

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГУМЕНЮК ВІКТОР ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.98

ДИСЕРТАЦІЯ
ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

081 – «Право»

Галузь знань: 08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Віктор ГУМЕНЮК

Науковий керівник: Сібілла БУЛЕЦА, доктор юридичних наук, професор.

Ужгород – 2026

АНОТАЦІЯ

Гуменюк В.В. Трансформації у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності України в умовах цифровізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», МОН України, Ужгород, 2026.

У дисертаційній роботі проведено системне та комплексне теоретико-прикладне дослідження трансформації у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах цифровізації, обґрунтовано сутність трансформаційних процесів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах стрімкої цифровізації суспільства та держави.

В процесі дослідження теми дисертаційної роботи автором здійснено історичний аналіз виникнення найдавніших болонських нотаріальних документів, які датуються 10-м століттям, появу нотаріусів та формули *Sancte Bononiensis Ecclesie*. Досліджено різні нотаріальні школи і їх трансформації у процесі історичного розвитку нотаріальної діяльності, виявлено, що необхідно реформувати інститут нотаріату враховуючи сьогоденні потреби, та розвивати електронний нотаріат. Зважаючи на процеси цифровізації, визначено етапи становлення нотаріату в незалежній Україні, зокрема: перший, з 1993 року, коли відбулося прийняття спеціалізованого законодавчого акту до 1996 року; другий – з 1996 року по 1999 рік, під час якого відбулося прийняття Конституції, що мало важливе значення у визначенні принципів правової держави в питанні захисту прав людини, закладенні основ сучасного приватноправового регулювання суспільних відносин; третій (новітній) етап, що розпочався із 1999 року, і формується під впливом цифровізації та включає три підетапи: а) 1999 рік – 2012 рік, що характеризується першими актами в сфері запровадження єдиних державних реєстрів із елементами інформаційно-комунікаційного управління ними; б) 2012 рік – 2022 рр., період поступового реформування та централізації єдиних державних реєстрів, посилення контролю за захистом інформації при

вчиненні нотаріальних дій; в) із 2023 року – триває досі та передбачає впровадження системи е-нотаріату. Новітній етап розвитку нотаріату в Україні передбачає впровадження сучасних технологій для покращення доступності та якості нотаріальних послуг. Це сприятиме підвищенню довіри громадян до нотаріусів та забезпечить більш ефективне функціонування нотаріату в цілому.

Обґрунтовано, що нотаріальна діяльність під впливом цифровізації має передбачати: можливість нотаріального посвідчення правочинів у цифровий спосіб; подання електронних запитів від громадян на отримання інформації та вчинення окремих нотаріальних дій; електронну взаємодію нотаріуса та контролюючого органу; використання електронних підписів при нотаріальному посвідченні правочинів. Автор вважає, що в найближчому майбутньому може бути втілений концепт цифрової нотаріальної діяльності.

Проаналізовано вплив цифровізації на фундаментальні принципи та загальні правила вчинення нотаріальних дій, включаючи механізми ідентифікації осіб, верифікації волевиявлення, перевірки даних та посвідчення юридичних фактів в онлайн-середовищі. Особливу увагу приділено доктринальним та практичним підходам до формування цифрової ідентичності фізичної особи в мережі «Інтернет», а також викликам, пов'язаним із реалізацією її цивільної дієздатності та захисту особистих немайнових прав в цифровій сфері. Досліджено, яку роль відіграють правові принципи в нотаріальній діяльності, стверджено, що правове регулювання організації нотаріальної діяльності в умовах цифровізації підпорядковується правовим принципам, і тут важливо з'ясувати, чи зазнали і принципи трансформаційних змін, у зв'язку з цим запропоновані зміни до Закону України «Про нотаріат».

Досліджено систему е-нотаріату, яка перебуває у власності держави в особі Мін'юсту, адмініструє систему відповідне державне підприємство. Система е-нотаріату буде доступна цілодобово весь тиждень без вихідних, окрім крайніх випадків, пов'язаних із оновленням чи технічними роботами. Серед основних нововведень системи е-нотаріату та її складових – реєстрів: WEB-орієнтованість системи, що усунуло потребу її інсталяції на локальні пристрої; забезпечення

централізованого доступу до єдиних та державних реєстрів у сфері нотаріату через єдине інтегроване вікно; передбачено можливість проведення попередніх перевірок за принципом «єдиного вікна» шляхом інформаційної взаємодії системи е-нотаріату з єдиними та державними реєстрами/інформаційно-комунікаційними системами, які адмініструє Міністерство юстиції, а також з іншими кадастрами та інформаційними системами; передбачено, що у складі е-нотаріату функціонує електронний реєстр нотаріальних дій, який дозволяє вести облік всіх нотаріальних дій.

В умовах війни нотаріат також зазнав трансформацій та змін, пов'язаних із безпековими загрозами, міграційною кризою. Нотаріат залишався опорою для суспільства від початку повномасштабного вторгнення в Україну. Навіть у небезпечних районах нотаріуси працювали під обстрілами, зберігали архіви та забезпечували доступність нотаріальних послуг.

Досліджено особливості електронного нотаріального діловодства та його ознаки, дається його авторське визначення. Ключова особливість полягає в переході від фізичного документообігу до повністю електронної взаємодії, оптимізації внутрішніх адміністративних процедур, формуванні єдиного електронного архіву нотаріуса та інтеграції з іншими державними електронними системами. Ця трансформація спрямована на підвищення ефективності, прозорості та надійності нотаріальної діяльності, мінімізацію ризиків втрати чи пошкодження документів та зменшення "людського фактору". Однак вона вимагає постійного вдосконалення технічної інфраструктури, посилення кіберзахисту, адаптації кадрів та комплексного законодавчого врегулювання, щоб повна цифровізація не лише спрощувала процеси, а й гарантувала найвищі стандарти юридичної достовірності та захисту прав в динамічному цифровому середовищі.

Аналізується, як цифровізація нотаріальної діяльності впливає на загальні правила вчинення нотаріальних дій, для пришвидшення процесу ідентифікації та верифікації осіб, вона впроваджує можливості електронної ідентифікації через системи, такі як Єдиний державний вебпортал електронних послуг "Дія".

Встановлено, що все це вимагає чіткого врегулювання умов та засобів такої ідентифікації, щоб не порушити принцип безумовної достовірності встановлення особи, необхідно впровадити багаторівневу ідентифікацію та моніторинг загроз у всіх ланках нотаріальної діяльності та електронного реєстру.

Досліджено кваліфікований електронний підпис (КЕП) як фундаментальне підґрунтя цифровізаційних змін. Це дозволяє здійснювати юридично значиме підписання електронних документів, що має ту ж юридичну силу, що й власноручний підпис. Виклик полягає в забезпеченні довіри до КЕП та розробці механізмів посвідчення волевиявлення осіб, що підписують документи дистанційно, з урахуванням високих стандартів безпеки та запобігання примусу чи помилки.

Встановлено, що цифровізація дозволяє нотаріусам отримувати доступ до широкого спектру державних електронних реєстрів (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП, Спадковий реєстр, Державний земельний кадастр тощо) в режимі реального часу. Це істотно прискорює процес, зменшує ризик фальсифікацій та підвищує достовірність перевірки, однак вимагає постійної актуалізації даних у реєстрах та належного функціонування інтерфейсів взаємодії.

Відзначено, що цифровізація передбачає створення електронного нотаріального акта та його зберігання в електронному нотаріальному архіві. Це вимагає розробки стандартів для електронних форм, забезпечення їхньої незмінності, цілісності та довгострокового архівування з дотриманням принципів конфіденційності та безпеки. Механізми контролю повинні включати: сертифіковану платформу з розширеними механізмами аудиту, обов'язкове відеозаписування процесу (за згодою учасників), можливість дистанційного спостереження з боку уповноваженої особи, а також чіткі правила дій нотаріуса у випадку підозр або технічних проблем.

Цифровізація не просто змінює інструментарій нотаріуса, а трансформує самі принципи взаємодії з клієнтами, механізми перевірки юридично значущих

фактів та форму кінцевого нотаріального акта, вимагаючи при цьому збереження та посилення юридичної достовірності та захисту прав.

Досліджено можливість відмови нотаріусом в наданні послуг онлайн, якщо його щось турбує, продемонстровано, що швидке масштабування не зменшує довіри до системи, якщо запроваджуються жорсткі стандарти безпеки та прозорі регуляторні канали для моніторингу та боротьби зі зловживаннями. Нотаріус повинен дотримуватися стандартів онлайн-верифікації дієздатності та волевиявлення, з конкретними санкціями у разі порушень; розробити єдині технічні стандарти для онлайн-нотаріату (криптографія, збереження даних, захист персональних даних, архівування, можливість аудиту); узгодити перелік документів та операцій, які можуть виконуватися онлайн, та чітко визначити випадки, коли потрібна фізична присутність; забезпечити прозорі канали зворотного зв'язку та незалежні механізми контролю якості онлайн-послуг нотаріуса та онлайн-платформ.

Відзначається, що ефективна цифровізація потребує міцного механізму саморегулювання та професійної відповідальності нотаріусів, вона підсилює особисту та державну безпеку, зменшує операційні витрати та підвищує довіру до нотаріату. Нотаріальна палата України (НПУ) має стати автономним, самостійним регулятором, який не лише контролює дотримання етики й діловодства, але й розвиває електронний реєстр нотаріальних дій, впроваджує нові повноваження (медіація, попереднє забезпечення доказів, позасудове встановлення фактів, використання ескроу-рахунків) та забезпечує рівний доступ до послуг по всій країні.

Досліджується важливість того, що для забезпечення повної онлайн-нотаріальної діяльності потрібне чітке визначення переліку документів та нотаріальних дій, для яких онлайн-нотаріат дозволяється без фізичної присутності; наявність надійних процедур попередньої перевірки дієздатності та відсутності впливу з боку третіх осіб; можливість нотаріуса ініціювати офлайн перевірку або вимагати повторного підтвердження за потреби; наявність системи зворотного зв'язку та аудиту для запобігання шахрайству. Формування Єдиної

державної електронної системи е-нотаріату взаємопов'язано із сукупністю інформаційно-комунікаційних систем, призначених для автоматизації нотаріальної діяльності, включаючи збирання, обробку, збереження, захист, облік та використання відомостей, забезпечення електронної взаємодії та формування нотаріальних документів з електронним ідентифікатором.

Особливу увагу приділено вивченню доктринальних та практичних підходів до нотаріального посвідчення правочину, а саме, правил посвідчення всіх правочинів, які слід класифікувати на загальні, спеціальні правила посвідчення окремих правочинів та специфічні правила, пов'язані із цифровізацією нотаріальної діяльності. У роботі обґрунтовується, що цифровізація не змінює загальні підходи до виділення стадій нотаріального процесу, проте корегує форму вчинення нотаріальних дій, форму нотаріального акту, шляхом передбачення можливості його вчинення у цифровій формі, так само така субсидіарна стадія як оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні теж можлива через е-судочинство.

Автором наголошується про необхідність детального врегулювання та запровадження процедури цифрового посвідчення всіх правочинів, як тих, щодо яких законодавець передбачив обов'язковість такої форми, так і тих, що вчиняються за згодою сторін із нотаріальним посвідченням.

Вивчається, які зміни слід запровадити, щоб вчиняти виконавчі написи в електронній формі. При запровадженні можливості цифрового вчинення виконавчих написів ми переконані, що вони мають бути вчинені тільки на електронних документах.

Обґрунтовано імперативну необхідність переходу від паперового документообігу до електронних форм нотаріальної діяльності, підкреслено, як воєнний стан в Україні став каталізатором цих трансформацій, виявивши критичну потребу в гнучких та безпечних цифрових інструментах правового захисту.

Виявлено та систематизовано ключові правові прогалини та колізії чинного законодавства України, які стримують ефективне впровадження

електронних нотаріальних сервісів, зокрема в частині дистанційного вчинення нотаріальних дій, захисту цифрових прав дітей та забезпечення кібербезпеки. Здійснено порівняльно-правовий аналіз з європейськими стандартами та прецедентною практикою Європейського суду з прав людини, що дозволило ідентифікувати кращі практики та шляхи гармонізації.

За результатами дослідження розроблено науково обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації щодо вдосконалення Закону України "Про нотаріат", Цивільного та Сімейного кодексів України, а також підзаконних нормативно-правових актів з метою створення цілісної, сучасної та безпечної системи електронного нотаріату, що відповідатиме європейським стандартам, ефективно захищатиме права та інтереси фізичних та юридичних осіб у цифрову епоху.

Ключові слова: нотаріат, цифровізація, цифрова нотаріальна дія, штучний інтелект, електронний нотаріальний архів, е-нотаріат, кваліфікований електронний підпис, кібербезпека, цифрове нотаріальне діловодство, нотаріальне посвідчення, правочин, виконавчий напис, персональні дані, ідентифікація, цифрова ідентичність.

SUMMARY

Humeniuk V.V. Transformations in the legal regulation of notarial activities in Ukraine in the context of digitalisation. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 “Law” (08 – Law). – State University “Uzhhorod National University”, Ministry of Education and Science of Ukraine, Uzhhorod, 2026.

The dissertation conducts a systematic and comprehensive theoretical and applied study of the transformation in the field of legal regulation of notarial activity in Ukraine in the context of digitalisation, substantiating the essence of transformational processes in the field of legal regulation of notarial activity in Ukraine in the context of the rapid digitalisation of society and the state. In the course of researching the topic of the dissertation, the author conducted a historical analysis of the emergence of the oldest Bologna notarial documents, dating back to the 10th century, the appearance of notaries, and the formula *Sancte Bononiensis Ecclesie*. Various notarial schools and their transformations during the historical development of notarial activity were studied, and it was found that reform of the notarial institution is necessary to address today's needs and to develop electronic notarial services. Taking into account the processes of digitalisation, the stages of the formation of the notarial profession in independent Ukraine have been identified, in particular: the first, from 1993, when a specialised legislative act was adopted until 1996; the second, from 1996 to 1999, during which the Constitution was adopted, which was important in establishing the principles of the rule of law in the protection of human rights and laid the foundations for the modern private law regulation of social relations; the third (most recent) stage, which began in 1999 and is being shaped by digitalisation, includes three sub-stages: a) 1999–2012, characterised by the first acts in the field of introducing unified state registers with elements of information and communication management; b) 2012–2022, a period of gradual reform and centralisation of unified state registers, strengthening control over information protection when performing notarial acts; c) from 2023 to the present, involving the introduction of an e-notary system. The latest

stage of development of the notarial system in Ukraine involves the introduction of modern technologies to improve the accessibility and quality of notarial services. This will help to increase public confidence in notaries and ensure more effective functioning of the notarial system as a whole. It is reasonable that notarial activity, under the influence of digitalisation, should provide for: the possibility of notarising legal transactions digitally; the submission of electronic requests from citizens for information and the performance of certain notarial acts; electronic interaction between the notary and the supervisory authority; the use of electronic signatures in the notarisation of legal transactions. The author believes that the concept of ‘digital notarial activity’ may be implemented in the near future. The impact of digitalisation on the fundamental principles and general rules for performing notarial acts is analysed, including mechanisms for identifying individuals, verifying their intentions, checking data and certifying legal facts in an online environment. Particular attention is paid to doctrinal and practical approaches to the formation of a natural person's digital identity on the Internet, as well as to the challenges associated with the realization of their civil capacity and the protection of personal non-property rights in the digital sphere. The role of legal principles in notarial activities is examined, and it is confirmed that the legal regulation of notarial activities in the context of digitalisation is subject to legal principles. In this regard, it is important to determine whether the principles have undergone transformational changes, and in this connection, amendments to the Law of Ukraine ‘On Notaries’ are proposed. The e-notary system, which is owned by the state through the Ministry of Justice, is administered by a relevant state-owned enterprise. The e-notary system will be available 24 hours a day, seven days a week, except in extreme cases related to updates or technical work. Among the main innovations of the e-notary system and its components – registries – are: the web-oriented nature of the system, which eliminates the need to install it on local devices; provision of centralised access to unified and state registries in the field of notary services through a single integrated window; the possibility of conducting preliminary checks on a ‘single window’ basis through the information interaction of the e-notary system with unified and state

registers/information and communication systems administered by the Ministry of Justice, as well as with other cadastres and information systems; the e-notary system includes an electronic register of notarial acts, which allows for the recording of all notarial acts. In the context of war, the notarial system has undergone transformations and changes in response to security threats and the migration crisis. The notarial system has remained a pillar of support for society since the full-scale invasion of Ukraine began. Even in the most dangerous areas, notaries worked under fire, preserved archives, and ensured the continued availability of notarial services. The features and characteristics of electronic notarial record keeping have been studied, and the author's definition is provided. The key feature is the transition from physical document flow to fully 'electronic interaction', the optimisation of internal administrative procedures, the formation of a single electronic archive of the notary and integration with other state electronic systems. This transformation is aimed at increasing the efficiency, transparency, and reliability of notarial activities, minimising the risks of loss or damage to documents and reducing the 'human factor'. However, it requires continuous improvement of technical infrastructure, strengthening of cybersecurity, adaptation of personnel, and comprehensive legislative regulation so that full digitization not only simplifies processes but also guarantees the highest standards of legal authenticity and protection of rights in a dynamic digital environment. The analysis examines how the digitisation of notarial activities affects the general rules for performing notarial acts. To speed up the process of identifying and verifying individuals, it introduces the possibility of electronic identification through systems such as the Unified State Web Portal of Electronic Services 'Дія'. It has been established that all this requires clear regulation of the conditions and means of such identification. To avoid violating the principle of unconditional authenticity in identity establishment, it is necessary to implement multi-level identification and threat monitoring across all stages of notarial activity and the electronic register. Qualified electronic signatures (QES) have been studied as a fundamental basis for digital change. This allows for the legally significant signing of electronic documents, which has the same legal force as a handwritten signature. The challenge is to ensure trust in

QES and to develop mechanisms for certifying the will of persons signing documents remotely, while adhering to high security standards and preventing coercion or error. It has been established that digitalisation allows notaries to access a wide range of state electronic registers (the State Register of Real Rights to Immovable Property, the Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs, the Inheritance Register, the State Land Cadastre, etc.) in real time. This significantly speeds up the process, reduces the risk of fraud and increases the reliability of verification, but requires constant updating of data in the registers and proper functioning of interaction interfaces. It is noted that digitisation involves the creation of an electronic notarial act and its storage in an electronic notarial archive. This requires the development of standards for electronic forms, ensuring their immutability, integrity, and long-term archiving in compliance with the principles of confidentiality and security. Control mechanisms should include a certified platform with advanced audit mechanisms, mandatory video recording of the process (with the participants' consent), the possibility of remote observation by an authorized person, as well as clear rules for the notary's actions in case of suspicions or technical problems. Digitalisation is not simply changing the tools used by notaries, but transforming the very principles of interaction with clients, the mechanisms for verifying legally significant facts, and the form of the final notarial act, while requiring the preservation and strengthening of legal certainty and the protection of rights. The possibility of a notary refusing to provide online services if something concerns them has been explored, and it has been demonstrated that rapid scaling does not reduce trust in the system if strict security standards and transparent regulatory channels for monitoring and combating abuse are introduced. Notaries must adhere to standards for online verification of legal capacity and expression of will, with specific sanctions for violations; develop uniform technical standards for online notaries (cryptography, data storage, personal data protection, archiving, auditability); agree on a list of documents and operations that can be performed online and clearly define cases where physical presence is required; ensure transparent feedback channels and independent quality control mechanisms for online notary services and online platforms. It should be noted that effective digitalisation

requires a robust mechanism for self-regulation and professional responsibility of notaries, as it enhances personal and state security, reduces operating costs and increases trust in the notarial profession. The Notary Chamber of Ukraine (NPU) should become an autonomous, independent regulator that not only monitors compliance with ethics and record keeping, but also develops an electronic register of notarial actions, introduces new powers (mediation, preliminary evidence preservation, extrajudicial establishment of facts, use of escrow accounts) and ensures equal access to services throughout the country. The importance of the following is being explored: to ensure full online notarial activity, a clear definition of the list of documents and notarial acts for which online notarial services are permitted without physical presence is required; the existence of reliable procedures for preliminary verification of legal capacity and the absence of influence from third parties; the ability of a notary to initiate an offline verification or request re-confirmation if necessary; the existence of a feedback and audit system to prevent fraud. The formation of a unified state electronic e-notary system is interrelated with a set of information and communication systems designed to automate notarial activities, including the collection, processing, storage, protection, accounting and use of information, ensuring electronic interaction and the formation of notarial documents with an electronic identifier. Particular attention is paid to the study of doctrinal and practical approaches to the notarial certification of transactions, specifically the rules governing the certification of all transactions, which can be classified into general rules, special rules for certifying individual transactions, and specific rules related to the digitization of notarial activities. The work argues that digitisation does not alter the general approaches to distinguishing the stages of the notarial process, but rather adjusts the form of notarial actions and the form of notarial acts by providing for their execution in digital form. Similarly, a subsidiary stage, such as appealing a notarial action or refusing to perform it, is also possible through e-justice. The author emphasises the need for detailed regulation and the introduction of a procedure for the digital certification of all legal transactions, both those for which the legislator has made this form mandatory and those that are performed by agreement of the parties with notarial certification. The changes necessary to facilitate electronic

executive inscriptions are being studied. With the introduction of the possibility of digital execution of enforcement orders, we are convinced that they should only be executed on electronic documents. The imperative need to transition from paper document flow to electronic forms of notarial activity is justified, and it is emphasized how the state of war in Ukraine has become a catalyst for these transformations, revealing a critical need for flexible and secure digital tools for legal protection. Key legal gaps and conflicts in Ukraine's current legislation that hinder the effective implementation of electronic notarial services, particularly in relation to remote notarial acts, the protection of children's digital rights, and cybersecurity, have been identified and systematized. A comparative legal analysis was conducted in relation to European standards and the case law of the European Court of Human Rights, enabling the identification of best practices and harmonization methods. Based on the results of the study, scientifically grounded proposals and practical recommendations were developed to improve the Law of Ukraine 'On Notaries', the Civil and Family Codes of Ukraine, as well as subordinate regulatory and legal acts with the aim of creating a comprehensive, modern and secure electronic notarial system that meets European standards and effectively protects the rights and interests of individuals and legal entities in the digital age.

Keywords: notary, digitalisation, digital notarial action, artificial intelligence, electronic notarial archive, e-notary, qualified electronic signature, cybersecurity, digital notarial record keeping, notarial certification, legal transaction, executive inscription, personal data, identification, digital identity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гуменюк В. В. Етапи історичного розвитку нотаріату в епоху цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 782-788. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.130>
2. Гуменюк В. В. Правові трансформації нотаріальної діяльності під впливом цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського ніверситету. Серія «Право»*. 2025. № 87. Ч. 1. С. 206-210. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.29>
3. Гуменюк В. В. Особливості посвідчення правочинів в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Т. 1. С.181-185. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.31>
4. Гуменюк В. В. Поняття та особливості електронного нотаріального акту та електронного нотаріального діловодства в умовах цифровізації в Україні. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 120-126. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.18>
5. Humeniuk V., Lytvyn S. Characteristics of the civil-legal liability of the notary. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2021. № 3. P. 21-27. URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2022/12/Viktor-Humeniuk-Stepan-Lytvyn_3_2021-21-27.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гуменюк В. В. Проблемні аспекти цифровізації нотаріальної діяльності в умовах війни / *Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (3 травня 2024 р., м. Ужгород – Піза). ДВНЗ «Ужгородський національний університет». За заг. ред. проф. С.Б. Булеци, проф. М. В. Менджул. Ужгород, 2024. С. 55-57.
7. Гуменюк В. В. Диджиталізація нотаріату в Україні: переваги та недоліки / *Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових*

прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2025 р., м. Ужгород - Піза). ДВНЗ «Ужгородський національний університет». За заг. ред. проф. С. Б. Булеци, проф. М. В. Менджул. Ужгород, 2025. С. 47-49.

8. Гуменюк В. В. Правові принципи та цифровізація нотаріальної діяльності / *Topical Issues Of Intellectual Property In Ukraine And The European Union: Materials IX International research and practice conference (04-05 October 2025 Budapest)*, 2025. Р. 94-97.

9. Гуменюк В. В. Підготовча стадія нотаріального процесу та цифровізація. / *Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в міжнародному співробітництві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5 вересня 2025 р., м. Ужгород) / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2025. С. 100-103.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	30
1.1. Історичний розвиток нотаріату в Україні	30
1.2. Зміни у правовому регулюванні організації нотаріальної діяльності в умовах цифровізації	54
Висновки до розділу 1	74
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РЕГУЛЮВАННІ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ .	77
2.1. Поняття, правова природа та види нотаріальних дій, цифрових нотаріальних актів, цифрового нотаріального діловодства	77
2.2. Цифровізація та її вплив на загальні правила вчинення нотаріальних дій. .	95
2.3. Адаптація договірного регулювання в умовах цифровізації, щодо дистанційного вчинення дій та ідентифікації.....	103
2.4. Цифрова трансформація нотаріату: виклики ШІ, оптимізація діловодства, дистанційні дії у воєнний час та забезпечення кібербезпеки.	126
Висновки до розділу 2	156
РОЗДІЛ 3. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ПЛИВ НА ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ.....	161
3.1. Посвідчення правочинів в умовах цифровізації	161
3.2. Роль нотаріуса у гарантуванні здійснення спадкових прав	182
3.3. Трансформаційні зміни в умовах цифровізації охоронних нотаріальних дій	199
Висновки до розділу 3	213
ВИСНОВКИ	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	258

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження трансформацій у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах цифровізації є багаторівневою та беззаперечною, що зумовлено зокрема впровадженням е-нотаріату в Україні, що потребує своєчасного розгляду, аналізу та виявлення прогалин та недоліків у правовому регулюванні. Нотаріат як фундаментальний інститут захисту прав, забезпечення стабільності цивільного обороту та превентивного правосуддя перебуває на критичному етапі адаптації до вимог сучасності, де інформаційні технології радикально змінюють способи взаємодії, документообігу та верифікації юридично значущих фактів.

Бажання України вступити до Європейського Союзу передбачає гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу, де електронний нотаріат вже активно функціонує, а питання захисту прав у цифровому середовищі є пріоритетним. Це передбачає імплементацію кращих європейських практик електронного нотаріату, забезпечення взаємного визнання електронних нотаріальних актів та подолання цифрового розриву. Отож ця тема зумовлена її практичною значущістю в контексті сучасних суспільних та правових реалій України, а також євроінтеграційних процесів.

Завдяки цифровізації нотаріальної діяльності змінюються «традиційні підходи», наприклад: паперова форма довіреності перетворюється в цифрову, відмова від заповнення і ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса; зменшення кількості документів, які особа має подавати для вчинення нотаріальної дії; автоматизацію низки процесів у діяльності нотаріусів; передачу справ і ведення нотаріального архіву в електронному вигляді. Усе це загалом дозволить швидше та якісніше, без зайвих помилок, вчинити ту чи іншу нотаріальну дію.

Актуальність теми зумовлена також об'єктивними трансформаційними процесами в нотаріальній діяльності через цифровізацію, викликами воєнного стану, що зумовили потребу у гнучких, швидких та дистанційних інструментах

правового захисту для мільйонів громадян України, які перебувають у зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або за кордоном. Це створило гострий запит на впровадження електронного нотаріату як засобу забезпечення неперервності надання правових послуг.

З розвитком штучного інтелекту, зростанням кіберзлочинності, витоків персональних даних та шахрайства вимагається посилення юридичної достовірності нотаріальних актів та діловодства через впровадження найсучасніших засобів кібербезпеки. Цифровізація, поряд з очевидними перевагами, несе значні ризики, зокрема зростання кіберзлочинності. Тому розробка та впровадження найсучасніших засобів кібербезпеки, що гарантують автентичність електронного нотаріального акту, цілісність електронного діловодства, конфіденційність персональних даних та непорушність принципу нотаріальної таємниці є критично важливим. На жаль, в українському законодавстві відсутній єдиний комплексний закон про електронний нотаріат, що створює численні правові прогалини, колізії норм, невизначеність у застосуванні електронних форм нотаріальних актів та веденні електронного діловодства.

Таким чином, комплексний аналіз обраної теми дозволить не лише поглибити теоретичні засади цивілістичної науки, а й розробити дієві правові механізми для ефективного функціонування нотаріату в умовах стрімкої цифровізації, що є критично важливим для України, а також має величезне практичне значення для забезпечення стабільного функціонування цивільного обороту, ефективного захисту прав людини в умовах діджиталізації всіх сфер життя, а також для успішного просування України на шляху європейської інтеграції.

На дисертаційному рівні вказана тематика нотаріальної діяльності досліджувалась у працях Л. В. Єфіменко («Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності»), Ю. В. Желіховської («Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом») та Н. В. Василюк («Охорона та захист права власності нотаріусом»). Однак, відсутня дисертаційна робота, у якій було б

комплексно досліджено трансформаційні процеси нотаріальної діяльності в умовах цифровізації.

Загальнотеоретичні засади дисертаційної роботи базуються на працях таких юристів-науковців як В. В. Баранкова, С. Б. Булеца, А. В. Гончарова, Г. Ю. Гулевська, Е. О. Гіда, С. Д. Гринько, І. В. Давидова, Ю. О. Демешко, М. В. Джуга, Л. В. Діденко, М. М. Дякович, М. С. Долинська, Л. В. Єфіменко, І. В. Ільченко, В. В. Заборовський, Ю. О. Заїка, Ю. Є. Зінкевич, А. П. Задорожна, Т. М. Карнаух, С. П. Ковальчук, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, О. Є. Кухарев, , Х. В. Майкут, В. Р. Марченко, В. К. Матвійчук, М. В. Менджул, І. С. Мельник, І. В. Невзорова, Ю. В. Нікітін, Л. В. Павловська, С. Г. Пасічник, С. М. Петрова, І. В. Спасибо-Фатєєва, Л. Е. Радзієвська, П. І. Радченко, А. Б. Романюк, А. Г. Серветник, Д. О. Солоцький, О. В. Старчук, Л. С. Сміян, Т. П. Устименко, О. О. Уварова, П. Г. Хоменко, О. С. Чепець, О. В. Шестак, Л. Шевчук тощо.

Сформовані в дисертації висновки ґрунтуються також на працях Я. С. Бабич, Ю. Ю. Бисаги, А. О. М. Б. Гарієвської, Л. О. Гончаренко, Н. М. Денисяк, Ю. В. Желіховської, В. М. Зальотіна, М. В. Іванова, А. Іщук, Н. В. Ільєвої, Ю. П. Ільїної, Наджафлі Емін, М. Козюбра, О. В. Красногор, О. О. Крижевської, А. В. Лазебної, Д. А. Лях, Х. М. Марковича, В. М. Марченко, М. С. Міхровської, А. В. Мединської, О. І. Неліна, О. М. Петренко, О. П. Печеного, О. О. Письменного, О. С. Савченко, І. І. Світлак, А. Солошенко, В. С. Сірко, О. Ступак, С. О. Туревська, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, І. М. Череватенко, О. О. Чижиков, К. І. Чижмарь, Л. М. Шевченко, Н. В. Шевченко, Л. Е. Ясінської, І. Ярошук та багатьох інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано відповідно до науково-правового напрямку дослідження Ужгородського національного університету «Актуальні проблеми законодавства України в контексті розвитку європейського приватного права» (номер державної реєстрації 0115U003901).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в розкритті юридичної природи та порядку здійснення нотаріальної діяльності в умовах війни та запровадження цифровізації, розв'язанні комплексу теоретичних і

практичних проблем, що виникають під час здійснення нотаріальної діяльності в умовах цифровізації.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні *завдання* дослідження:

1. Дослідити історичні трансформації нотаріального діловодства: від паперових документів до дигіталізованих форм.
2. Провести доктринальний аналіз поняття, правової природи та системи загальних правил вчинення нотаріальних дій в Україні як основи для подальшого вивчення цифрових трансформацій.
3. Визначити та охарактеризувати сутність впливу цифровізації на фундаментальні принципи та загальні правила вчинення нотаріальних дій, включаючи механізми ідентифікації осіб, верифікації волевиявлення, перевірки даних та посвідчення юридичних фактів.
4. Систематизувати та класифікувати сучасні форми та види електронного нотаріального діловодства в Україні, розкривши їхні правові особливості та функціональне призначення в умовах цифровізації.
5. Обґрунтувати доцільність та сформулювати авторські визначення «електронного нотаріального акту» та «електронного нотаріального діловодства» як нових правових інститутів, визначивши їх ключові ознаки та правову природу.
6. Розглянути та проаналізувати стан законодавчого забезпечення цифровізації нотаріального діловодства в Україні, ідентифікуючи існуючі правові прогалини, колізії та недоліки, а також визначити, як воєнний стан прискорив ці зміни та виявив прогалини в регулюванні дистанційних нотаріальних дій.
7. Проаналізувати практику застосування електронних сервісів у нотаріальному діловодстві, виявити їхні переваги та існуючі виклики (зокрема, у сферах кібербезпеки, захисту персональних даних та цифрової грамотності).
8. Розробити науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації з удосконалення нормативно-правових актів України, що регулюють загальні

правила вчинення нотаріальних дій та порядок ведення нотаріального діловодства в умовах цифровізації, з урахуванням європейських стандартів та виявлених практичних викликів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з трансформацією у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах цифровізації.

Предметом дослідження є цифровізація в нотаріальній діяльності, відповідні наукові концепції, ідеї, теорії, чинне нотаріальне законодавство України з питань здійснення нотаріальних дій в умовах цифровізації, а також нотаріальна практика його застосування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети під час написання кваліфікованої наукової роботи, розкриття теми не тільки з галузевих, але й загальнонаукових позицій, дисертант застосував сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Так, були використані такі методи як історичний метод, аналіз, діалектичний метод, формально-логічний метод, порівняльно-правовий метод, системно-структурний метод, метод моделювання, статистичний метод тощо.

Використання *історичного методу* дозволило виявити закономірність становлення та розвитку здійснення нотаріальної діяльності (підрозділ 1.1). *Діалектичний метод* та *метод класифікації* допоміг визначити зміни у правовому регулюванні організації нотаріальної діяльності в умовах цифровізації, особливостях трансформації нотаріальної діяльності та проаналізувати трансформаційні зміни в умовах цифровізації охоронних нотаріальних дій (підрозділи 1.2, 3.3). За допомогою *порівняльно-правового методу* були виявлені особливості адаптації договірного регулювання в умовах цифровізації щодо дистанційного вчинення дій і ідентифікації та виявлені цифрові зміни у порядку ведення нотаріального діловодства (підрозділ 2.2, 2.3). *Формально-логічний метод* сприяв з'ясуванню основних понять та категорій, які використовуються в теорії нотаріату, а також нормативно-правових актах, які регламентують цифрові зміни в нотаріальній діяльності (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2).

Емпіричну основу дослідження становлять рішення Конституційного Суду України, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, правові позиції Верховного Суду, а також юридична публіцистика та довідкові видання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим системним та комплексним дослідженням здійснення нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні в процесі цифровізації нотаріальної діяльності України.

Основні результати дослідження, які становлять наукову новизну, характеризуються такими положеннями:

уперше:

1) уперше здійснено комплексне теоретико-правове осмислення трансформаційних процесів, що відбуваються у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності під впливом цифровізації з акцентом на загальних правилах вчинення нотаріальних дій та гарантування балансу приватних та публічних інтересів;

2) уперше здійснено комплексне та системне розмежування понять "нотаріальна діяльність" (як інституційного, публічно-правового феномену), "нотаріальні дії" (як конкретних імперативно регламентованих актів з публічно-правовими наслідками) та "супутня (супровідна) діяльність нотаріуса" (як договірних, диспозитивних послуг), що дозволяє сформуванню якісно нової, багатоаспектної концепції розуміння функціональної діяльності нотаріуса з метою підвищення прозорості, ефективності та гарантій законності нотаріального обслуговування, забезпечуючи чітке розмежування публічно-правових функцій нотаріату та приватноправових аспектів його сервісної складової;

3) пропонується авторське визначення поняття «електронного нотаріального акту» – це цифровий правовий документ, що відображає встановлені нотаріусом юридично значущі факти або волевиявлення осіб щодо посвідчення безспірних прав громадян, забезпечений найвищим рівнем цілісності, автентичності та конфіденційності за допомогою криптографічних

засобів кваліфікованого електронного підпису нотаріуса та інтегрований у державні електронні реєстри і системи безпечного електронного зберігання, що гарантує його юридичну силу та оперативну доступність;

4) проведено комплексний аналіз впливу цифровізації не лише на окремі види нотаріальних дій, а на загальні правила їх вчинення, а також обґрунтовано необхідність законодавчого врегулювання електронного нотаріального акту як самостійного правового інституту нотаріального діловодства;

5) запропоновано поєднувати використання паспорта громадянина України як базового документу для ідентифікації із застосуванням додаткових механізмів: витягу з Державного реєстру актів цивільного стану (народження), свідків з дійсними документами, уповноважувального акту та підтвердження відеоконференцією. Запропонований механізм передбачає чітке розмежування повноважень та відповідальності, нормативно закріплює перелік допустимих осіб, які підтверджують особу, встановлює вимоги до збереження доказів (копій документів, протоколів відеоконференцій), а також забезпечує збереження законності нотаріальних дій за відсутності «Дії» у особи шляхом використання вищезазначеного порядку. Впровадження цієї моделі потребує адаптації нормативно-правових актів, стандартизації форм уповноважувальних актів, розробки внутрішніх регламентів нотаріальних палат та підготовки нотаріусів до застосування нових процедур із дотриманням принципів охорони персональних даних та гарантій прав суб'єктів;

удосконалено:

б) підхід до розуміння ключових засад організації та здійснення нотаріальної діяльності, на основі чого запропоновано Закон України «Про нотаріат» доповнити статтею «Принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності», яка містила як загальні принципи, так і спеціальні, обумовлені трансформаційними цифровими процесами, наприклад, гарантування захисту персональних даних в умовах використання цифрових єдиних публічних реєстрів;

7) концепцію нотаріального діловодства як складову організації та функціонування нотаріату, обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку правової системи України в контексті глобальної цифровізації вона зазнала докорінних трансформацій, які змінили не лише технічні засоби, а й функціональне призначення та місце у системі правового забезпечення цивільного обороту;

8) класифікацію правил посвідчення всіх правочинів, запропоновано виділяти загальні, спеціальні правила посвідчення окремих правочинів та специфічні правила, пов'язані із цифровізацією нотаріальної діяльності;

9) важливість переходу від паперового до електронного нотаріального акту та ведення електронного діловодства, оскільки це є стратегічною необхідністю і обґрунтовується такими чинниками: відповідність цифровій епосі та суспільним очікуванням, тобто в умовах глобальної цифровізації суспільство прагне отримати швидкі та доступні електронні послуги нотаріату; підвищення оперативності та ефективності, тобто електронна форма акту та діловодства значно скорочує час на всіх етапах нотаріальної діяльності (від перевірки даних у реєстрах, формування документа, його реєстрації до архівування та пошуку); захист від підробки, тобто використання КЕП забезпечує незмінність змісту електронного акту та його високий захист від фальсифікації; надійність архівування означає, що електронне діловодство забезпечує централізоване, захищене зберігання нотаріальних записів, мінімізуючи ризики втрати важливих юридичних документів, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану; зручність та доступність, тобто електронні акти легко передаються, а електронне діловодство спрощує віддалений доступ для уповноважених осіб, що є вкрай важливим для громадян, які перебувають далеко від місця нотаріального посвідчення, включаючи тимчасово окуповані або небезпечні регіони; економічна та екологічна доцільність, тобто перехід на електронний формат зменшує витрати на папір, друк, фізичне зберігання та відповідає принципам сталого розвитку; гармонізація з європейськими стандартами, тобто впровадження електронного нотаріату та діловодства в Україні є важливим

кроком у європейській інтеграції, сприяючи уніфікації правового простору та спрощенню транскордонних операцій;

набули подальшого розвитку:

10) періодизація становлення нотаріату в незалежній Україні, зокрема виділено наступні етапи: перший, з 1993 року, коли відбулося прийняття спеціалізованого законодавчого акту до 1996 року; другий, з 1996 року по 1999 рік, під час якого відбулося прийняття Конституції, що мала важливе значення у визначенні принципів правової держави в питанні захисту прав людини, закладенні основ сучасного приватноправового регулювання суспільних відносин; третій (новітній) етап, що розпочався із 1999 року, і формується під впливом цифровізації та включає три підетапи: а) 1999 рік – 2012 рік, що характеризується першими актами у сфері запровадження єдиних державних реєстрів із елементами інформаційно-комунікаційного управління ними; б) 2012 рік – 2022 р., період поступового реформування та централізації єдиних державних реєстрів, посилення контролю за захистом інформації при вчиненні нотаріальних дій; в) із 2023 року – триває досі та передбачає впровадження системи е-нотаріату. Новітній етап розвитку нотаріату в Україні передбачає впровадження сучасних технологій для покращення доступності та якості нотаріальних послуг;

10) положення про розуміння функцій електронного нотаріального діловодства, що полягає в посвідченні безспірних прав та фактів, запобіганні спорів за допомогою якісно нових, технологічних інструментів, що гарантують найвищі стандарти юридичної сили та довіри у цифровому просторі, що перетворює нотаріат з інституту, орієнтованого на паперовий документ, на високотехнологічну систему, здатну відповідати викликам інформаційного суспільства.

11) положення, що цифровізація не змінює загальні підходи до виділення стадій нотаріального процесу, проте корегує форму вчинення нотаріальних дій, форму нотаріального акту, шляхом передбачення можливості його вчинення у

цифровій формі, так само така субсидіарна стадія як оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні теж можлива через е-судочинство;

12) обґрунтування доцільності запровадження процедури цифрового посвідчення всіх правочинів, як тих, щодо яких законодавець передбачив обов'язковість такої форми, так і тих, що вчиняються за згодою сторін із нотаріальним посвідченням. Пропонуємо статтю 209 ЦК України доповнити ч. 5 такого змісту: «Правочин, який вчинений у електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню, відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін посвідчується через систему е-нотаріату»;

13) положення, що при запровадженні можливості цифрового вчинення виконавчих написів, вони мають бути вчинені тільки на електронних документах. Розроблені відповідні зміни до п. 5. «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України».

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання: *у науково-дослідній сфері* – отримані результати доповнюють теорію цивільного права у сфері нотаріату шляхом обґрунтування концепції електронного нотаріального діловодства як цілісної, автоматизованої системи, що має самостійну правову природу, відмінну від традиційних паперових форм, а також шляхом розробки критеріїв для класифікації його елементів та нових правил посвідчення юридичних фактів в умовах цифровізації;

у сфері законотворчості – сформульовані в дослідженні рекомендації із внесення змін до чинного нотаріального та цивільного законодавства з питань визначення понять електронних нотаріальних дій, а саме: в ЦК України та Законі України «Про нотаріат». Тут пропонуємо внести зміни в статтю 14 Закону «Нотаріальне діловодство і звітність», у якій закріпити чітке визначення та ознаки поняття електронного нотаріального діловодства. У статтю 23 «Державні нотаріальні архіви», додати визначення поняття «електронний нотаріальний архів». Електронний нотаріальний акт та електронне діловодство є не лише технологічно досконаліми, а й, безумовно, достовірними та юридично ефективними інструментами, що відповідають сучасним вимогам правової

системи та суспільства; в Закон України «Про нотаріат», який необхідно доповнити статтею «Принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності» такого змісту: «В Україні нотаріат організовується та здійснюється на таких засадах: верховенства права; законності, справедливості та рівності; поваги до прав людини; судового захисту прав учасників нотаріальних відносин; відповідальності; оптимізованого регулювання, керованості, контрольованості нотаріальної діяльності; відкритості та безперервності нотаріальної діяльності; гарантування рівного доступу до послуг державних та приватних нотаріусів; незалежності нотаріусів; дотримання нотаріальної таємниці; якості та прозорості нотаріальних послуг; недопустимості необґрунтованої відмови у отриманні нотаріальної послуги; гарантування захисту персональних даних в умовах використання цифрових єдиних публічних реєстрів». Статтю 45 Закону України «Про нотаріат» доповнити новою частиною такого змісту: «Правочини в електронній формі підписуються кваліфікованим електронним підписом. Нотаріус перевіряє справжність кваліфікованих електронних підписів»; Статтю 54 Закону України «Про нотаріат» доповнити новою частиною такого змісту: «Правочин, який вчинений в електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін, посвідчується через систему е-нотаріату»;

у юридичній практиці – рекомендації, узагальнення та висновки дисертації дадуть змогу покращити правозастосування норм статей Постанови КМУ від 29 грудня 2023 р. «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату». Пропонуємо доповнити її новою частиною із описом порядку нотаріального посвідчення електронних правочинів, а також Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя повинні бути переглянуті, оновлені та приведені у відповідність до трансформації системи нотаріату у зв'язку із цифровізацією;

у навчальному процесі – положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з базових курсів «Нотаріат», «Цивільне право», спецкурсів «Доктрина цивільного права», під час проведення лекційних та семінарських занять тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані в ній положення наукової новизни й інші наукові результати отримані автором особисто на основі вивчення та аналізу 327 джерел (наукових, нормативно-правових та інших джерел, матеріалів судової практики). Теоретичні положення та висновки сформульовані дисертантом особисто. Використані в роботі ідеї, положення чи пропозиції інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права та процесу державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет». Було виконано дослідження, а також оприлюднено їх на чотирьох міжнародних та науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації» (3 травня 2024 р., Ужгород – Піза), «Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації» (10 травня 2025 р., Ужгород - Піза), «Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в міжнародному співробітництві» (5 вересня 2025 р., Ужгород) та Topical Issues Of Intellectual Property In Ukraine And The European Union. Materials IX International research and practice conference (04 - 05 October 2025, Budapest).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (327 найменувань на 39 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з них основний зміст роботи – 201 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

1.1. Історичний розвиток нотаріату в Україні

Нотаріат з перших днів свого існування був невід'ємним елементом демократичного суспільства та ринкової економіки. Як державні службовці, нотаріуси гарантують реалізацію особистих і майнових свобод у будь-якій ситуації, навіть проти органів державної влади.

Історичному розвитку національного нотаріату присвячено низку досліджень, проведених в Україні. Це питання розглядалося в працях Л. Е. Ясінської, В. В. Баранкової, Г. Ю. Гулевської, Т. О. Коломоєць, К. І. Федорової, В. М. Черниша, В. А. Бігун, С. С. Бичкова, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, Е. О. Гіда, І. В. Давидова, Л. В. Діденко, М. С. Долинська, Л. В. Єфіменко, В. В. Заборовський, А. П. Задорожна, К. Л. Зілковська, Т. М. Карнаух, В. В. Комаров, О. В. Коротюк, Д. Д. Луспеник, В. К. Матвійчук, П. Ф. Немеш, І. В. Нєвзорова, Ю. В. Нікітін, С. Г. Пасічник, Л. Е. Радзієвська, П. І. Радченко, А. Г. Серветник, Л. С. Сміян, Т. П. Устименко, С. Я. Фурса, П. Г. Хоменко, А. Г. Чубенко, Н. О. Чучкова, М. В. Швачкіна, М. М. Ясинок тощо. Серед вченихтеоретиків, які здійснили вклад і історичний розвиток інституту нотаріату, слід відзначити К. Бахмана, С. Барановського, А. Бойкова, А. Гасмана, Н. Денисяк, Л. Дешко, М. Карнаух, А. Колодій, О. Мартинюк, Н. Мішина, Ю. Нікітіна, П. Підгорецького, М. Рабінович, М. Савчин, О. Тихомирова, П. Хоменко, М. Черниш, К. І. Чижмарь, М. Яроцького та ін.

Через свою природу та сферу застосування нотаріат не є офіційним національним інститутом. Неможливо знайти витоки та розвиток організаційно-правових форм на території України без вивчення історичного досвіду України та інших країн. Події, які мають вирішальне значення для міждержавних стосунків, пов'язують ці держави, що змінює певні правила суспільних стосунків між ними. Науковці вивчають історію нотаріату, щоб визначити етапи розвитку галузі та визначити дату першого нотаріального акта. При визначенні ролі

нотаріату в розвитку права України важливо враховувати те, що нотаріат розвивався як частина правової культури України. Культура є основою державності та всіх її компонентів, у тому числі права. Об'єктивні корені державності та її інституцій можна знайти в історії народного побуту та організації суспільства. Вважається, що нотаріальна практика в Україні розвивалася відповідно до стандартів Заходу. Не можна забувати, що різні частини України розвивалися в різних правових системах і стикалися з правовими системами Австро-Угорщини, Литви, Польщі та Туреччини. І. Спасибо-Фатеева правильно зауважує, що сучасне українське право було створено з кількох законодавчих площин. Таким чином, щоб визначити закономірності розвитку національного нотаріату, необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори, які впливали на процес заснування українського нотаріату. [146]

Як і багато інших юридичних термінів, «нотаріус» також є латинським словом. У перекладі з латинської мови це слово означає «секретар» або «писар». Корінь слова «nota» означає «помітка, знак». Сучасний нотаріат має довгу і складну історію розвитку. Сліди стародавніх нотаріусів вперше зустрічаються в письмових джерелах Шумеру, Вавилону та Єгипту. Пізніше основи сучасного нотаріату були закладені в Стародавньому Римі. Засновниками нотаріату були секретарі, які займалися складанням документів цивільного обороту. Це були професіонали, яким довіряли, тобто спеціальні посадові особи, які мали повноваження формулювати та закріплювати юридичні докази. Нотаріуси завжди були потрібні людям, але необхідне і офіційне становлення нотаріату почалося з розвитком цивільних правовідносин і цивільного обороту. Розвиток і регулювання цивільних відносин в офіційній формі могли сформуватися в результаті юридичних (офіційних) процесів, які здійснювалися тільки нотаріусами (секретарями). У 4 тисячолітті до н.е. у межиріччі Тигру та Євфрату, на сході Месопотамії, була створена Шумерська держава - одна з найдавніших і найбільших цивілізацій світу. «Кодекс Урр-Намму» [45, с.40-51] - збір законів, складений за часів правління Урр-Намму, засновника III династії Урр

Шумерської держави (2112-2003 рр. до н.е.). Це був найдавніший законодавчий акт в історії, який регулював цивільні договори та інші правовідносини того періоду. Юридичними (офіційними) справами займалися секретарі, яких називали «дубсарами», які добре вміли писати і навчалися в Едуббі - юридичній школі шумерської держави. Іноді для того, щоб досконало оволодіти професією дубсара (секретаря), потрібно було 15-20 років, і ця професія вважалася дуже впливовою. У Стародавньому Вавилоні під час правління царя Хаммурапі (1760 р. до н.е.) згадується про роботу нотаріуса. У цей час був викарбуваний перший кодекс поведінки. У Стародавньому Вавилоні право власності та цивільного обороту закріплювалося та посвідчувалося за допомогою надійних свідків. До тих пір, поки не з'явилася звичка укладати договори в письмовій формі, свідки виконували функції нотаріусів. Таким чином, свідки повинні були пам'ятати зміст договірних зобов'язань і, якщо потрібно, пояснювати їх. З появою письмових договорів обов'язки свідків змінилися, і тепер їх потрібно було залучати, щоб підтвердити, що договори дійсні. На глиняних дощечках секретарі готували різні акти. У часи правління фараонів папірус замінив глиняні дощечки. Пізніше пергамент, матеріал, виготовлений зі шкіри тварин, використовувався для написання. Найдавнішою постаттю, яка за своїми функціями мала певну схожість з нотаріусом, був єгипетський писар, який складавав державні документи, а іноді й документи приватних осіб. Ці тексти були дійсними лише за умови, що на них була печатка священника або магістрату подібної ієрархії. Єврейські «писарі народу» складали різні договори та приватні документи, такі як свідоцтва про розлучення.

Однак безперечними попередниками нотаріусів були грецький «сингграф» і римський «табуларій». [1] Саме вони стали основою для початкової появи професії в 12 столітті в Болонському університеті. Основи наукового нотаріату були узагальнені та поширені по всій Європі за допомогою «*Summa artias notariae*» Роландіно, [68] відомого викладача та нотаріуса з італійського міста.

Як відомо, давньоримське право було основою сучасного нотаріату. У записках секретаря імператора Юлія Цезаря були знайдені перші згадки про

нотаріат у Римі. Римське право було написане і передбачало письмові докази. Римська юриспруденція вважається найкращою під час правління Цезаря. У той час римляни мали спеціальний інститут, який складався з чиновників і секретарів, також відомих як писці. Вони працювали разом і ділилися на дві категорії: державну та приватну. До першої категорії належали писці, або секретарі, які працювали на державній службі в магістратурах і отримували певну зарплату з бюджету держави. Лише римські громадяни високого соціального статусу, які не позбавлені громадянської честі, обиралися для виконання своїх обов'язків, які вважалися довічними. Підготовка публічних документів (*tabulae publicae*), виконання письмових доручень магістратів, складання судових протоколів (*codex*) під час преторського суду та ведення публічних рахунків (бухгалтерія) були основними їхніми обов'язками. Секретарі, які обслуговували приватних осіб, входили до другої категорії. Це були вільні найманці, яких називали «нотаріуси» або «*exceptores*». Термін походить від латинського дієслова *exscrio* (*ex* + *scrio*), і в нашому випадку від його технічного значення «записувати вимовлені слова». *Exceptor* – грецькою *ταχύγραφος* або *ἑξκέλτωρ* – записує слова, в даному випадку за допомогою стенографії, яку Тирон, вільновідпущений раб і писар Цицерона, винайшов за грецьким зразком для запису промов відомого оратора і яка поширилася та вдосконалилася протягом століть. Термін, отже, належить до семантичного поля писарів, але на відміну від таких термінів, як *tabellio* і *scriba*, а також *notarius*, який в деякому сенсі є аналогічним, тут акцент робиться на письмовому записі усної промови. [22] Але секретарі не були адвокатами. У шістнадцятому столітті нашої ери відбувся подальший розвиток інституту нотаріату, коли було видано повний збір законодавчих актів, які остаточно сформували римське право римського імператора Юстиніана. «*Corpus juris civilis*» («Корпус юрис цивіліс» від лат. «тіло цивільного права») — сучасна назва зведення римського цивільного права, укладеного 528–534 роках за часів панування візантійського імператора Юстиніана I Великого. законодавство Юстиніана підтвердило необхідну правосуб'єктність професійних послуг нотаріуса (передбачивши

можливість делегування помічникам лише фізичного запису документів), встановило певні формальні вимоги щодо підготовки актів, надало нотаріусу право запитувати помічника у випадках неможливості виконувати свої обов'язки та, нарешті, регулювало доказову силу документів, складених нотаріусом. [52, с. 47] У середні віки нотаріус став однією з найважливіших і найшанованіших професій у римському праві. У Стародавньому Римі також були інші групи вільних людей, які працювали над юридичними документами та контрактами. Це «табелліони», недержавні службовці, вільні люди з юридичними знаннями, які за плату брали участь у складанні правових актів і судових документів під контролем держави для всіх, хто цього потребував. Акти складалися на папірусному папері, скріпленому печаткою з гербом, підписаному сторонами та свідками, а також завіреному підписом табеліона. Табеліони використовувалися лише рідко в будинках, а також у спеціально відведених для них будівлях на окремих вулицях міста. Будучи табеліоном, людина повинна була володіти юридичними знаннями, бути прийнятою до табеліонської організації та бути незалежним римським громадянином, який був затверджений префектом міста. Інститут табелліона був прототипом нотаріату за сучасною концепцією. Зазначають, що окрім очевидних інституційних та технологічних трансформацій в нотаріаті, перетворення *sigillum tabellionis* у цифровий підпис, те, що нотаріус робить сьогодні у своєму офісі, структурно те саме, що він робив тисячу років тому: засвідчує на користь влади особу заповідача та сторін договору, а також опис їхніх активів, вислуховує побажання цього заповідача та цих сторін договору та перевіряє їхнє дотримання закону, перетворює це побажання на хартію або цифровий документ, який гарантує клієнту ясність правових відносин та гарантує владі легітимність структури приватних інтересів. [5, с.83]

З початком відродження римського права в 1100-х роках в Болоньї була заснована перша в світі нотаріальна школа. Нотаріальні навчальні заклади згодом перетворилися на юридичні навчальні заклади, а потім на університети, де навчалися найвідоміші нотаріуси та юристи того часу.

Найдавніші болонські нотаріальні документи датуються 10-м століттям, їх небагато, вони були складені приблизно так, щоб задовольнити практичні та умовні потреби економічно та культурно бідного світу. Автори кваліфікують себе як *нотаріуси*, іноді додаючи формулу *Sancte Bononiensis Ecclesie*, [46] і мають мало знань про формули, що використовуються, або про саму латинську мову.

У подальшій еволюції - між п'ятим і сьомим десятиліттям 11 століття - запроваджується використання датування документів тисячним числом, а для позначення нотаріального документа з'являється римський термін *instrumentum*; зменшується кількість автографів, які замінюються згадкою нотаріуса про присутність сторін при вчиненні акту; частішими стають засвідчення нотаріусів про те, що вони надали документу доказової сили власним письмом. Ренесанс римського права в середземноморському регіоні протягом 12 століття призвів до розвитку нотаріальних навичок, тобто *Ars notaria*. Важливість перших професорів, які брали активну участь у Болонській школі, полягає в тому, що багато з них залишили після себе важливі праці. Ірнерій - якого традиційно називають засновником Болонської школи нотаріату, підготував формуляр для нотаріусів, тобто збірник зразків документів, які могли складати нотаріуси, і водночас оновив початкову формулу договору емфітевзису, взявши за основу право *Юбема*, включене до глави XIV титулу II книги I Кодексу Юстиніана. Ірнерій залишив після себе не лише глоси, а й дуже важливу книгу нотаріальних формул *Formularium tabellionum*, яка дозволяла нотаріусам складати документ, змінюючи зміст інших документів. [13, с.393-406] Увага, яку Ірнерію приділив суто технічному аспекту договору емфітевзису, насправді, на думку деяких авторів, була частиною ширшого осмислення ситуації, яка характеризувала нотаріат на початку 12 століття. Закон Юбема фактично був адресований суддям, клеркам міських курій і табелліонам і забороняв нотаріусам посвідчувати, в тому числі в офіційних актах, а табелліонам - писати документи, в яких продавалися церковні речі.

Саме прирівняність, встановлена цим правилом, між судьями, писарями міських курій і нотаріусами табелліоні вказувала на те, що документи, складені нотаріусами, набули доказової сили, яка, здавалося б, визначила поняття публічної віри. Протягом 12 століття взаємодія між муніципалітетом і нотаріатом посилилася: спочатку у формі постійного і преференційного звернення до роботи певних нотаріусів, які займали високе становище в міському суспільстві, а потім, паралельно з поділом політичних і адміністративних органів, до розмежування нотаріальної сфери на складання документів. Праця Раньєрі да Перуджа «Ars notariae», яка з'явилася у другому десятилітті 13 століття, також стала відображенням цієї зміни характеристики нотаріальної діяльності та іншого фокусу фірми на ній. [62, с.87]

Текст, незважаючи на традиційну форму формуляра, хоча і був новаторським з точки зору розташування та організації предмета, також передбачав теоретичну частину з викладенням принципів права, які повинні надихати діяльність нотаріуса; аналіз розрізнення осіб, речей, договорів та угод, пільг та винятків, кількості свідків, визначав поняття *publicaciones* як частин, які тільки нотаріус може додавати до документів як публічна особа, призначена публічним аудитором (*public auctoritas*).

У той час як правові знання, необхідні для здійснення нотаріальної професії, систематизувалися і поглиблювалися, муніципалітет Болоньї виступив з ініціативою, спрямованою на зміну процедури, також традиційної, за допомогою якої набувалися звання і функції нотаріуса.

Ця робота розпочалася у другій половині 1219 року і завершилася створенням «*Liber notariorum*» - реєстру, в якому були перелічені всі діючі нотаріуси. Ця ініціатива була мотивована не корпоративними потребами захисту професії нотаріуса, а скоріше необхідністю забезпечити ефективну перевірку кваліфікації нотаріуса, коли його записи оскаржувалися в судовому порядку. Група експертів, призначених муніципалітетом, видала указ, що зобов'язує всіх, хто претендує на звання нотаріуса, з'явитися до спеціального офісу і зареєструватися там із зазначенням органу, який надав привілей нотаріуса. У

1219 році було зареєстровано 278 нотаріусів, а в наступні роки - ще 142. Пізніше, у 1221 році, після завершення реєстрації діючих нотаріусів, ті, хто мав намір розпочати нотаріальну практику, з'явилися до канцелярії, і працівники канцелярії почали перевіряти їхню технічну підготовку. У 1242 році Салатіеле представив свою *працю* «*Ars Notariae*», [42] в якій запропонував нові критерії для оцінки підготовки нотаріусів. На основі його вказівок з 1249 року було запроваджено формальність представлення (*representatio*) кандидатів на нотаріальний іспит майстрами нотаріального мистецтва, що гарантувало їхню професійну підготовку. Серед нотаріусів, до яких найчастіше зверталися для виконання цієї формальності, були Роландіно та Салатіеле. Починаючи з 1252 року, від кандидата на посаду нотаріуса вимагалось знання договорів, заповітів та судових рішень.

Щоб забезпечити викладання цих технік, у Болоньї виникли нотаріальні школи, особливо ті, які очолювали Салатіеле, з одного боку, і Роландіно, з іншого. Різні концепції нотаріальної професії, яких дотримувалися два лідери шкіл, знайшли своє вираження у двох різних працях. *Ars notariae* Салатіеле, що з'явилася в 1242 році, мала явну перевагу теоретичної частини і супроводжувалася глосами, складеними на основі текстів Юстиніана. Більш вдалим був текст Роландіно 1255 року, *Collectio contractuum*: він, очевидно, дотримувався типової структури формуляра, але Роландін додав до нього *Tractatus notularum*, маніфест своєї концепції нотаріату, коментар до тексту, *Aurora*, і *Flos ultimarum voluntatum*, [69] трактат про розпорядження майном після смерті. Робота, яку пізніше продовжили П'єтро д'Анзола та П'єтро Боаттьєрі, отримала назву *Summa totius ars notarie*. Багато писалося про заповіти. У заповітах, які Раньєрі складав особисто - три з них збереглися до сьогодні - формула промеси виглядає ще більш лаконічною. Ось як починається заповіт Ардіццоне Рустігані від 5 листопада 1233 року: «D. Arditio de Rustiganis, aeger corpore sanus tamen mente, presens testamentum sine scriptis per nuncupationem fecit in hunc modum...». Напрямок спрощення складання заповіту підхоплюється і поступово акцентується у творі Роландіно. У восьмому розділі «*Summa artis*

notarie», написаному в 1255 році, нотула, що коментує запропоновану формулу заповіту, пропонує використовувати якнайкоротший вираз для проему, уникаючи складних проемів, плоду марного ексгібіціонізму. Але Роландіно знає, що звертається до нотаріусів, яким доведеться діяти або вже доводиться діяти в контакті з різними людьми і потребами, і тому бере у Раньєрі вказівки для заповіту тих, хто готується до морської подорожі або паломництва, і попереджає, що, хоча це і не обов'язково, але про це можна згадати. [58]

Серед установ, типових для болонського нотаріату, в яких легко впізнати багато елементів сучасного нотаріату, є офіс Меморіалів (Memoriali). Він був створений у 1265 році і фіксував дату, імена сторін, свідків, нотаріуса та короткий зміст нотаріальних актів, предметом яких було щонайменше двадцять лір болоньї, що еквівалентно вартості пари волів. Потреба, яка зумовила створення Меморіальної канцелярії, полягала у запобіганні фальсифікації нотаріальних документів шляхом попереднього встановлення терміну порівняння для перевірки достовірності будь-яких нотаріальних документів, що виготовлялися. Реєстрація в цьому бюро була безкоштовною, за рахунок сторін і мала бути завершена - під загрозою недійсності акту - на наступний день після його підписання, а незабаром її було розширено до повних копій актів. Діяльність канцелярії пам'яток тривала до середини 16 століття, а потім, під іншою назвою - канцелярія реєстру - до 18 століття. До 18 століття тривала Епоха Відродження. У той час нотаріуси були найосвіченішими людьми. Відомі випадки, коли нотаріальні дії визнані фактами та подіями, які відіграють важливу роль у історії людства. Наприклад, королівський нотаріус Есковедо був офіційним свідком відкриття Америки під час подорожі іспанського морського капітана Христофора Колумба в 1492 році. Незалежно від класу, освіти та інших критеріїв, нотаріуси повинні мати однакові вимоги: юридичну грамотність, гідну репутацію в суспільстві та право на виконання нотаріальних функцій. У юридичній літературі існує значна розбіжність у знаннях про історію нотаріату, насамперед через об'єктивні причини. Так, різні назви використовувалися для опису тих, хто займався нотаріатом, залежно від історичних, релігійних,

етнічних та інших факторів, які виникали в різні часи та в різних країнах. Говорячи про розвиток нотаріату, слід зазначити, що інститут нотаріату почав розвиватися відповідно до потреби в забезпеченні стабільності правового і цивільного обороту та достовірності комерційних угод.

Особлива роль у відродженні латинського нотаріату належить Франції. У Середньовіччі нотаріуси призначалися лише указом короля Франції, а представників церкви не було. На вході до нотаріальної контори висіла спеціальна табличка з королівським гербом. За часів правління короля Франції Франциска I (1515-1547) було прийнято хартію, що регулювала діяльність нотаріусів, а також вперше прийнято інструкцію про конфіденційність фактів та відомостей про нотаріальні дії. [36, с.19-38] Французький нотаріат прийняв офіційний герб, який зберігається без змін з 1676 року. Саме після цього нотаріуси почали засвідчувати дійсність і справжність документів. Вони почали діяти від імені короля Франції, тобто держави. У Цивільному кодексі, запровадженому Наполеоном на початку 19 століття, з'явилася окрема глава про нотаріат, яка залишилася практично незмінною донині. Після того, як Карл Великий затвердив концепцію нотаріату, який був безпосередньо пов'язаний з магістратом, французький уряд став прикладом у структурі нотаріату. До цього нотаріус був секретарем суду, який складав договори і подавав їх на підпис судді. Пізніше нотаріус став прямим представником державної влади, маючи таку ж державну печатку, як і судді, і повноваження посвідчувати договори. Нотаріусом могла бути лише особа, яка пропрацювала в нотаріальній конторі не менше 6 років і склала спеціальний кваліфікаційний іспит. На той час функції нотаріату були дуже широкими: нотаріуси затверджували всі акти і договори, реєстрували майно і видавали різні довідки. Професія нотаріуса була довічною. Статус нотаріуса був настільки важливим, що нотаріальні акти мали силу безумовного доказу і виконувалися без спеціального судового рішення. Декларація прав людини і громадянина вперше була прийнята у Франції в 1789 році. У підготовці тексту документа брали участь відомі французькі нотаріуси Бев'є, Демос і Гупілло. З історії відомо, що Наполеон був досить професійним у нотаріальних

справах. В архівах ми можемо побачити підтвердження шлюбного контракту, переважно в частині, що стосується дружини Наполеона Жозефіни. У 19 столітті нотаріальна система у Франції та інших європейських країнах зміцнюється і набирає силу. Першим законодавчим актом про нотаріальну діяльність став Закон Вентоза, прийнятий у Франції в 19 столітті (16 березня 1803 року), який діє дотепер, втілив у собі риси вільного нотаріату і згодом був названий моделлю латинського нотаріату. Цей закон мав значний вплив на нотаріат в Європі та в усьому світі. У 1920 році була створена Асоціація нотаріусів. Під час 1-го Міжнародного нотаріального конгресу в Буенос-Айресі (Аргентина) 2 жовтня 1948 року було створено Міжнародний союз латинського нотаріату за участю представників нотаріальних палат дев'ятнадцяти країн - Аргентини, Бельгії, Болівії, Бразилії, Канади, Колумбії, Коста-Ріки, Куби, Чилі, Еквадору, Уругваю, Мексики, Парагваю, Перу, Пуерто-Ріко, Іспанії, Франції, Італії та Швейцарії. У другій половині 20-го століття нотаріуси почали використовувати телефони та пишучі пристрої. З кінця століття електронне документування стало початком нового етапу в розвитку нотаріату.

Шевченко Н.В. визначила чотири основних етапи розвитку нотаріату, зокрема: княжий, козацький, національно-демократичний і сучасний. [325, с.132-137] Першим етапом розвитку нотаріату на території України був княжий період становлення державності. На початковій стадії даного періоду у людей не виникало потреби документально затверджувати цивільно-правові угоди, саме тому вони укладались усно, а факт їхнього вчинення підтверджували свідки в судовому порядку. Але ситуація дещо змінилася після XII ст., коли виникла необхідність у нотаріальних функціях, яка була пов'язана з низьким рівнем освіти населення і збільшенням попиту на юридичні послуги, які регулювали придбання та відчуження прав на землю та холопів, пізніше – на нерухомість. Козацький етап відзначився тим, що до середини XVIII ст. писемні угоди здебільшого нехтувалися. Хоча згодом, коли виникла система обов'язкової явки, реєстрації та запису до урядових (судових) книг приватних актів, з'явилися

пам'ятки, документи українського права, які регулювали відносини судів та нотаріальну діяльність.

Поява українського нотаріату почалася в період феодальної роздробленості в Україні-Русі в XII столітті. Так звані «дяки» почали писати документи. Спочатку це були люди, які працювали на громадських засадах, але потім, коли з'явилася приказна система, вони стали постійними членами державних органів. Судові та адміністративні процеси були впливом їхніх ідей. Дяки були відповідальними за ведення діловодства в державних установах, включаючи складання і підписання грамот, подання оригіналів документів і копій, а також за складання копій документів і довідок. Також дяки нотаріували нерухомість (XIII ст.).

В період IX-XII століть в Україні не було осіб (органів), які вчиняли нотаріальні функції, оскільки не було передумов для цього: в давньоруському суспільстві товарно-грошові відносини інтенсивно не розвивалися, писемність була слабо поширеним явищем, а присутність багатьох інститутів родоплемінного устрою у вирішенні суспільних питань об'єктивно зумовлювало використання додержавних механізмів вирішення правових спорів. Відсутність нотаріальної діяльності на Русі об'єктивно зумовлює відсутність судового контролю за вчиненням нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. [129, с.33-34]

Після розпаду Русі в першій третині XII ст. [158, с. 40] її правонаступницею в Україні була Галицько-Волинська держава (кін. XII – сер. XIV ст.). Її суспільно-політичний устрій та правова система майже нічим не відрізнялася від своєї попередниці. Так, суспільні відносини регулювалися нормами «Руської Правди» [169, с. 18; 98], а тому багато правових питань вирішувалися так, як і раніше. Разом із тим, уже в цей час починають з'являтися перші письмові акти, які мають відношення до оформлення договірних відносин. Зокрема, договір дарування галицького князя Лева (не пізніше 1301 або 1323 року), за яким «братинцям» Тутенію та Монтсіку з Литовської землі було надано право власності на село Добаневичі в Перемишльській волості з усіма належними до нього земельними угіддями; або договір купівлі-продажу між галицьким князем Левом та Йваном

(Іваном) (не пізніше 1301 або не пізніше 1323 року), де перший як спадковий власник продає другому судову посаду (війт) у місті Перемишль та кам'яну Миколаївську церкву за 2 гривні золотом та 40 сувоїв шовкової тканини [184, с. 129, 139]. Однак, печатник у цій ситуації виступав підлеглою особою, що виконував владну вказівку сторони договору, а не вільнонайманою особою, до якої зверталися сторони з проханням зафіксувати перехід суб'єктивних прав.

Ряд вітчизняних науковців стверджують, що першим нотаріальним актом можна вважати грамоту князя Андрія Юрієвича Боголюбського Києво-Печерському монастирю XII ст. надану йому на землі та ставропигію [321, с. 44]. Інші їм опонують та цілком аргументовано доводять про підробку цього документу і його складання тільки в кінці XVI ст. [157, с. 215-235]

Тривалий час реєстрація приватних актів у Східній Галичині та Північній Буковині велася за правилами Речі Посполитої: відповідні дії вчиняли канцелярії судів, що вели актові книги за Литовськими статутами. Проте, задля зменшення впливу польського права, подолання феодальних пережитків та інкорпорування нових територій у австрійську правову систему, цісарським патентом від 29 вересня 1850 р. був запроваджений у коронних землях нотаріат при судах, що займався не тільки посвідченням приватних договорів, але міг розглядати безспірні справи. Нотаріальні акти також можна було вчиняти при адвокатах та судах. Дівав нотаріус на основі Нотаріального порядку 1855 р., який виявився недосконалим і згодом був розроблений ще один: Нотаріальний порядок 1871 р., який діяв на західноукраїнських землях аж до 1934 р. [129, с. 45]

У XV столітті виникла практика «площадних піддячих». Це вже були професійні писарі, які спеціалізувалися на правильному оформленні угод щодо переходу прав на різні види майна. У 1775 році Катерина II наказала судам виконувати нотаріальні обов'язки. Згодом вони були передані різним установам, цивільним, повітовим судам і кріпосним відділам. Це свідчить про те, що законодавство, яке регулювало нотаріальну діяльність, було несистемним і суперечливим. Це була друга фаза розвитку нотаріату. Судова реформа 1864 року ознаменувала третій етап. Він почався з Положення про нотаріальну

частину (1866 р.), [111, с. 13-18] яке відокремило нотаріальну частину від судової та зробило її самостійною. Уводилися посади нотаріусів, які призначали чиновники головою судової палати на конкурсних засадах. Перед призначенням нотаріус присягав і вносив страхову заставу на випадок, якщо його некваліфікація завдала шкоди клієнтові. У «Положенні про нотаріальну частину 1866 р.» у статті № 72 зазначалося, що в актах і підписах мають бути зазначені ім'я, по батькові, прізвище нотаріуса та місце його проживання, щоб не виникали сумніви щодо правочинності підпису. Це положення, зазначають, було підґрунтям для формування сучасного українського нотаріату [166, с.563-570]. Революція 1917 року змінила долю країни. Нотаріат стає державним.

В Україні існувала низка законодавчих актів, які регулюють нотаріат. 25 грудня 1974 року Верховна Рада Української РСР ухвалила Закон УРСР «Про державний нотаріат», який був першим законодавчим актом в історії України, який регулював діяльність нотаріальних органів. Цей закон розширив перелік нотаріальних дій на більше ніж 20 видів. Оскільки приватна власність на землю була ліквідована під час радянської влади, нотаріат уже не мав такої ваги, як раніше. Він посідав останнє місце серед органів, які так чи інакше були пов'язані з юриспруденцією та правоохоронною діяльністю, оскільки його діяльність стосувалася переважно людини, її прав, прав і інтересів. Після проголошення незалежності України інститут нотаріату пережив новий етап розвитку. Це пов'язано з необхідністю держави створити надійний механізм для захисту прав і законних інтересів своїх громадян. Поява ринкових відносин, розвиток підприємницької діяльності та процесів приватизації створили суспільну потребу в приватному нотаріаті. Відповідно, законодавство закріпило положення, які дозволяють приватним нотаріатам працювати без допомоги держави. Верховна Рада України 2 вересня 1993 року прийняла Закон України «Про нотаріат», який набув чинності 1 січня 1994 року, що призвело до наступного етапу розвитку нотаріату. [224, с.228-231] У результаті цього закону приватне право стало повноправним учасником правозастосовної практики разом із державними нотаріальними органами, що є одним із історичних кроків

у правовій реформі в Україні. Нотаріуси повинні дотримуватися правил професійної етики нотаріусів України. [266] Відповідно до присяги, яку складають нотаріуси України, вони сумлінно виконують свою роботу: "Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса". [272, стаття 6] А саме основне, що поділ на приватних та державних нотаріусів практично відсутній в Україні, і процес ще зазначали в 2006 році, [327, с. 118] а на сьогодні проект закону про внесення змін до закону України про нотаріат. [279]

Зазначають, що в незалежній Україні нотаріат розвивався за такими етапами [292, с.430]: 1) період якісної трансформації, що тривав з 1991 по 2008 роки (формується концепція нотаріату, що передбачає як розширення предметної діяльності нотаріусів, так і зміну статусу нотаріуса, а також виділення приватних нотаріусів); 2) період функціональних трансформацій, що тривав з 2008 по 2022 роки (розширюються функції нотаріусів незалежно від того чи це державний чи приватний нотаріус, удосконалюються процедури вчинення нотаріальних дій та створюються умови для забезпечення прав громадян в цій сфері); 3) період особливого режиму нотаріальної діяльності, що розпочався з моменту запровадження правового режиму воєнного стану в 2022 році і триває по теперішній час (головна особливість цього етапу функціонування нотаріату полягає в застосуванні спеціальних правил та обмежень при вчиненні нотаріальних дій, що опосередковано впровадженням воєнного стану та потребами первинного врахування національних інтересів).

Проаналізувавши вищевикладене, можна зазначити, що історія розвитку і реформування нотаріату сучасної, незалежної України тісно переплітається з історією двох великих подій, які дали можливість українським нотаріусам самостійно вирішувати свою долю – прийняття в 1993 році Верховною Радою України Закону України «Про нотаріат» та заснування у квітні того ж року Української нотаріальної палати – єдиного всеукраїнського об'єднання

нотаріусів. Важливе значення в історії нотаріату в період незалежної України, необхідно сказати і про виникнення Української нотаріальної палати (УНП) [307] – недержавна неприбуткова організація, що здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. Об'єднує нотаріусів усієї України, працює на підвищення професійних стандартів [211, с.34], захист прав та інтересів нотаріусів, прагне до гідного сприйняття нотаріату, його ролі і місця в правовій системі держави. Нотаріусу потрібен ефективний інститут захисту майнових прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб з ефективним механізмом, спрямованим на реалізацію цивільно-правової відповідальності нотаріуса у випадках завдання шкоди названим особам внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, з урахуванням необхідності захисту майнових прав самого нотаріуса. [38, с.26]

Палата була створена 29 березня 2013 року, і з моменту державної реєстрації Міністерством юстиції України– 19 квітня 2013 року – її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Згода нотаріуса на набуття членства в НПУ не потребується. НПУ налічує близько 7000 членів з усієї країни. Основна мета Української нотаріальної палати – об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для задоволення та захисту законних соціальних та інших спільних інтересів, сприяння підвищенню їхнього професійного рівня та вдосконалення правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам і організаціям. Завданням Української нотаріальної палати є підвищення ролі нотаріату в умовах формування в Україні ринкових відносин; віднесення престижу професії нотаріуса; створення умов для активної діяльності членів УНП на основі єдності професійних інтересів; реалізації їхніх прав; сприяння розвитку міжнародних зв'язків, з метою зміцнення наукових і професійних контактів членів Палати, обміну досвідом, співробітництва з міжнародними організаціями нотаріату. В усіх областях України створені регіональні відділення УНП. В окремих регіонах нотаріуси об'єдналися в Асоціації, що є колективними

членами Палати. У 1998 році Українська нотаріальна палата була прийнята спостерігачем від міжнародної спільноти до світової організації нотаріусів – Міжнародного Спілка Нотаріату, який об'єднує нотаріати 86 країн. В окремих регіонах нотаріуси об'єдналися в Асоціації, що є колективними членами Палати. [326, с.108] Вже десять років основні зусилля УНП спрямовує на перехід до нотаріату латинського типу – вільного, самоврядного, а саме це є основою латинського нотаріату – вільний нотаріус, який, з одного боку, є незалежним представником держави, наділеним повноваженнями на вчинення нотаріальних дій, а з іншого боку, нотаріус несе особисту майнову відповідальність за вчинені нотаріальні дії. [112, с.99]

Міністерством юстиції України була розроблена Концепція розвитку нотаріату в Україні, яка покладена в основу проекту Нової редакції Закону «Про нотаріат» [257]. У 2009 році Закон «Про нотаріат» вийшов вже оновлений, і закон оновлювався практично щорічно. Цей закон вніс до історії розвитку українського нотаріату багато новацій, серед яких: – створення кваліфікаційних комісій нотаріату для визначення рівня професійної підготовки осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю; – видача свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю всім громадянам України, які пройшли кваліфікаційний іспит; – заснування в обласних центрах, містах Києві, Севастополі державних нотаріальних архівів, що є складовою частиною Національного архівного фонду; – здійснення тимчасового зберігання нотаріальних документів (до 75 років) саме Національними архівами, що значно полегшує роботу нотаріусів; – закріплено право осіб, які отримали свідоцтво для зайняття нотаріальною діяльністю, зареєструвати приватну нотаріальну діяльність [272].

Ці події дуже вплинули на життя нотаріату, адже як інститут, який функціонує у сфері перетину приватних і публічних інтересів, нотаріат має володіти організаційною структурою, що відповідає б його унікальній природі. У підсумку можна сказати, що новий етап розвитку українського суспільства, який ґрунтується на Конституції України 1996 року, пов'язаний із

реформуванням національної правової системи в цілому та її окремих правових інститутів. Серед цих інститутів і реформування інституту нотаріату в незалежній Україні. [110, с. 22-28; 83, с.17-20] Подальший розвиток нотаріату в Україні, оптимізація його функціонування, удосконалення законодавчої бази повинні спиратися на історичний досвід, який свідчить про те, що при реформі нотаріату варто керуватися тими правовими традиціями, які склалися в нотаріаті упродовж багатьох століть його існування і за роки функціонування в Україні в нових ринкових умовах. [210, с. 18]

Таким чином, необхідно реформувати інститут нотаріату враховуючи сьогоденні потреби та розвивати електронний нотаріат, а не досліджувати радянську систему нотаріату [319, с.43], яка є застарілою та не враховує сьогоденні необхідності сторін при здійсненні нотаріальної діяльності. Також І.В. Невзорова [212, с.66-68] визначила ключові зміни інституту нотаріату під час його еволюції історичного розвитку, зокрема зазначила, що поява необхідності реєстрації та запису до урядових книг приватних актів (кінець XIV ст.); прийняття Положення про нотаріальну частину на нормативному рівні (Судовий статут 1864 року); запровадження присутності нотаріусів у столицях, губерніях та повітових містах, а за необхідності – і в повітах, свідчить про зародження системності та масштабності нотаріальної діяльності на території всієї держави, а не лише в окремих її землях (XIX ст.); закріплення офіційного статусу на нормативному рівні, питань про майновий стан нотаріуса під час здійснення своєї діяльності, запровадження символу – печатки як приналежності до певної території (губернії) та ієрархії нотаріусів, що свідчить про закріплення компетентнісних повноважень нотаріуса за посадою (XIX ст.); поява гарантій нотаріальної діяльності через закріплення відповідних повноважень на нормативному рівні, зокрема: 1) наявність свідків під час вчинення нотаріальної дії; 2) введення поняття «нотаріальна таємниця»; 3) вимоги до ведення нотаріальної документації – реєстрів тощо (1866 р.); закріплення положень щодо вікового, освітнього цензів, введення дворічного нотаріального стажу, суми початкової застави, обмеження дисциплінарної відповідальності, введення

інституту помічника нотаріуса, розсильного; розширення кола нотаріальних дій за рахунок введення нових видів засвідчень, усунення із нотаріальної практики свідків (1904 р.); «чорні роки» історії нотаріату – скасовано приватну власність; нотаріат, як складову частину попередньої системи правопорядку, майже нівельовано систему органів нотаріату; функції нотаріату були перерозподілені між відділами юстиції, органами РАЦС та суддями (1917- 1921 рр.); Прийняття Положення про державний нотаріат, яким передбачалось створення (відновлення) нотаріальних контор. Таким чином нотаріат набув «повноцінного» статусу державного органу, а нотаріус – посадової особи, яка уповноважена вчиняти нотаріальні дії (1921 р.); закріплення норм про оплату праці нотаріуса (1930 р.); прийняття Закону України «Про нотаріат». Новий закон був створений на кшталт латинського нотаріату, при цьому, в ньому простежуються риси дореволюційного радянського законодавства, а також риси сучасного германського та французького законодавства про нотаріат. Професія нотаріуса почала рахуватись в суспільстві як престижна та прибуткова, що створило попит на здобуття нотаріального фаху з боку, перш за все, юристів. Введено такий правовий інститут як нотаріальна етика. Детально регламентовано ряд положень, пов'язаних з організацією нотаріальної діяльності.

Непоследовність характеризує генезу розвитку деонтологічних засад діяльності нотаріуса. Історія України має значний вплив на події минулого. Однак під час свого розвитку український нотаріат тяжіє до латинського міжнародного нотаріату. Незважаючи на те, що багато положень, які регулюють нотаріальну діяльність, були критиковані, важливим є саме включення в тексти нормативних актів питань, що стосуються нотаріату в цілому. Статус нотаріуса, його майно, відповідальність, гарантії щодо його діяльності, межі повноважень, приналежність до певного району, нотаріальна таємниця — це лише деякі з них. Нотаріат не є офіційним національним інститутом через свою природу та сферу дії. Без вивчення історичного досвіду інших країн неможливо визначити витoki та розвиток організаційно-правових форм на території України. При визначенні ролі нотаріату в розвитку права України важливо враховувати розвиток

нотаріату як частини правової культури України. Культура є фундаментом державності та всіх її елементів, включаючи права. Вважається, що українська нотаріальна практика розвивалася відповідно до західних стандартів, оскільки різні регіони України еволюціонували в різних правових системах, а також стикалися з правовими системами Австро-Угорщини, Литви, Польщі та Туреччини.

Історія світового нотаріату пов'язана з історією нотаріату України. У сучасному світі існує дві основні правові системи: латинська та англосаксонська. [218, с.28-30] У правовій науці виділяють такі засадничі принципи латинського нотаріату: 1) для того, щоб засвідчувати різні правочини та проводити консультації із правових питань для своїх клієнтів, нотаріус повинен мати достатню кваліфікацію та широку правову обізнаність; 2) нотаріус повинен бути незалежним, тобто не може бути державним службовцем; 3) нотаріуси повинні виконувати свої функції “із пов'язкою Феміди на очах” – неупереджено; 4) нотаріуси повинні обов'язково зберігати копії документів, оригінали яких були посвідчені ним особисто; 5) за заподіяну шкоду, в процесі виконання своїх повноважень, третім особам, нотаріус несе юридичну відповідальність, зокрема, і усім своїм майном у випадках передбачених законом; 6) нотаріус вправі здійснювати свої повноваження в межах одного, визначеного територіального округу; 7) нотаріус повинен бути членом нотаріального органу, – нотаріальної палат. [217] У державах із англо-американським типом нотаріату нотаріальні документи не мають тої фундаментальної та безспірної юридичної сили як у латинській системі. В англо-саксонській системі нотаріату варто розрізнити нотаріусів: “notarypublic” та “civillawnotary”. [89, с. 138]

Зазначається, що нотаріат розвивався за такими етапами в незалежній Україні [292, с.430]: 1) період якісної трансформації, що тривав з 1991 по 2008 роки (формується концепція нотаріату, що передбачає як розширення предметної діяльності нотаріусів, так і зміну статусу нотаріуса, а також виділення приватних нотаріусів); 2) період функціональних трансформацій, що тривав з 2008 по 2022 роки (розширюються функції нотаріусів незалежно від

того чи це державний чи приватний нотаріус, удосконалюються процедури вчинення нотаріальних дій та створюються умови для забезпечення прав громадян в цій сфері); 3) період особливого режиму нотаріальної діяльності, що розпочався з моменту запровадження правового режиму воєнного стану в 2022 році і триває по теперішній час (головна особливість цього етапу функціонування нотаріату полягає в застосуванні спеціальних правил та обмежень при вчиненні нотаріальних дій, що опосередковано впровадженням воєнного стану та потребами первинного врахування національних інтересів). Дійсно можна погодитися з такою систематизацією, але все таки ми віримо, що війна не буде тривати вічно, тому можемо зазначити, що еволюція нотаріату розвивається з розвитком держави.

З прийняттям Закону «Про власність» та деяких інших законів значно збільшилась компетенція державних нотаріусів, кількість і обсяг нотаріальних дій. Зусилля Міністерства юстиції України, спрямовані були на вдосконалення системи нотаріату, суттєво не вплинули на стабілізацію нотаріальної діяльності. Працівники нотаріату часто висловлювали занепокоєння тим, що стиль і тактика управління, які застосовуються нотаріатом, є застарілими і не вирішують існуючих проблем. Недостатнє забезпечення нотаріальними бланками, відсутність печатки у кожного нотаріуса, засвідчення надмірної кількості копій документів, нечітко визначений графік роботи нотаріальних контор та їх мінімальна укомплектованість призводили до черг, невиправданих втрат робочого та особистого часу, а також до скарг і невдоволення громадян. Керівництво державного нотаріату, за словами нотаріусів, знало про ці проблеми, але не бажало їх вирішувати, допускаючи бюрократичні зволікання і створюючи видимість пошуку рішень для виправлення недоліків. У історії українського нотаріату цей закон приніс багато новацій, таких як: створення кваліфікаційних комісій нотаріату для визначення рівня професійної підготовки осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю; видача свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю всім громадянам України, які

пройшли кваліфікаційний іспит; і створення державних нотаріальних архівів в обласних центрах, містах Києві та Севастополі.

Концепція реформування органів нотаріату в Україні була затверджена наказом Міністерства юстиції України від 24.12.2010. [257] Основним завданням цієї концепції є створення комплексного підходу до визначення функцій нотаріату та створення чіткої структури нотаріальних органів для надання населенню послуг нотаріального та правового характеру відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, концепція має на меті поступове і системне реформування нотаріату в Україні як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних осіб і юридичних осіб. Юлія Желіховська відмітила, що великим плюсом на шляху розвитку нотаріату України став вступ до Міжнародного союзу латинського нотаріату. 9 жовтня 2013 року Генеральна асамблея Міжнародного союзу латинського нотаріату в Лімі (Перу) ухвалила рішення про прийняття України до міжнародної неурядової організації, що створена задля сприяння, координації розвитку нотаріально функції та діяльності у цілому світі. [147, с.172]

Враховуючи вищевикладене виділемо наступні етапи історичного розвитку нотаріату: 1) перший, з 1993 року, коли відбулося прийняття спеціалізованого законодавчого акту до 1996 року; 2) другий з 1996 року по 1999 рік, під час якого відбулося прийняття Конституції, що мала важливе значення у означенні принципів правової держави у питанні захисту прав людини, закладені основ сучасного приватноправового регулювання суспільних відносин; 3) третій (новітній) етап, що розпочався із 1999 року, і формується під впливом цифровізації та включає три підетапи: а) 1999 рік – 2012 рік, що характеризується першими актами у сфері запровадження єдиних державних реєстрів із елементами інформаційно-комунікаційного управління ними; б) 2012 рік – 2022 р., період поступового реформування та централізації єдиних державних реєстрів, посилення контролю за захистом інформації при вчиненні нотаріальних дій; в) із 2023 року – триває досі та передбачає впровадження системи е-нотаріату. Новітній етап розвитку нотаріату в Україні передбачає впровадження

сучасних технологій для покращення доступності та якості нотаріальних послуг. [108, с. 206-210]

Водночас виділяють реформи в нотаріальній сфері України, які спрямовані на підвищення ефективності роботи нотаріусів, підвищення прозорості та дотримання міжнародних стандартів, а також впровадження сучасних технологій для полегшення доступу до нотаріальних послуг [290, с.214]. 1. Реформи спрямовані на впровадження електронних сервісів та інформаційних технологій для полегшення взаємодії з громадянами та підприємствами. 2. Реформи, спрямовані на гармонізацію внутрішнього законодавства України з нормами Європейського Союзу. 3. Спрощення та прискорення процедури надання нотаріальних послуг, зокрема у частині угод про купівлю-продаж нерухомості, спадкування, визнання правочинів тощо. 4. Проводяться заходи для зміцнення системи контролю та нагляду за діяльністю нотаріусів з метою забезпечення дотримання етичних стандартів та уникнення корупційних практик. 5. Забезпечення більшої відкритості та участі громадськості в нотаріальному процесі, зокрема через залучення громадських представників до наглядових органів. Запровадження етичних стандартів є важливим елементом забезпечення доброчесності та надійності нотаріусів. 6. Розробка та впровадження заходів з захисту інформації, особливо у сфері електронних послуг, для запобігання можливим кібератакам та неправомірному доступу до даних. Захист інформації нотаріусів, особливо в контексті електронних послуг, вимагає комплексного підходу та впровадження різноманітних заходів для запобігання можливим кібератакам та неправомірному доступу до даних. 7. Нотаріат відіграє важливу роль у захисті прав та інтересів громадян. Реформи можуть бути спрямовані на забезпечення відповідальності нотаріусів перед клієнтами та перед суспільством.

А також відповідно до Законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» і Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» нотаріуси мають право здійснювати державну реєстрацію у сферах

нерухомості та бізнесу в Україні. Далі процес не зупиняється і приймається закон про медіацію. [270] Активне впровадження медіації в нотаріальну діяльність створює феномен вирішення конфліктів через взаємодію сторін за допомогою незалежного посередника - медіатора. Медіаційна процедура у сфері нотаріату як консенсусне вирішення спорів є важливим компонентом юридичної практики. Так, з огляду на положення ч. 3 ст. 1 Закону «Про нотаріат», котрі були доповнені з огляду на прийняття Закону «Про медіацію», нотаріуси можуть проводити медіацію в порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора. До прикладу, процедура медіації у сфері нотаріальної діяльності може передувати виникненню договірних правовідносин між сторонами та сама наявність, наприклад, договору про поділ спадкового майна, може бути результатом медіаційної процедури.

Теперішній етап еволюції нотаріату в Україні передбачає впровадження сучасних технологій для покращення доступності та якості нотаріальних послуг. Це сприятиме підвищенню довіри громадян до нотаріусів та забезпечить більш ефективне функціонування нотаріату в цілому. Очікується, що цей етап також сприятиме зменшенню корупції в сфері нотаріату та покращенню роботи органів державної влади. системи. Запровадження електронної нотаріальної інформаційної системи «ENotar», куди мають входити нотаріальні та інші реєстри, а також відомості про клієнтів, можливість ведення архіву, діловодства та звітності нотаріуса. Відзначають, (з чим і ми погоджуємося -авт.) що головне усвідомити, що основна мета електронного нотаріату – не звести функції нотаріуса до механічних, а зробити нотаріат максимально доступним та зручним для громадян України [113, с.550], а також, на нашу думку, це дозволить зменшити бюрократію та прискорити процес отримання нотаріальних послуг, сприяючи розвитку цифрової економіки країни, детальніше наш підхід до сучасного розвитку нотаріату під впливом цифровізації ми розкриємо у наступному підрозділі.

1.2. Зміни у правовому регулюванні організації нотаріальної діяльності в умовах цифровізації

XXI століття характеризується трансформаційними змінами як суспільних сфер життя, так і правових засад під впливом глобалізації та цифровізації. Вказані процеси зачіпають всі суспільні сфери, а організація нотаріальної діяльності має змінюватися узгоджено із загальними тенденціями та відповідати сучасним потребам цивільного обороту.

Насамперед слід з'ясувати, що таке цифровізація. Серед українських вчених останнім часом збільшилася кількість наукових праць, дослідження різних трансформаційних змін через цифровізацію, а також застосовується термін «діджиталізація». Зокрема, про впливи діджиталізації на процес електронного врядування [130], управління підприємством [93, с. 42-43], впливи цифровізації на сферу послуг [286, с. 24], систему публічного управління [284, с. 72-76], надання медичних послуг [87, с. 356-360], захист особистих немайнових прав [200, с. 235-239] тощо.

Використання як синоніми термінів «цифровізація» та «діджиталізація» має місце як серед національних вчених, так і зарубіжних. У Кембриджському словнику під цифровізацією запропоновано розуміти «застосування або зв'язки цифрових сигналів із певними комп'ютерними технологіями чи передання інформації через числа «(0 і 1)» [16]. Європейські вчені доволі часто діджиталізацію розглядають досить широко як нову «можливість для людини користатися цифровою послугою» [7].

Цифровізацію українські вчені розглядають як певний маркер багатоаспектності економічних та суспільних змін [237]. Наджафлі Емін, здійснивши аналіз «дигіталізацію», яку він вважає синонімом до «цифровізації», доходить висновку про його заснованість на сучасних ІТ-технологіях, застосування суб'єктами інформаційно-комунікаційних технологій щоб досягти мети діяльності, спрямованої на дигітизацію суспільних відносин [208, с. 209]. На думку М.С. Міхровської «діджиталізацію» слід вважати синонімом поняття «оцифровування», «діджиталізацію» - «цифровізації» [205, с.129]. Ми

погоджуємося із вченими, вважаємо «цифровізацію» та «діджиталізацію» тотожними поняттями. Щодо публічної сфери, то у описі цифрового порталу «Дія» використано саме поняття «цифровізація» [318], а в Європейському Союзі ще 2018 року було ухвалено «План дій цифровізації освіти». [27] В Україні у ті самі роки було затверджено «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», в якій під цифровізацією запропоновано розуміти «процес по насиченню фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, а також системами, створення електронно-комунікаційних обмінів між ними, які створюють інтегральну взаємодію віртуального та фізичного простору, формуючи тим самим кіберфізичний простір». [278]

При розгляді впливу цифровізації на електронне урядування, вчені виділяють такі елементи: створення умов для електронної форми звернень громадян; розмежування реєстрів по об'єкту ведення; передбачення правових засад застосування цифрових підписів; створення електронної взаємодії між публічними органами державного та місцевого рівня; формування системи електронних адміністративних послуг. [79, с. 27] Вказані елементи мають значення і для організації якісної нотаріальної діяльності у цифровізованих умовах. Зокрема, цифрова нотаріальна діяльність має передбачати: можливість нотаріального посвідчення правочинів у цифровий спосіб; подання електронних запитів від громадян на отримання інформації та вчинення окремих нотаріальних дій; електронну взаємодію нотаріуса та контролюючого органу; використання електронних підписів при нотаріальному посвідченні правочинів. Вважаємо, що у найближчому майбутньому буде втілений концепт «цифрової нотаріальної діяльності».

Правове регулювання організації нотаріальної діяльності в умовах цифровізації підпорядковується правовим принципам і тут важливо з'ясувати чи зазнали і принципи трансформаційних змін. Поняття «принцип» (має латинське походження і означає «*principium*» начала, основи) у аспекті його застосування до правових відносин розглядається як: 1) вихідна, визначальна ідея, установка,

яка має як моральні, так і організаційні основи виникнення та функціонування права» [155, с. 23]; 2) як вираження ключових закономірностей відповідного типу держави та права, що є однопорядковими по сутності права [176, с. 43]; 3) засадничі ідеї права, що визначають зміст та спрямованість правових норм, є системними, взаємоузгодженими, універсальними, загальнообов'язковими, стабільними, предметно визначеними, загальнозначущими та регулятивними [299, с. 42]; 4) принципи права є мірою свободи та справедливості [201, с. 14]; 5) вихідна засада при формуванні правової норми, правового інституту та галузі права, у процесі тлумачення та правозастосування [174, с. 167].

М. Козюбра обґрунтовує, що правовий принцип є наслідком осмисленої об'єктивної закономірності суспільного розвитку під повним пануванням підходу про необмеженість людського розуму у процесах пізнання світу. При цьому вчений зауважує, що тільки науково-пізнавальні підходи до характеристики принципів права не спроможні розкрити всю його онтологічну складність [175, с. 145-146]. Ми підтримуємо такий висновок, що тільки наукові критерії (раціональності, об'єктивності, верифікованості та істинності) не дозволяють досягнути правові принципи, потрібний комплексний підхід.

Для розуміння принципу права важливо з'ясувати момент його виникнення. С.М. Задорожна обґрунтовує позицію, що всі принципи є звичаєвими по своїй природі, виникли на початкових етапах розвитку людства як звичаї [150, с. 86]. На думку М. Козюбри, витоки правових принципів у міфології, релігії та суспільній моралі, але їх формування відбулося у судовій практиці, коли вирішувалися окремі випадки [175, с. 144].

Таким чином, принципи права можуть мати звичаєве походження, виникати під впливом релігійних та культурних цінностей, формуватися у судовій практиці. О. О. Уварова доходить висновку, що формування правової норми має підпорядковуватися принципам, які історично виникли скоріше за правові норми [306, с. 21-22]. Ми погоджуємося із такою позицією.

Отож, у правовій доктрині поняття «принципи права» використовують синонімічно із такими термінами «правові принципи», водночас це не тотожне

поняття із терміном «принципи законодавства», останнє відображає тільки легально закріплені принципи.

Нині діючий Закон України «Про нотаріат» зазнав численних трансформацій, до нього було внесено зміни 74 законами, з яких тільки за останні три роки – 11 [272]. Вказаний акт, не містить окремої статті про принципи нотаріальної діяльності, проте окремі із них проявляються у окремих правових нормах. Наприклад, у статті 2-1 передбачено засади державного регулювання нотаріальної діяльності, зокрема щодо гарантованості допуску громадян до нотаріальної діяльності, урегульованості зупинення та припинення приватної нотаріальної діяльності; державного контролю нотаріальної діяльності; передбачення правил професійної етики для нотаріуса тощо. Принцип законності при вчиненні нотаріальних дій проявляється у статті 7, яка передбачає обов'язок дотримуватися норм законодавства, а принцип гарантування таємниці нотаріальної діяльності – у статті 8. Хоч прямо вказані норми Закону України «Про нотаріат» не містять слово «принцип», проте аналіз їх змісту підтверджує непряме закріплення змістовних елементів принципів нотаріальної діяльності.

Єдина стаття у Законі України «Про нотаріат», яка закріплює окремі принципи організації нотаріальної діяльності, стаття 16, що містить засади професійного самоврядування нотаріусів, зокрема принципи: «законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні». При цьому, на нашу думку Закон України «Про нотаріат» необхідно доповнити окремою статтею про принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності.

Принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності будуть включати загальні та спеціальні засади, яким будуть властиві ті ж ознаки, як і для інших галузей права. Зокрема, С.П. Погребняк обґрунтовує, що ознаками основних принципів права є такі: відображають концентровано важливі та

сутнісні риси і цінності, що властиві системі права; при наявності конкуренції між принципами, то не відбувається традиційне подолання колізій; кожен принцип є більш загальним, з доволі високим ступенем абстрагування; основний принцип передбачає змістовну сутність правової системи, а також перспективи подальшого розвитку; доволі стійкі у порівнянні із правовою нормою; можливість фіксування у джерела права [227, с. 27-34].

Отож, для принципів організації та здійснення нотаріальної діяльності властиві такі ознаки:

- загальнообов'язковість (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності мають обов'язковий характер, навіть у випадку відсутності їх фіксації у нормах спеціального закону про нотаріат);

- загальний характер принципів організації та здійснення нотаріальної діяльності (такі принципи не є індивідуалізованими, а застосовуються до невичерпної кількості відносин та осіб);

- зумовленість завданнями нотаріальної діяльності (виникнення та дія принципів організації та здійснення нотаріальної діяльності обумовлена завданнями та функціями нотаріату);

- регулятивність (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності можуть регулювати порядок організації системи органів нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності. Вказана властивість відповідає верховенству права та іншим засадам правової держави);

- імперативність (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності є чіткими та беззаперечними, підлягають обов'язковому виконанню);

- стабільний характер (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності є більш стабільними, незмінними, ніж норми, які регулюють нотаріальну діяльність. Принцип зазнає змін у більш тривалому історичному проміжку, як правилом під впливом зміни культурно-суспільної кон'юнктури);

- об'єктивність (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності формуються більш об'єктивно у процесі історичного суспільного розвитку);

- ціннісна-орієнтованість (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності відображають ключові моральні цінності, що мають вплив на систему організації нотаріату та здійснення нотаріальних дій);

- системність (принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності є складовими єдиної системи правових принципів, підпорядковуються загальним принципам і відповідають їм).

Таким чином, принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності характеризуються такими ознаками: загальнообов'язковістю; загальним характером; зумовленістю завданнями нотаріальної діяльності; регулятивністю; імперативністю; стабільним характером; об'єктивністю; ціннісно-орієнтованістю; системністю. При цьому принципи зазнають також впливу глобалізаційних цифровізаційних процесів.

У науковій літературі чимало досліджень саме принципів адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності. С.П. Ковальчук вважає, що під таким принципом слід розуміти «основну, вихідну, об'єктивно зумовлену засаду, на якій ґрунтується приватно-сервісна та адміністративно-правова діяльність нотаріуса, органу нотаріального самоврядування, а також контролюючого органу задля гарантування для кожної фізичної чи юридичної особи якісної, своєчасної і доступної нотаріальної послуг». До таких принципів науковець відносить: верховенства права та правового закону; неупередженість, незалежність, рівності прав усіх суб'єктів перед законом; спеціальні принципи (доступної нотаріальної діяльності; незалежності нотаріуса; дотримання нотаріальної таємниці; якості, відкритості і прозорості нотаріальної послуги; тільки обґрунтованої відмови, гарантування оскарження відмови; недопустимості погіршення правового та фіскального статусу нотаріуса) [172, с.150-151]. При доволі слушному підході до розуміння поняття принцип адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності, все ж не можемо погодитися із запропонованою С. П. Ковальчук класифікацією. Насамперед, варто окремо виділяти принцип верховенства права, зовсім недоречним є його поєднання із верховенством правового закону, а також

доречним є виділення принципу рівності, без формулювання «перед законом», так само доволі дискусійним є принцип недопустимості погіршення правового та фіскального статусу нотаріуса.

Можна зустріти і інший підхід до розуміння поняття «принцип адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності» як вихідну, фундаментальну ідею, що є сконцентрованим проявом наукових та практичних досягнень, суспільних та індивідуальних інтересів, є загальнонормативним орієнтиром під час цілеспрямованих впливів адміністративно-правових норм на суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності задля гарантування правових, організаційних умов по реалізації прав, свобод та виконання обов'язку кожним учасником таких відносин, ефективності функціонування системи нотаріату для посвідчення прав, юридичних фактів, вчинення законних нотаріальних дій, щоб надати їм юридичної вірогідності [190]. Вказаний підхід набагато ширше, і по суті відображає поняття принципу регулювання нотаріальної діяльності загалом, а не тільки адміністративно-правових принципів.

К. І. Федорова та Т. О. Коломоєць пропонують під принципом адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності розуміти «об'єктивну, універсальну, необхідну закономірність у взаємовідносинах під час вчинення нотаріальної дії приватним нотаріусом України, а також із суб'єктами державного управління та керованими ними об'єктами» [177, с. 76]. Науковиці виділили: «конституційні принципи та організаційні принципи, а також загальносистемні (до цих віднесено такі принципи як: об'єктивності; універсальності; демократизму; законності; відповідальності приватного нотаріуса за виконання покладеного законом обов'язку; соціальної спрямованості, оптимізації регулювання, комплексності, керованості, контрольованості та гласності) і специфічні, які включають структурно-організаційні (єдності системи адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності, яка забезпечує цілісність, узгодженості і дієвості державно-управлінських процесів; територіально-

галузевий, який відображає залежність організаційної структури від територіальності та сфер життєдіяльності; багатоманітності організаційних зв'язків, що розкривають вертикальну та горизонтальну взаємодію між органами адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності; поєднання колегіальності та єдиноначальності через специфіку організаційної структури і порядку діяльності підсистем адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності) та структурно-процесуальні принципи (відповідність між елементами управління, що здійснюють органи адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності; стимулюючої діяльності по раціоналізації і ефективному адміністративно-правовому регулюванню, які поєднують комплекс моральних і матеріальних засобів стимулювання) адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності» [177, с. 82-83]. Загалом це доволі цікавий підхід, водночас виділено окремо конституційні та організаційні принципи, але при цьому серед останніх є такі, які є конституційними, наприклад, демократизму та законності.

На нашу думку, система принципів правового регулювання нотаріальної діяльності включає: принципи верховенства права та інші загальні правові принципи (законності, правової визначеності, справедливості та рівності, поваги до прав людини, судового захисту прав), організаційні принципи (відповідальності; оптимізованого регулювання, керованості, контрольованості, відкритості, безперервності, гарантування рівного доступу до послуг державних та приватних нотаріусів; незалежності нотаріусів); спеціально-функціональні принципи (дотримання нотаріальної таємниці; якості та прозорості нотаріальної послуги; недопустимості необґрунтованої відмови у отриманні нотаріальної послуги). В умовах цифровізації систему вказаних принципів слід доповнити такими організаційними принципами як гарантування захисту персональних даних в умовах використання цифрових єдиних публічних реєстрів, гарантування безперебійності роботи публічних реєстрів, необхідних для провадження нотаріальної діяльності.

Закон України «Про нотаріат» необхідно доповнити статтею «Принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності» такого змісту: «В Україні нотаріат організовується та здійснюється на таких засадах: верховенства права; законності, справедливості та рівності; поваги до прав людини; судового захисту прав учасників нотаріальних відносин; відповідальності; оптимізованого регулювання, керованості, контрольованості нотаріальної діяльності; відкритості та безперервності нотаріальної діяльності; гарантування рівного доступу до послуг державних та приватних нотаріусів; незалежності нотаріусів; дотримання нотаріальної таємниці; якості та прозорості нотаріальних послуг; недопустимості необґрунтованої відмови у отриманні нотаріальної послуги; гарантування захисту персональних даних в умовах використання цифрових єдиних публічних реєстрів».

При аналізі сучасного періоду історичного розвитку нотаріату вчені йдуть двома шляхами, або описово розкривають основні нормативні-зміни що відбулися у нотаріальній діяльності протягом останніх років, або пропонують різні підходи до періодизації у комбінації із описом (комбінований шлях). Першим шляхом пішла науковиця М. С. Долинська, що у своєму підручнику здійснила генезу нотаріальної діяльності від її зародження, регулювання у складі різних імперій, під час радянського періоду та після незалежності. При описі сучасних змін у сфері нотаріальної діяльності М. С. Долинська зауважила на важливості створення 22 квітня 1993 року Української нотаріальної палати, а також прийняття Закону України «Про нотаріат». Далі вчена розкриває зміни, які відбулися у вказаному спеціальному законі у зв'язку із прийняттям Конституції України, ЦК України, зрівнянні повноважень у сфері посвідчення фактів та вчинення інших дій по спадковим правам державних та приватних нотаріусів, посилення гарантій для захисту та незалежності нотаріусів, зміни у сфері нотаріального процесу, у статусі помічників нотаріусів, покладення на нотаріусів первинного фінансового моніторингу з метою протидії легалізації злочинних коштів тощо [132, с. 71-89]. Водночас вчена не враховує та не описує ті зміни, які відбулися у нотаріальній діяльності під впливом цифровізації.

Комбінований шлях обрали Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін та П. Г. Хоменко. Науковці описують розвиток нотаріату із Римської імперії, згодом у Європі у різних державах, в Російській імперії, наводячи періодизацію чомусь тільки у вказаній країні (виділено перший, дореволюційний етап із XV ст., другий, що почався із судової реформи 1864 року, третій – радянський період). Окремо вчені описують генезу нотаріату в Україні, при цьому етапи не виділяють, описово починають із Київської Русі, коротко зазначають про нотаріат під час перебування українських земель у складі різних імперій, у рязанську епоху, а також зауважують на реформах після проголошення незалежності України [291, с. 14-29]. На нашу думку, коли вчені обирають третій – комбінований шлях важливо здійснювати не тільки опис і періодизацію окремих періодів в зарубіжних державах, але і в Україні.

При цьому при дослідженні зарубіжних систем нотаріату вчені доходять висновку про наявність двох основних типів – англосаксонська (common law) та латинська (civil law) із кардинальними відмінностями. Так, англосаксонський тип нотаріальної системи (у Австралії, Великобританії, Кіпрі, Канаді, Індії, Малайзії, Сінгапурі та США та ін.), характеризується поєднанням функцій нотаріуса та адвоката, а система латинського типу (поширена у західноєвропейських державах, зокрема: Австрії, Бельгії, Греції, Італії, Іспанії, Люксембурзі, Нідерландах, Німеччині, Франції, Португалії, Швейцарській Конфедерації; а також державах Латинської Америки, Японії, Китаї, окремих африканських державах), що передбачає самостійність та вільність нотаріальної діяльності, нотаріуси посвідчують достовірність документів, фіксують юридичні факти. Вказані відмінності призводять до того, що у країнах із латинським типом нотаріату, кількість судових спорів в разі менша щодо чинності договорів, захисту інших цивільних прав. У багатьох європейських державах, наприклад Іспанії, нотаріусом може бути тільки висококваліфікований правник. У Греції нотаріуси мають виключно обмежені функції по посвідченню договорів та документів. Проте є і держави, де нотаріуси мають розширені функції, наприклад, вправі проводити експертизу, бути посередниками при продажу

нерухомого майна(у Бельгії, Франції), поєднувати функції також адвоката (у Німеччині, Швейцарії) [103, с. 51]. Основною тенденцією правового регулювання в Україні є орієнтація на латинську нотаріальну систему, при цьому відбувається поступове зниження імперативності, звуження державного впливу на нотаріальну діяльність, розширення компетенції професійних об'єднань нотаріусів [213, с. 136].

Елементи змін у правовому регулюванні нотаріальної діяльності під впливом цифровізації помітні в Україні із кінця 90-х років ХХ століття. Так, 14 липня 1999 року було прийнято Постанову КМУ № 1272 «Деякі питання адміністрування Єдиних та Державних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем, держателем яких є Міністерство юстиції», якою було прийнято рішення визначити Міністерством юстиції державного підприємства, що буде здійснювати управління та адміністрування Єдиних реєстрів, а також інформаційно-комунікаційних та автоматизованих систем, яким стало ДП «Інформаційний центр» [117]. Вказане підприємство мало важливе значення у реформування та цифровізації нотаріату, оскільки безпосередньо управляло у різний час такими реєстрами, які поступово впроваджувалися в Україні: «Єдиним реєстром заборон відчуження об'єктів нерухомого майна»; «Єдиним реєстром спеціальних бланків нотаріальних документів»; «Спадковим реєстром»; «Єдиним реєстром довіреностей»; «Державним реєстром іпотек»; «Державним реєстром правочинів»; «Державним реєстром обтяжень рухомого майна», «Державний реєстр речових прав на нерухоме майно».

Одним із перших єдиних державних реєстрів, що має вагоме значення для здійснення нотаріальної діяльності, був Єдиним реєстром заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, створений відповідно до наказу міністерства юстиції від 27 травня 1997 року [259]. Вказаним актом передбачалося створення «Єдиного реєстру для реєстрації заборон відчуження об'єктів нерухомого майна» задля покращення захисту майнових прав, централізованого збору даних про заборони відчужувати майно, накладені арешти. Вказаним наказом також вносилися зміни до чинної на той час «Інструкції про порядок вчинення

нотаріальних дій нотаріусами України», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 1994 р., в якій було зобов'язано нотаріусів перед посвідченням договору про відчуження будь-якого нерухомого майна перевірити наявність заборон по відчуженню чи арештів по Єдиному реєстру для реєстрації заборон відчуження нерухомого майна, якою є комп'ютерна база даних, що створюється через автоматизовані комп'ютерні системи, складається із базових реєстрів реєстрації заборон. Якщо було виявлено заборону, допускалося посвідчення договору при наявності згоди кредитора та набувача, що на нього буде переведено борг. По графіку першими були створені єдині реєстри заборони у м. Києві, потім Харкові та Львові, Одесі та Херсоні, Дніпропетровську та Тернополі, у інших містах вже у 1998 році. Вказаний наказ діяв не довго і вже у 1999 році був замінений наказом № 31/5. [247]

«Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна» передбачало порядок ведення Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, внесення запису до нього та отримання потрібної інформації. Сам реєстр визначався комп'ютерною базою, яка включала інформацію про: всі заборони і арешти майна; про зняття заборони чи арешту; видані довідки щодо даних реєстру. Держателем Єдиного реєстру було визначено Міністерство юстиції України, а технічним адміністратором – державне підприємство «Інформаційний центр». Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна було чинним до 1 січня 2013 року. На разі діє наказ міністерства юстиції від 14 грудня 2012 року, яким затверджено порядок використання даних одразу із чотирьох реєстрів – Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна.[262] Вказаний акт відрізняється від попереднім посиленою увагою до потреби збереження та захисту даних, які містяться у реєстрах.

Важливе значення у впровадженні цифрових технологій щодо посвідчення правочинів відіграв Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який запровадив Державний реєстр речових

прав на нерухоме майно, що вважається державною інформаційною системою, яка уможлиблює оброблення, зберігання, надання даних про всі зареєстровані права на нерухомість, а також накладені обтяження. [249] Для належного функціонування вказаного державного реєстру було прийнято окрему інструкцію, що чинна із рядом змін досі. [256]

У 2004 році було прийнято «Тимчасовий порядок державної реєстрації іпотек», що втратив чинність з 1 січня 2013 року. [267] Вказаний акт був запровадив державний реєстр іпотек, що був єдиною комп'ютерною базою даних про обтяження та зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою, містив інформацію про всі відступлені права по іпотечному договору, їх передання, анулювання, видання дублікатів заставних. На відміну від інших державних реєстрів держателем цього було визнано не Міністерство юстиції України, а – Укрдержреєстр, адміністрування та технічний супровід покладено на ДП «Інформаційний центр». Вказаний порядок втратив чинність із прийняттям Постанови КМУ від 5 вересня 2012 року «Деякі питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». [120]

Крім того, у 2004 році було запроваджено «Державний реєстр правочинів» та прийнято Інструкцію про його ведення. [255] Державний реєстр правочинів визнано єдиною комп'ютерною базою даних, що включає інформацію про правочини, які підлягають державній реєстрації, створює умови для її збереження, видання, захищає від будь-яких несанкціонованих впливів. Вказаний акт залишається чинним із останніми змінами, внесеними у 2007 році.

Важливим у цифровізації нотаріальної діяльності стало запровадження Державного реєстру обтяжень рухомого майна, запровадженого постановою КМУ від 5 липня 2004 року (з останніми змінами від 20 жовтня 2024 року, вказаний акт діє досі). [260] Державний реєстр обтяжень рухомого майна є єдиною комп'ютерною базою даних, яка включає інформацію про появу, зміни та припинення будь-якого обтяження рухомого майна, звернення на нього стягнення, держателем якої є Мін'юст.

У 2006 році міністерство юстиції України видало наказ № 111/5 «Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», яким передбачено запровадження Єдиного реєстру довіреностей, що є електронною базою даних, які включають дані про довіреність, її дублікат, інформацію про припинення їх дії. Обов'язково мають бути зареєстровані у Єдиному реєстрі довіреності та їх дублікати, якщо вони посвідчувалися у нотаріальному порядку чи є прирівняні до нотаріальних, а також ті, які були посвідчені особами, що отримали такі повноваження під час воєнного стану. [252]

Виданням наказу Міністерства юстиції від 4 листопада 2009 року було передбачено розробку відповідного програмного забезпечення, гарантування роботи Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, створення веб-сайту із доступом до відомостей даного реєстру, здійснення на ньому пошуку документів, у тому числі перевірку дійсних та недійсних спеціальних бланків. Вказаним наказом було визначено і поняття, що таке «Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів», зокрема ним визначено електронну базу даних, яка включає відомості про поставку бланків до державних нотаріальних контор, нотаріальних архівів, приватних нотаріусів, про ті бланки, що видані державними і приватними нотаріусами, передані ними, а також втрачені та недійсні бланки, сформовані інформаційні довідки. Держателем Єдиного реєстру є Міністерство юстиції України, а адміністратором - державне підприємство «Національні інформаційні системи», що технічно забезпечує функціонування даної електронної бази даних. До вказаного акту були внесені низка змін, проте він залишається чинним і досі, визначає порядок обліку нотаріальних бланків та внесення про них інформації до відповідного Єдиного реєстру.

У 2011 році було запроваджено Спадковий реєстр, зокрема постановою КМУ від 11 травня було затверджено «Порядок державної реєстрації заповітів, спадкових договорів і заведених спадкових справ у Спадковому реєстрі», остання редакція вказаного акту відбулася 30 грудня 2023 року [264]. Спадковий

реєстр – це інформаційно-комунікаційна система, яка на разі є частиною «Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», що містить інформацію про всі посвідчені (прийняті на зберігання) заповіти, а також спадкові договори, відкриті спадкові справи, видані свідоцтва про право на спадщину. Держателем Спадкового реєстру є Мін'юст, адміністратором відповідне державне підприємство, що має технічно забезпечити не тільки формування, але і супроводження реєстру, надавати відповідний доступ нотаріусам, забезпечити як збереження, так і захист даних. До Спадкового реєстру повинні бути внесені усі заповіти, спадкові договори, які були посвідчені як нотаріусами, так і консульськими установами, іншими уповноваженими особами, відповідно до Цивільного кодексу України та Закону України «Про нотаріат», а також всі заведені спадкові справи.

Крім того важливе значення у цифровізації нотаріату відіграли також Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [251], «Про електронні документи та електронний документообіг» [250], «Про публічні електронні реєстри» [276], «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [268], постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів» [122], «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» [226] та інші нормативно-правові акти.

Водночас чимало на практиці питань у нотаріусів виникає щодо доволі високих плат за використання послуг Державного підприємства «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України, що здійснює технічне обслуговування реєстрів та доступ нотаріусів до системи, навіть були пропозиції скасувати плату за обслуговування електронного цифрового підпису. [285] Безумовно має бути розумний баланс щодо вартості технічного обслуговування нотаріальної діяльності та реєстрів, ми вважаємо що швидкі процеси цифровізації зможуть і сприяти мінімізації вартості таких послуг.

Важливим етапом у цифровізації послуг та отримання інформації, у тому числі про нотаріально посвідчені правочини та послуги стало запровадження

цифрового порталу «Дія» та надання доступу громадянами до отримання інформації безпосередньо звідти. Наприклад, портал «Дія» дозволяє замовити довідку про відомості із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. [168]

Водночас процес цифровізації триває і вагомим етапом стало запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, відповідну постанову Кабінет Міністрів України прийняв 29 грудня 2023 року, до якої вже у червні 2024 року вносилися зміни. [128] Важливим стало об'єднання державних реєстрів та створення Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, що вважається взаємозв'язаною сукупністю інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, що функціонують як єдина система у взаємодії із іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами, що мають на меті автоматизувати нотаріальну діяльність, а саме створити умови для збору, накопичення, оброблення, зберігання, захисту, обліку, пошуку і використання даних про нотаріальну діяльність, гарантування усієї можливої електронно-інформаційної взаємодії, внесення даних до державних єдиних реєстрів, які створені Мін'юстом і є складовими Системи е-нотаріату, а також забезпечити формування нотаріального (чи прирівняного до нього) документу із електронним ідентифікатором, гарантувати доступ як для фізичних, так і для юридичних осіб до інформації про кожен нотаріальну (чи прирівняну до неї) дію із збереженням нотаріальної таємниці.

Передбачено не тільки створення та забезпечення діяльності системи е-нотаріату, але і запроваджено електронний ідентифікатор (QR-код, тобто графічне зображення із унікальним номером, який присвоюється нотаріальному чи прирівняному до нього документу, що завантажується до Системи е-нотаріату, окрім документа, який викладений на спеціальному бланку), електронне робоче місце користувача (є складовою Системи е-нотаріату, через яку забезпечено доступ користувачам до складових Системи е-нотаріату задля пошуку відомостей, внесення даних, відправлення запитів, пошуку і отримання інформації з автоматизованих, інформаційних систем, реєстрів, кадастрів тощо,

а також здійснення обмінів електронною інформацією, яка потрібна для нотаріальної діяльності, завантаження/ збереження сканованих копій нотаріальних чи прирівняних до них документів, створення проектів нотаріальних документів, їх готування до підписання).

Система е-нотаріату перебуває у власності держави у особі Мін'юсту, адмініструє систему відповідне державне підприємство. Передбачено, що система е-нотаріату буде доступна цілодобово весь тиждень без вихідних, окрім крайніх випадків, пов'язаних із оновленням чи технічними роботами.

Впровадження елементів е-нотаріату доволі еволюційно відбувається у різних зарубіжних державах. Наприклад, наводять вчені успішний досвід Франції, де відбулося зменшення паперових носіїв документів через надання дозволу їх посвідчувати електронно. Документ нотаріус підписує на комп'ютері за допомогою цифрового підпису, який визнається оригіналом. Доволі поширеним став обмін цифровими документами для оформлення іпотек, депозитів, проведення платежів між сторонами договорів. Грузія запровадила також електронний реєстр нотаріальних дій, що містить ані про всі нотаріально посвідчені договори, а ще з 2010 року дозволено повідучати документи через відеозв'язок. Також відмінним є те, що у європейських державах нотаріальні електронні реєстри контролюють та ведуть професійні самоврядні організації [113, с. 549].

До системи е-нотаріату в Україні включені: електронні робочі місця користувачів; електронний нотаріальний архів; електронний реєстр нотаріальних дій; єдиний реєстр довіреностей; єдиний реєстр нотаріусів; єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів та спадковий реєстр. При цьому система налаштована таким чином, що передбачено як функціональна дія так і взаємодія складових Системи е-нотаріату, а також із іншими державними реєстрами, іншими державними інформаційно-комунікаційними системами (наприклад, кадастром, базами даних та ін.), дозволяє сформувати статистичну звітність, аналітичну інформацію, ведуться різні довідники, забезпечено можливість як формування, так і обробки і передачі тих даних, які потрібні для

нотаріальних дій, допускає завантаження сканованого нотаріального документу на спеціальному бланку чи нотаріально посвідченого, прирівняних до них, створює умови для генерування нотаріального/прирівняного до нотаріально посвідченого документа з QR-кодом, допускає потрібний контроль за нотаріальною діяльністю, а також проведення аудіо/відеоконференцій у реальному часі тощо.

Передача даних відбувається або через державний електронний інформаційний ресурс «Трембіта», або через інші інформаційно-комунікаційні системи із одночасним впровадженням комплексної системи захисту інформації, що має бути підтверджено державною експертизою.

Відповідно до Постанови КМУ від 29.12.2023 № 1406 [128] до суб'єктів системи е-нотаріату належать: 1) адміністратор; 2) власник (держатель); 3) користувачі (ними можуть бути нотаріуси; посадові особи українських консульств/дипломатичних представництв; уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування; помічники нотаріусів; консультанти державних нотаріальних контор/архівів; ті працівники, що уклали із нотаріусом трудовий договір, але тільки у межах, визначених посадовими інструкціями; посадові особи Мін'юсту, його органів та інших державних органів; та фізична/юридична особа, по дорученню якої чи щодо якої вчиняється нотаріальна дія.

Нотаріуси мають доступ до системи е-нотаріату тільки через електронні робочі місця і в повному обсязі можуть використовувати систему, якщо це необхідно для вчинення нотаріальної діяльності. Інші користувачі можуть використовувати систему у тих межах та обсязі, що пропорційно необхідна для виконання їх повноважень чи обов'язків. Наприклад, посадові особи консульств/дипломатичних представництв України, а також органів місцевого самоврядування можуть використовувати функціонально такі можливості системи: здійснювати пошук інформації у єдиних державних реєстрах; формувати витяг/інформаційну довідку по результату такого пошуку; вносити відомості до єдиних та державних реєстрів, що є у складі системи е-нотаріату;

завантажувати скановані копії нотаріальних/прирівняних до них документів; формувати нотаріальні/прирівняні до них документи з QR-кодом.

Для того, щоб нотаріус отримав доступ до Системи е-нотаріату, у нього повинен бути сформований ідентифікатор доступу, який надається у тому порядку, який визначений Мін'юстом на підставі договору, укладеного із адміністратором, а також із кваліфікованим електронним підписом, а також гарантованими вбудованими апаратно-програмними засобами, які передбачають захист запису від несанкціонованих доступів, а також від копіювання особистого ключа. Нотаріус вправі замовити доступ і для свого помічника. Нотаріус вправі припини свій доступ користувача до системи е-нотаріату у тих випадках, коли він припиняє свої функції, наприклад через звільнення/переведення, взяття відпустки по догляду за дитиною до трьох років, зупинення/припинення діяльності тощо. У такому разі адміністратор повинен припинити доступ негайно, але не пізніше ніж на наступний робочий день після надходження відповідного повідомлення. Крім того, може бути припинено доступ, якщо буде виявлено факт (ознаки) компрометації особистих ключів або ідентифікаторів доступу. У випадку припинення доступу для нотаріуса, припиняється також доступ для його помічників. Нотаріус вправі поновити доступ після завершення строку зупинки діяльності.

Окрім концептуальних новацій має відбутися і перехід із самоврядування нотаріальної діяльності до саморегулювання, зокрема шляхом передання окремих повноважень Міністерства юстиції професійним організаціям нотаріусів, у тому числі по погодженню Кодексу професійної етики, інших локальних актів, що регулюють нотаріальну діяльність, проведення перевірок та ін. Н. М. Денисяк пропонує за міністерством залишити окремі функції контролю, у тому числі по розгляду скарг, нагляду за нотаріальними архівами, а також видання/анулювання свідоцтв про право на заняття нотаріальною діяльністю та деякі інші [113, с.549]. Вказана думка заслуговує на увагу, поступовий перехід до саморегулювання із залишенням за державою виключно контрольних функцій

із поєднанням цифровізації та належним захистом інформації, сприятиме реформування нотаріальної діяльності в Україні.

Можна зустріти також підхід, що у процесі реформування нотаріальної діяльності в Україні необхідно змінювати концепт та переходити на клієнтоорієнтований підхід, який на думку І. В. Перезової, А. Р. П'яста, Р. О. Савчука характеризується: публічно-правовим характером, творчим та довірчим характером, юрисдикційністю, дуалістичністю та конкуренцією у професійному середовищі. Вчені також зауважують на важливості впровадженні не тільки системи е-нотаріату, але і технологій CRM, що передбачає клієнтоорієнтоване управління інформацією [222, с.130]. З вказаним підходом ми погоджуємося, враховуючи, що нотаріальні послуги надаються переважно людям, то вони як споживачі мають отримати якісне сервісне обслуговування.

Крім того, у процесі реформування нотаріальної діяльності звертають науковці увагу на потребу покращення гарантій захисту нотаріальної таємниці, зміни адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності, спрощення вимог, які висуваються до кандидатів у нотаріуси, зміну тарифів по нотаріальним послугам, розширення повноважень нотаріусів, шляхом надання їм права реєструвати шлюби, бути ескроу-агентами, мати право збирати докази, потрібні для судових та адміністративних проваджень [181, с.74]. Ми підтримуємо пропозиції щодо розширення нотаріальних функцій, водночас доволі спірним є пропозиції щодо того, аби нотаріус був ескроу-агентом, оскільки перевірка документів перед укладенням договору і так входить до його обов'язків.

Слушними є також пропозиції щодо реформування нотаріату із запровадженням обов'язкового підвищення кваліфікації, періодичної атестації, а не тільки разі примусової зупинки діяльності. Вказана пропозиція у повній мірі узгоджується із положеннями Європейського кодексу нотаріальної етики, що передбачає обов'язок нотаріуса належно підтримувати свій рівень знань та компетентність [144].

Звіт за результатами «Порівняльного дослідження цифровізації нотаріату», оприлюднений у жовтні 2024 року показав, що Україна має доволі високі позиції щодо загалом цифровізації публічних послуг, перейшовши ще навіть 2022 року до досить високої групи по EGDI (Індексу розвитку електронного уряду) із найнижчим показником доходу, у 2024 році вказаний показник було підтверджено, у тому числі через цифровий підпис «Дія Підпис». Проте, сфера нотаріальних послуг потребує покращення, у порівнянні із європейськими державами [229, с.34, 29].

Висновки до розділу 1

1) Історія нотаріату бере свій початок з давніх часів, появи перших правових інститутів, коли виникла потреба публічного посвідчення приватних актів, зміцнення довіри між сторонами та забезпечення законності договорів, що зробило професію нотаріуса важливим елементом правової системи в захисті прав та інтересів громадян.

2) Сучасну еволюцію нотаріату можна поділити на 3 етапи: 1) історичний- зародження нотаріату в Україні з 1993 року; 2) сучасний – із затвердженням концепції реформування органів нотаріату в Україні з 2010 року. На сучасному етапі нотаріат в Україні поступово адаптується до європейських стандартів та впроваджує нові технології. Це сприяє покращенню якості надання нотаріальних послуг та забезпеченню доступності для громадян; 3) майбутній – з 2023 року з прийняттям постанови про деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, яка складається з кількох взаємопов'язаних інформаційних систем, які працюють разом як єдине ціле та взаємодіють між собою, щоб автоматизувати різні операції, пов'язані з нотаріатом. Серед цих операцій є збирання, накопичення, обробка, збереження, захист, пошук, облік і використання інформації, пов'язаної з нотаріальною діяльністю.[107, с. 782-788]

3) Новий етап розвитку українського суспільства, закріплений Конституцією України 1996 року, пов'язаний з комплексним реформуванням національної правової системи та її окремих правових інститутів. Створення Української нотаріальної палати стало значним кроком вперед у гармонізації нотаріальної практики з мінливою правовою системою України. Оскільки країна рухається до більш демократичного та правового суспільства, нотаріуси повинні адаптуватися, щоб успішно служити суспільним інтересам, зберігаючи при цьому ідеали справедливості та відкритості. Реформа правових інститутів, особливо нотаріату, має важливе значення для створення міцного фундаменту для майбутнього розвитку та процвітання українського суспільства. А наступний крок цифровізації нотаріату свідчить про про впровадження електронних підписів та засобів ідентифікації особи для забезпечення безпеки та конфіденційності даних. Це сприятиме зручності укладання угод онлайн і зменшить необхідність фізичного присутності при певних юридичних процедурах.

4) В умовах війни нотаріат також зазнав трансформацій та змін, пов'язаних із безпековими загрозами, міграційною кризою. Нотаріат залишався опорою для суспільства з самого початку повномасштабного вторгнення в Україну. Навіть у небезпечних районах нотаріуси працювали під обстрілами, зберігали архіви та забезпечували доступність нотаріальних послуг. Протягом перших місяців війни Міністерству юстиції України вдалося відновити низку державних реєстрів, таких як спадкові, щодо довіреностей, речових прав на нерухомість. Держава дала нотаріусам дозвіл фіксувати руйнування та збитки, завдані російською федерацією. Можна оформити компенсацію за зруйноване житло за допомогою нотаріуса, що дає людині можливість купити власне житло за сертифікат від держави. Нотаріуси є частиною державної політики щодо фінансового нагляду та застосування санкцій, в умовах війни ці функції були збережені та посилені до них увага, особливо у контексті протидії гібридним формам агресії з боку рф.

5) Враховуючи процеси цифровізації ми пропонуємо Закон України «Про нотаріат» доповнити статтею «Принципи організації та здійснення нотаріальної діяльності» такого змісту: «В Україні нотаріат організовується та здійснюється на таких засадах: верховенства права; законності, справедливості та рівності; поваги до прав людини; судового захисту прав учасників нотаріальних відносин; відповідальності; оптимізованого регулювання, керованості, контрольованості нотаріальної діяльності; відкритості та безперервності нотаріальної діяльності; гарантування рівного доступу до послуг державних та приватних нотаріусів; незалежності нотаріусів; дотримання нотаріальної таємниці; якості та прозорості нотаріальних послуг; недопустимості необґрунтованої відмови у отриманні нотаріальної послуги; гарантування захисту персональних даних в умовах використання цифрових єдиних публічних реєстрів».

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РЕГУЛЮВАННІ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

2.1. Поняття, правова природа та види нотаріальних дій, цифрових нотаріальних актів, цифрового нотаріального діловодства

Беручи до уваги те, які правові трансформації відбуваються при вчиненні цифрових нотаріальних дій, з впевненістю можемо стверджувати, що саме нотаріальні дії є важливим елементом правової демократичної системи України, що забезпечує правову визначеність, цілісність та захист інтересів фізичних і юридичних осіб. Завдяки їм забезпечується функція офіційного засвідчення документів, яка сприяє стабільності правових відносин. Правова природа нотаріальних дій охоплює широкий спектр аспектів, включно з їх визначенням, метою та видами, які регулюються чинним законодавством. Історичний розвиток нотаріату в Україні, який ми розглядали в першому розділі дисертації, демонструє еволюцію цього інституту від давніх часів до сучасних реалій, коли нотаріус виконує не лише функції посвідчення угод, але й виступає як посередник у вирішенні правових спорів, тобто медіатором. Правова база для вчинення нотаріальних дій складається з нормативних актів та інструкцій, які встановлюють правила діяльності нотаріусів і гарантують їхню відповідальність перед суспільством. Основною метою вчинення нотаріальних дій є забезпечення законності, дотримання чинності правочинів та запобігання виникнення можливих спорів між сторонами. Розуміння різновидів нотаріальних дій в Україні дозволяє глибше усвідомити їх значення у правовому житті країни та роль у захисті прав і свобод громадян. Таким чином, аналіз поняття, правової природи та видів нотаріальних дій, цифрових нотаріальних актів, цифрового нотаріального діловодства відкриває новий погляд на важливу сферу нотаріальної практики в Україні.

Правова природа вчинення нотаріальних дій є комплексною та поєднує публічноправові та приватноправові елементи. З одного боку, нотаріус діє від

імені держави, здійснюючи функції публічного характеру, спрямовані на захист прав та законних інтересів осіб, а також на забезпечення публічного порядку. Це виражається у обов'язковості нотаріальної форми для певних правочинів, презумпції достовірності нотаріально посвідчених документів та можливості їх примусового виконання у передбачених законом випадках. З іншого боку, нотаріальні дії вчиняються за зверненням приватних осіб, що вказує на їхню приватноправову основу та диспозитивний характер ініціювання. Нотаріус, виконуючи свої повноваження, забезпечує реалізацію принципів свободи договору, автономії волі сторін, проте в межах, визначених законодавством.

Діяльність нотаріуса в Україні, що традиційно ґрунтується на видачі нотаріального акту як публічно-правового підтвердження безспірних прав та фактів, та веденні нотаріального діловодства як системі обліку і збереження цих документів, нині переживає докорінну трансформацію. Сучасні цифрові зміни, від запровадження електронних реєстрів до використання кваліфікованого електронного підпису та створення електронних архівів, мають на меті не лише оптимізувати ці базові функції, а й посилити їхню юридичну достовірність, прозорість та доступність, наближаючи нотаріат до європейських стандартів ефективності та безпеки в цифрову епоху.

Зважаючи на те, що ця дисертація присвячена розгляду нотаріальних дій у мовах цифровізації, різні науковці по-різному тлумачать поняття нотаріальної дії. Без належного розуміння нотаріальної дії ми не можемо чітко визначити та зрозуміти цифровий нотаріальний акт і цифрове нотаріальне діловодство. Л.І. Вдовічена дає наступне визначення нотаріальної дії – це функціонально-структурована система дій процесуального характеру, що здійснюється у встановленому законом порядку уповноваженою державою фізичною особою, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші дії, передбачені законодавством про нотаріат, з метою надання їм юридичної вірогідності. [91, с.268] Визначення Л.І. Вдовіченої

акцентує увагу на процесуальному характері нотаріальних дій, що є безперечно важливим елементом. Однак воно містить надмірну деталізацію суб'єктного складу, що робить його громіздким і може обмежувати його застосування в умовах розширення кола суб'єктів нотаріальної діяльності. К.І. Федорова вважає, що нотаріальна діяльність – це основна функція окремих установ, утворень та осіб, які у різні часи мали певне призначення, тісно пов'язана із суспільним і сімейним устроєм, спадковими і речовими правами, тому логічним буде припустити, що вона виникла разом із появою цивілізованих і культурних держав, у яких існувала писемність. [308, с. 14] Підхід К.І. Федорової розкриває історичні витоки інституту, але не враховує сучасні виклики, пов'язані з електронним документообігом та цифровими технологіями. Разом із тим Г.Ю. Гулевська зазначає, що нотаріальна діяльність характеризується публічно-правовою природою та полягає в тому, що, захищаючи суб'єктивні права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, фіксуючи і посвідчуючи безспірні права осіб, нотаріат сприяє створенню ефективних умов для розпорядження власністю і її охорони та наданню суб'єктивним правам публічної сили (офіційного визнання від імені держави), з одного боку, та з іншого – здійснює делеговану від держави функцію контролю у сфері цивільного обігу. [105, с.13] Концепція Г. Ю. Гулевської правильно визначає публічно-правову природу нотаріату, проте недостатньо уваги приділяє приватноправовим аспектам та не охоплює всієї функціональної специфіки нотаріальних дій. Таким чином, аналіз наукової літератури виявив наступні недоліки у формулюваннях, а саме, що більшість визначень фокусуються лише на діяльності нотаріусів, ігноруючи інших уповноважених осіб, відсутність згадки про електронні документи, що в умовах цифровізації є критичним недоліком, не повністю розкривається функціональне призначення, і взагалі не згадується про превентивну функцію, тобто попередження спорів як важлива мета нотаріальних дій. Під нотаріальною діяльністю розглядають дії уповноваженої державою особи, котрій надані відповідні повноваження на посвідчення прав і, до того ж, фактів, які відіграють юридичну роль, і вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм

юридичної достовірності. [104, с.247; 165, с.27-31] Погоджуючись із Л. І. Вдовіченою, яка дає визначення ознак нотаріальних дій – це сукупність властивостей, які роблять їх відмінними та за допомогою яких можна виокремити їх з великого об'єму юридичної діяльності. І до ознак-властивостей вона відносить наступні: визначеність законодавством переліку нотаріальних дій; нормативне закріплення суб'єктного складу вчинення нотаріальних дій; безспірність нотаріальної дії; процесуальна форма вчинення нотаріальної дії; платність нотаріальної дії. [91, с.267]

Види нотаріальних дій є численними та різноманітними, відображаючи широкий спектр цивільно-правових відносин, що потребують офіційного посвідчення. Традиційно вони класифікуються за Цивільним та Сімейним кодексами України, [289; 316] Законом України "Про нотаріат" [272] та Порядком вчинення нотаріальних дій. [263] До основних видів відносяться: 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності, вимоги про нотаріальне посвідчення правочину тощо); 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна; 3) видають свідоцтва про право на спадщину; 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя (колишнього подружжя) на підставі спільної заяви або в разі смерті одного з подружжя; 5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); 6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися; 7) вживають заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин; 8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса; 9) накладають та знімають заборону відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), об'єктів незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості, права на які підлягають державній реєстрації, частки у праві власності на таке майно, а також у випадках, встановлених законодавством, - рухомого майна; 9⁻¹) накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до ч. 4 статті 65⁻²

Закону України "Про акціонерні товариства", на рахунок умовного зберігання (ескроу); 10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; 11) засвідчують справжність підпису на документах; 12) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; 13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту; 14) посвідчують факт, що фізична особа є живою; 15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; 16) посвідчують час пред'явлення документів; 17) передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; 18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери; 19) вчиняють виконавчі написи; 20) вчиняють протести векселів; 21) вчиняють морські протести; 22) приймають на зберігання документи. [272, стаття 34] Кожен вид нотаріальних дій має свої особливості щодо предмета, суб'єктного складу, необхідних документів та процедури вчинення. Ці особливості обумовлюють необхідність чіткого правового регулювання та високої кваліфікації нотаріуса, в тому числі повинен володіти електронною грамотністю, тобто володіти комплексом навичок для ефективного та безпечного використання цифрових технологій, включаючи вміння шукати, обробляти, створювати та ділитися інформацією, а також розуміти принципи безпеки в онлайн-середовищі. О. О. Чижиков вказує на проблеми цифрового розриву, який особливо гостро проявляється у віддалених регіонах і серед соціально незахищених верств населення. Недостатній рівень цифрової грамотності серед клієнтів і навіть серед самих нотаріусів може ускладнити використання електронних послуг. [322, с.8] Для подолання цього необхідно розробити програми навчання і підвищення кваліфікації для нотаріусів, а також проводити інформаційні кампанії серед населення, спрямовані на популяризацію е-нотаріату. Погоджуючись із С. Я. Фурсою та Є. І. Фурсою, які вірно зазначили, що наприклад, підписуючи договір вартістю сотні тисяч доларів, вони отримують не право власності на квартиру, а лише копію витягу з реєстру речових прав на нерухоме майно, де фіксується реєстраційний запис, а отже, такий запис за допомогою хакера або недобросовісного нотаріуса чи його помічника може бути змінений хоч на

наступний день. Наслідками цього можуть бути тривалі судові засідання, пошуки винних у підробці документів, але ніхто не може передбачити, скільки часу, коштів і нервів доведеться витратити на досягнення позитивного результату, який так само не гарантований. [313, с.62] Значною проблемою є й висока вартість технічного обладнання та програмного забезпечення, необхідного для функціонування електронного нотаріату. Не всі нотаріальні офіси мають можливість інвестувати в сучасні технології, що створює ризик нерівності в доступі до нових інструментів. Державна підтримка, зокрема серед інших, зазначає недостатній рівень захисту інформації в електронних системах, що підвищує ризик кіберзагроз; відсутність єдиного правового регулювання для цифрового нотаріату створює прогалини в законодавстві, які гальмують процес його впровадження; існує потреба в уніфікації процесів автоматизації нотаріальної діяльності. [322, с.9]

Враховуючи вищезазначене та вплив цифровізації, можемо сформулювати власне визначення *поняття «цифрових нотаріальних дій»* - це сукупність юридично значимих актів, що вчиняються нотаріусами в бездокументарній формі з метою посвідчення безспірних прав та фактів, надання їм юридичної достовірності з метою попередження спорів, а також засвідчення електронних документів.

Зазначимо, що в основі цифрових нотаріальних дій лежить презумпція їхньої законності та достовірності, що забезпечує стабільність цивільного обороту та запобігає виникненню спорів. Згадка про електронні документи відображає сучасні реалії електронного документообігу та відповідає Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг". [250] Вказівка на "посвідчення безспірних прав та фактів" підкреслює специфіку нотаріальної діяльності, що відрізняє її від судової. І, насамкінець, внесення формулювання "попереджує виникнення спорів" підкреслює важливу превентивну роль нотаріату в правовій системі.

Слід зазначити, що у чинному законодавстві України відсутнє визначення категорії «нотаріальний акт». Стаття 50 Закону України «Про нотаріат» [272]

містить лише положення, що нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акту має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти. Як влучно відзначає О. Нелін, що наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою цієї нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом згідно з законом у письмовій формі шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складанням акту тощо [214, с. 4]. О. Г. Дергільова [115, с. 82-83] зазначає, що нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. А нотаріальні акти – це юридично обов’язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах. А також обґрунтовує необхідність відокремлення нотаріальних актів від нотаріальних дій.

Основним документом в нотаріальній діяльності є нотаріальний акт, який І. М. Череватенко визначає як документ, що процесуально оформлює рішення нотаріуса або іншого нотаріального органу щодо застосування норм права до конкретної правової ситуації стосовно офіційного визнання юридичних прав чи фактів, що тягне за собою настання певних правових наслідків і володіє доказовою силою [320, с. 101]. М. М. Дякович пропонує розуміти нотаріальний акт як публічне рішення нотаріуса, яке приймається й виражається у формі документа на підставі правових норм і закріплює волю сторін або нотаріуса, спрямоване на виникнення, зміну або припинення відповідних правовідносин, що забезпечує охорону прав та інтересів суб’єктів цих правовідносин і наділене доказовою й виконавчою силою [137, с. 25–26]. І. С. Мельник в нотаріальному акті вбачає документ, який видає суб’єкт нотаріальної діяльності за результатами розгляду нотаріальної справи [198, с. 11]. А. Г. Серветник виокремила ознаки, визначивши такі: – постановлення від імені держави; – письмове оформлення; – прийняття уповноваженим на здійснення нотаріальних дій органом; – є

результатом застосування норм матеріального і процесуального права; – ухвалення виключно в межах процедури вчинення нотаріального провадження; – впливає на виникнення, зміну і припинення правовідносин між учасниками нотаріального процесу; – автентичність (презумпція достовірності його походження). [287, с.72]

Специфіка окремих нотаріальних дій зумовлює певне різноманіття видів нотаріальних актів, які можуть прийматися за результатами вчинення нотаріального провадження, а саме: 1) спрямовані на посвідчення безспірних прав; 2) ті, що посвідчують: - правочини; - довіреності; - факти; - права на спадщину; - надають документу виконавчої сили; 3) за формою вираження: а) свідоцтва: - про право на спадщину, - про придбання майна з прилюдних торгів; б) виконавчі написи; в) посвідчувальні написи; г) акти - опис спадкового майна; про неможливість застосування заходів щодо охорони спадкового майна; г) постанови - про відмову у вчиненні нотаріальної дії; [101, с.121] про призначення експертизи тощо.

Як підсумок нотаріального процесу акти-документи, постановлені нотаріусом, підтверджують існування охоронної та, в окремих випадках, правозахисної функцій нотаріату. Особливо це проявляється при прийнятті нотаріальних актів, які надають документам виконавчої сили. Таким чином, нотаріальний акт – це правовий акт, що виноситься нотаріусом (або іншим уповноваженим суб'єктом) і є завершальною складовою нотаріальної дії, фіксуючи її результат та надаючи йому юридичної сили, безспірності та публічної достовірності. Традиційно нотаріальний акт має письмову форму, підписується сторонами та нотаріусом, скріплюється печаткою. Однак цифровізація трансформує не лише процес його створення, а й його форму та механізми забезпечення юридичної сили. Отже, *нотаріальний акт* – це публічний документ, який формалізує рішення щодо застосування правових норм до конкретної правової ситуації та підтверджує намір сторін або нотаріуса встановити, змінити або припинити відповідні правовідносини, тим самим захищаючи їхні інтереси. Він видається уповноваженим органом від імені

держави, оформлюється в письмовій або електронній формі, має доказову та виконавчу силу.

Видача нотаріального акту має відбуватися з дотриманням принципу обґрунтованості, [312, с. 183] щоб вчинювані нотаріальні дії здійснювалися нотаріальними органами, зокрема нотаріусами, тільки на підставі дійсних обставин, що підтверджуються підтверджених відповідними документами, які за формою та змістом відповідають вимогам закону. Наприклад, доказом спадково-родинних відносин має бути підтверджений документально на підставі не лише свідоцтва про державну реєстрацію смерті спадкодавця, а ще й свідоцтва про державну реєстрацію народження дочки померлого, свідоцтва про державну реєстрацію її шлюбу (у разі зміни прізвища), виданих державними органами реєстрації актів цивільного стану, або витяг із Державного реєстру актів цивільного стану громадян, який безпосередньо отримується нотаріусом, який учиняє нотаріальну дію, а також показання свідка. [233] Принцип обґрунтованості закріплено у ст. ст. 42, 46, 47, 54, 55. Закону України «Про нотаріат», [272] Згідно ст.17¹ закону [251] нотаріуси уповноважені державою на здійснення функцій державного реєстратора, для вчинення реєстраційних та інших дій, якщо вони використовують електронний підпис для реалізації повноважень, пов'язаних із набуттям, зміною чи припиненням прав та/або обов'язків фізичних і юридичних осіб відповідно до закону, використовують виключно кваліфіковані електронні підписи, якщо інше не передбачено законом. Нотаріальні дії з використанням кваліфікованого електронного підпису чи печатки або інших засобів електронної ідентифікації вчиняються в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері нотаріату. Тому, розуміння природи нотаріальних актів тісно пов'язане із з'ясуванням сутності конкретизації права, завдяки чому норма, яка відображає модель загальної поведінки, отримує персоніфікацію й фактично втілює у життя волю законотворця [114, с. 76]. До основних атрибутивних ознак нотаріального акту, що зумовлюють його окремий стан серед інших правових актів відносять: юридична сила нотаріального акту,

автентичність нотаріального акту, законність нотаріального акту, обґрунтованість нотаріального акту, індивідуалізованість нотаріального акту. [92, с.156]

Влучно зазначила, Н. М. Денисяк що, цифровізація українського нотаріату передбачає відмову від паперового документообігу та його заміщення електронними реєстрами, автоматизацію нотаріальної діяльності, скорочення переліку документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, оперативний обмін даними між державними інформаційними системами та запровадження електронних черг. [113, с. 547, 550] Слід зауважити, що нотаріуси України з метою взаємодії з державними реєстрами використовують Систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів – «Трембіта». [304] В нотаріальній сфері вона значно спрощує процес перевірки реєстраційних номерів облікових карток платників податків в Державному реєстрі фізичних осіб. [263, п.8, ч.4]

У зв'язку з цим виділяють напрями реформування нотаріату: запровадження електронної системи нотаріату, перехід до єдиного нотаріату, саморегулювання нотаріальної професії та розширення повноважень нотаріусів. Деякі з цих напрямків вже активно реалізуються на практиці, зокрема, впроваджено Єдину державну електронну систему е-нотаріату, складові вивчаються та застосовуються нотаріусами та інтегруються в нотаріальну діяльність. Вживаються поступові заходи щодо переходу до єдиного нотаріату, який полягає у ліквідації державних нотаріальних контор. Також частково розширено повноваження нотаріусів України та здійснюються кроки до наділення Нотаріальної палати України ширшими повноваженнями. Зазначені напрями реформування сприятимуть вирішенню окреслених на початку дослідження проблем, зроблять нотаріат в Україні більш сучасним, незалежним, ефективним, професійним, стабільним, зручним для громадян та економічно вигідним для держави, а також наблизить його до європейських стандартів. [191, с. 302-303]

Враховуючи, що 30 грудня 2023 року набрала чинності урядова постанова від 29 грудня 2023 року № 1406 [128], якою затверджено Положення про Єдину державну електронну систему е-нотаріату. Документом встановлено, що день початку функціонування Електронного реєстру нотаріальних дій, Електронного нотаріального архіву як складових Єдиної державної електронної системи е-нотаріату визначається рішенням Міністерства юстиції, що публікується в Офіційному віснику України, що відбулося 3.09.2025 року. Зазначимо, що єдина державна електронна система е-нотаріату - це взаємозв'язана сукупність інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності, зокрема збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту, пошуку, обліку та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення усіх видів електронної інформаційної взаємодії (обміну) згідно із законодавством, внесення інформації до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Мін'юсту та є складовими Системи е-нотаріату, формування нотаріального/прирівняного до нотаріально посвідченого документа з електронним ідентифікатором, а також для забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до відомостей про нотаріальні/прирівняні до нотаріальних дій з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці. [134, с.57]

У сучасних умовах цифровізації в Україні відбувається фундаментальна трансформація нотаріальної діяльності [127], а саме проводиться експериментальний проект, метою якого є встановлення єдиного підходу до ведення Реєстру для забезпечення функціонування уніфікованої системи відомостей про вчинені нотаріальні дії. Ці всі зміни вимагають глибокого дослідження та розуміння поняття та особливостей електронного нотаріального акту й електронного нотаріального діловодства. Враховуючи визначення електронний документу, тобто це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. [250, стаття 5].

Враховуючи вищевикладене можемо дати наступне авторське визначення електронного нотаріального акту – це документ, створений нотаріусом у електронній формі, що посвідчує юридичні факти або безспірні права, забезпечуючи їх юридичну достовірність та доказову силу шляхом засвідчення кваліфікованим електронним підписом (КЕП) нотаріуса та, у визначених законом випадках, кваліфікованими електронними підписами сторін, з обов'язковою реєстрацією у відповідних державних електронних реєстрах та зберіганням в електронному нотаріальному архіві. Його особливістю є не лише цифрова форма, але й інтеграція криптографічних засобів, що гарантують цілісність, автентичність та незмінність, а також прямий зв'язок із загальнодержавними електронними реєстрами для миттєвої верифікації даних і публічності. Це якісно відрізняє його від традиційного паперового акту, забезпечуючи підвищену оперативність, безпеку та доступність, одночасно породжуючи виклики щодо кібербезпеки та належної ідентифікації волевиявлення.

Слід не забувати, що у разі надходження документа до нотаріуса в електронній формі перевіряються: адреса отримувача; наявність додатків до електронного документа; кваліфікований електронний підпис підписувача та/або кваліфікована електронна печатка установи, наявність яких на ньому передбачена законодавством; кваліфікована електронна позначка часу, наявність якої на ньому передбачена законодавством. А у разі надходження документа в електронній формі, підписаного кваліфікованим електронним підписом або удосконаленим електронним підписом, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, та/або з накладеною кваліфікованою електронною печаткою, приватний нотаріус, завідувач контори / нотаріального архіву, особа, відповідальна за ведення нотаріального діловодства та архіву, проводить перевірку такого підпису та/або печатки за допомогою електронного інформаційного ресурсу центрального засвідчувального органу. Перевірка та підтвердження кваліфікованого електронного підпису та/або кваліфікованої

електронної печатки здійснюється з дотриманням вимог статті 18 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». [251]

За приписами ст. 14 закону України «Про нотаріат» Правила ведення нотаріального діловодства затверджуються Міністерством юстиції України за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства. Державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси ведуть встановлену статистичну та бухгалтерську звітність і подають її до відповідних територіальних органів Міністерства юстиції України. Державні нотаріальні контори подають встановлену статистичну і бухгалтерську звітність, приватні нотаріуси – статистичну звітність. Статистичний звіт про роботу державних нотаріальних контор та приватних нотаріусів подається до Міністерства юстиції України його територіальними органами.

Документи нотаріального діловодства та архів приватного нотаріуса є власністю держави і перебувають у володінні та користуванні приватного нотаріуса у зв'язку із здійсненням ним нотаріальної діяльності. [219, с.5] Приватний нотаріус зобов'язаний забезпечити зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності. Нотаріальне діловодство - діяльність контор, нотаріальних архівів, приватних нотаріусів зі створення, обліку та зберігання документів на різних носіях (паперових та електронних) у процесі здійснення нотаріальної діяльності. [265, п.1.1.] У практичній площині нотаріальне діловодство включає: складання, оформлення, реєстрацію, облік, зберігання, видачу нотаріальних документів та їх копій; реєстрацію (якщо передбачено), зберігання, облік, видачу документів, на підставі яких вчинені нотаріальні дії, та їх копій; складання, оформлення, реєстрацію, облік, виконання і зберігання документів з витребування і надання відомостей та (або) документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, у тому числі передбачених міжнародними договорами, у зв'язку з наданням правової допомоги; ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій у паперовій та/або у визначеній Законом електронній формі, книг, журналів реєстрації (обліку); тимчасове зберігання

нотаріальних документів та документів, на підставі яких вчинялись нотаріальні дії, у конторі, у приватного нотаріуса та їх підготовку для передавання на зберігання до нотаріального архіву; тимчасове зберігання заповітів та довіреностей, посвідчених особами, які в умовах воєнного стану відповідно до законодавства мають право їх посвідчувати та їх підготовку для передавання на зберігання до нотаріального архіву; складання, реєстрацію, зберігання та видачу довідок та інших документів, що містять відомості про вчинені нотаріальні дії тощо; розгляд звернень фізичних та юридичних осіб з питань вчинення нотаріальних дій у строки, визначені законодавством; використання, зберігання, обіг та звітність щодо спеціальних бланків нотаріальних документів. [219, с.5-6]

Основним повноваженням нотаріуса є контроль за дотриманням вимог щодо забезпечення конфіденційності інформації, що міститься в нотаріальних документах. Нотаріус також забезпечує виконання законодавства у сфері нотаріату та надає консультації з цих питань. Наприклад в Цивільному кодексі Індонезії статті 16 та 1868 закріплено принцип *Tabellionis Officium Fideliter Exercebo*, який вимагає від нотаріусів сумлінно та чесно виконувати свої обов'язки, бути фізично присутніми під час складання актів та забезпечувати, щоб акти були прочитані та підписані сторонами в їхній присутності. [39]

Отже, цифровізація є ключовим вектором розвитку українського нотаріату, що передбачає системну відмову від паперового документообігу на користь електронних реєстрів та автоматизації нотаріальної діяльності.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо наступне авторське визначення електронного нотаріального акту – це цифровий правовий документ, що відображає встановлені нотаріусом юридично значущі факти або волевиявлення осіб щодо посвідчення безспірних прав громадян, забезпечений найвищим рівнем цілісності, автентичності та конфіденційності за допомогою криптографічних засобів кваліфікованого електронного підпису нотаріуса та інтегрований у державні електронні реєстри та системи безпечного електронного зберігання, що гарантує його юридичну силу та оперативну доступність.

З авторського визначення поняття виділяємо ознаки цифрового нотаріального акту, а саме: 1) це цифровий правовий документ, який існує виключно у вигляді електронних даних; 2) він відображає встановлені нотаріусом юридично значущі факти або волевиявлення осіб щодо посвідчення безспірних прав та фактів; 3) забезпечений найвищим рівнем цілісності, автентичності та конфіденційності за допомогою криптографічних засобів кваліфікованого електронного підпису нотаріуса (КЕП) та, за потреби, сторін; 4) підкреслює ключові цифрові гарантії та технологію; 5) інтегрований у державні електронні реєстри та системи безпечного електронного зберігання (електронний нотаріальний архів - забезпечує його публічність, верифікованість та довготривале збереження); 6) вказує на системну інтеграцію та безпеку, що гарантує його юридичну силу еквівалентну паперовому, та характеризується високою оперативністю доступу для уповноважених суб'єктів. К. Нестеренко та О. Булгакова, впровадження електронного нотаріального архіву та електронної звітності не лише б полегшило нотаріальний процес, але й вивільнило час нотаріуса «для інших важливих процедур». [215, с. 114]

Невід'ємною складовою нотаріальної діяльності є ведення нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, що також закріплено в рамках наявних у нього обов'язків. Нотаріус зобов'язаний дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву, не допускати їх пошкодження чи знищення (ст. 14 Закону України «Про нотаріат»). Відповідно до ст. 12 Закону України «Про нотаріат» знищення нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів є однією з підстав анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Це пояснюється особливою цінністю документів, які зберігаються у нотаріуса, важливістю інформації, яку містять документи, а також можливістю завдання шкоди охоронюваним правам та інтересам фізичних, юридичних осіб, територіальних громад або держави у разі знищення чи пошкодження документів. [323, с. 202] Для покращення загальної практики роботи нотаріусів Міністерство юстиції України видало наказ № 3783/5 від 27 грудня 2024 року «Про затвердження Змін до Правил ведення

нотаріального діловодства». [254] Наказом внесено зміни до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції від 22 грудня 2010 року № 3253/5 [265] зокрема: – вирішено питання про ліквідацію державних нотаріальних контор, які знаходилися на території, яка була під загрозою бойових дій, і які були знищені, недоступні або розташовані на тимчасово окупованій території України Росією, без передавання документів і майна; Пункти 7.22–7.25 розділу VII Правил доповнено положеннями, зокрема щодо зазначення унікального номера запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (за наявності) для осіб, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії; – у розділі VIII Правил було внесено зміни, що включає опрацювання нотаріусами електронних документів з накладеним кваліфікованим електронним підписом (п.8.4.2.); – передбачено вирішення проблеми зберігання заповітів і довіреностей, посвідчених особами, які мають право їх посвідчувати в умовах воєнного стану, на тимчасовому зберіганні державними нотаріальними конторами та приватними нотаріусами відповідно до нормативних приписів постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»; [124] – встановлено, що після зображення Державного герба України на бланку службового або організаційного документа приватного нотаріуса має міститися слово «приватний нотаріус». Правила доповнені додатком 25, який містить форму № 18-3 «Свідоцтво опікуна над майном особи, яка зникла безвісти за особливих обставин», а також прийнятий закон. [240] Посвідчення правочинів і видача свідоцтв розділені на окремі категорії справ. Правила, зокрема, у розділі XI, який називається «Особливості формування окремих категорій справ», передбачають справи, пов'язані з посвідченням договорів і видачею свідоцтв, а також перелік документів, які повинні бути включені до цих справ, наприклад, згідно з п. 8.4.6. Правил у штампі вказується найменування контори, нотаріального архіву або назва нотаріального округу, прізвище, ініціали приватного нотаріуса, дата надходження документа та його реєстраційний індекс (порядковий номер за реєстраційним журналом та номер справи за

номенклатурою справ). Документ, що надійшов технічними засобами електронних комунікацій та підлягає реєстрації, роздруковується на папері з проставленням напису у верхньому полі документа «Отримано в електронній формі».

Враховуючи вищевикладене, можемо сформулювати авторське визначення електронного нотаріального діловодства – це системна сукупність організованих та автоматизованих процесів створення, обліку, реєстрації, обробки, систематизації, використання та довгострокового зберігання нотаріальних документів та інформації в електронній формі, що здійснюється з використанням засобів електронної ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів, інтегрованих державних реєстрів та єдиного електронного нотаріального архіву, з метою забезпечення підвищеної ефективності, прозорості, безпеки та юридичної достовірності нотаріальної діяльності. Аналізуючи це визначення, можна виділити його ознаки: 1) системна сукупність організованих та автоматизованих процесів, тобто їх технологічна природа; 2) створення, облік, реєстрація, обробка, систематизація, використання та довгострокове зберігання нотаріальних документів та інформації в електронній формі; 3) здійснюється з використанням засобів електронної ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів, інтегрованих державних реєстрів та єдиного електронного нотаріального архіву; 4) має на меті забезпечення підвищеної ефективності, прозорості, безпеки та юридичної достовірності, тобто визначає основні переваги та кінцеву мету.

Отже, електронне нотаріальне діловодство полягає в тому, що завдяки йому відбувається переведення традиційних процесів обліку, ведення та зберігання нотаріальних документів у цифровий формат, що забезпечується використанням електронних реєстрів, кваліфікованих електронних підписів та цифрових архівних систем, з метою оптимізації, підвищення безпеки та прозорості нотаріальної діяльності в Україні. [106, с. 124] Його особливість полягає у переході від фізичного документообігу до повністю електронної взаємодії, оптимізації внутрішніх адміністративних процедур, формуванні

єдиного електронного архіву нотаріуса, та інтеграції з іншими державними електронними системами. Ця трансформація спрямована на підвищення ефективності, прозорості та надійності нотаріальної діяльності, мінімізацію ризиків втрати чи пошкодження документів та зменшення "людського фактору". Однак, вона вимагає постійного вдосконалення технічної інфраструктури, посилення кіберзахисту, адаптації кадрів та комплексного законодавчого врегулювання, щоб повна цифровізація не лише спрощувала процеси, а й гарантувала найвищі стандарти юридичної достовірності та захисту прав у динамічному цифровому середовищі.

Таким чином, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про нотаріат» у статтю 14 «Нотаріальне діловодство і звітність», у якій закріпити чітке визначення та ознаки поняття електронного нотаріального діловодства та в статтю 23 «Державні нотаріальні архіви», включити визначення поняття «електронний нотаріальний архів». Електронний нотаріальний акт та електронне діловодство є не лише технологічно досконалыми, а й, безумовно, довіреними та юридично ефективними інструментами, що відповідають сучасним вимогам правової системи та суспільства.

2.2. Цифровізація та її вплив на загальні правила вчинення нотаріальних дій.

Аналіз сучасної наукової літератури підтверджує формування комплексного підходу до проблематики цифровізації нотаріальної діяльності в Україні. Дослідники одностайно визнають необхідність трансформації традиційних нотаріальних процедур відповідно до вимог цифрової епохи, однак підходи до вирішення цієї проблеми різняться за акцентами та пріоритетами. У монографії "Цифровий нотаріат: Правові виклики та перспективи" І. В. Ковальчук розглядає міжнародні практики та наголошує на необхідності приведення українського законодавства у відповідність до стандартів Регламенту Європейського Союзу eIDAS для підвищення довіри до електронних нотаріальних послуг. [171, с.45-52] Автор підкреслює, що розвиток цифрової ідентифікації та стандартизація процесів є необхідними передумовами для успішного впровадження електронних договорів у системі нотаріату. У дослідженні Л. М. Шевченко "Цифровізація нотаріальних послуг: Міжнародні та національні перспективи" містить порівняльний аналіз цифрових нотаріальних практик в ЄС та Україні, виявлення прогалин та можливостей для законодавчого та технологічного вдосконалення. [324, с. 102-111] Отже, І. В. Ковальчук та Л. М. Шевченко наголошують на критичній важливості гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, зокрема з вимогами Регламенту eIDAS. Це свідчить про усвідомлення науковою спільнотою того, що успішна цифровізація нотаріату неможлива без створення належної правової основи та забезпечення міжнародної сумісності електронних нотаріальних послуг. У статті "Правове регулювання електронних договорів в Україні: Сучасний стан та перспективи" О. М. Петренко проводить ґрунтовний аналіз технічних та організаційних перешкод, що стоять на заваді широкому впровадженню електронних нотаріальних послуг. Серед цих проблем - інтеперабельність державних реєстрів та проблеми кібербезпеки. [223, с.87-94] Автор також підкреслює зростаюче значення судової практики у формуванні доктрини цифрових нотаріальних послуг, що зароджується. С. Я. Фурса, і Є. І. Фурса

здійснили комплексне дослідження цифрової економіки, її взаємодії із правом крізь призму впливу інформаційних технологій на діяльність юристів-практиків. [313, с.56-65] М. В. Іванов у своєму дослідженні "Кібербезпека в електронному нотаріаті: Ризики та шляхи їх зменшення", в якому розглядаються ризики кібербезпеки, пов'язані з електронним нотаріатом, та пропонуються стратегії посилення захисту та цілісності даних у нотаріальному цифровому середовищі. [163, с.56-64] М. В. Іванов акцентує увагу на ризиках кібербезпеки, що є особливо актуальним в умовах зростаючих кіберзагроз. Його дослідження підкреслює, що цифровізація нотаріату повинна супроводжуватися впровадженням надійних механізмів захисту інформації. Ще в 2021 році М. Б. Гарієвська писала, що метою діджиталізації — не встановити повну відповідність вчинення нотаріальних дій он-лайн особистій явці до нотаріуса, а прагнути до еквівалентності. Однак ця еквівалентність є суто функціональною. Ідея «віртуальної присутності» може компенсувати відсутність сторони при вчиненні нотаріальної дії. Перехід українського нотаріату в електронну сферу можливий, перш за все, за умови розробки захищеної платформи, до якої входитимуть як нотаріальні реєстри, так і реєстри, які використовуються та можуть наповнюватися іншими користувачами, окрім нотаріусів. [100, с. 98] Особливо цінним є підхід М. Б. Гарієвської, яка запропонувала концепцію функціональної еквівалентності замість повної відповідності традиційним процедурам. Ця ідея "віртуальної присутності" може стати теоретичною основою для розробки нових нотаріальних процедур.

Таким чином, останні дослідження показують, що хоча електронні нотаріальні послуги в Україні розвиваються, їх повне впровадження потребує подальшого узгодження законодавства, вдосконалення технічних стандартів та підвищення правової обізнаності серед учасників нотаріального процесу. Незважаючи на різноманітність досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання правової природи електронних нотаріальних дій, механізмів відповідальності у цифровому нотаріаті, а також впливу штучного інтелекту на нотаріальну діяльність. Потребує подальшого дослідження проблематика

захисту персональних даних у контексті електронних нотаріальних процедур. Сучасні дослідження формують міждисциплінарний підхід до цифровізації нотаріату, що поєднує правові, технічні та організаційні аспекти, створюючи підґрунтя для комплексного вирішення проблем електронного нотаріату в Україні.

Цифровізація є одним з найпотужніших трансформаційних факторів, що впливає на всі сфери суспільного життя, включно з юридичною діяльністю та, зокрема, нотаріатом. В контексті загальних правил вчинення нотаріальних дій, цифровізація здійснює вплив на кілька ключових аспектів, змінюючи традиційні підходи та вимагаючи адаптації правового регулювання. Цифровізація — це використання цифрових технологій для зміни нотаріату. Цифрова трансформація — це оптимізація нотаріальної діяльності компанії, появу нових каналів комунікації з клієнтом, удосконалення роботи, зміна методів зберігання та обробки даних тощо. Цифровізація неможлива без оцифрування. Оцифрування — це перетворення інформації з аналогового формату в цифровий. Цей процес більше зосереджений на внутрішній оптимізації процесів: автоматизація роботи та мінімізація паперу. Цифрова трансформація стосується набагато ширшого використання цифрових технологій і культурних змін. Цифровий нотаріат — система нотаріальних дій, що здійснюються в електронному форматі за допомогою цифрових технологій, яка включає підтвердження справжності документів, правочинів та фактів без необхідності фізичної присутності нотаріуса. [229, с.24] Слід погодитися з І.М. Іліопол, який визначає переваги запровадження електронного нотаріату, як: — наближення українського нотаріату до європейських стандартів; — забезпечення взаємодії з державними інформаційними системами та мережами; — автоматизація нотаріальних процесів, зокрема ведення обліку, формування звітності, пошук і використання необхідної інформації тощо; — поліпшення захищеності та якості вчинюваних нотаріальних дій; — переведення Реєстру нотаріальних дій в електронну форму, що спростить роботу нотаріусів, забезпечить облік і реєстрацію вчинених нотаріальних дій, а також захист і зберігання нотаріальних відомостей; —

подання електронних документів для вчинення нотаріальних дій; – засвідчення нотаріусом достовірності електронної копії паперового документа або паперової копії електронного документа чи виписок із них; – забезпечення доступності нотаріальних дій. [164, с.87]

В 2017 році Нотаріальна палата України розробила концепцію реформування нотаріату України. Міністерство юстиції, НПУ та інші сторони взяли участь у розробці проєкту. Проєкт Закон №5644 Закону України від 08.06.2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності» [279] станом на 19.01.2022 р. надає визначення електронної системи нотаріату. Відповідно до ст. 262 Проєкту електронна система нотаріату – державна автоматизована інформаційна система, призначена для збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення всіх видів інформаційної взаємодії (обміну). І. М. Іліопол вірно зазначає, що запровадження електронного нотаріату в Україні позитивно вплине на ефективність і доступність надання нотаріальних послуг, однак варто враховувати й ризики, пов'язані з його функціонуванням. По-перше, необхідно забезпечити захищеність інформації, що зберігатиметься в електронних архівах, в електронних реєстрах, «електронних кабінетах нотаріусів» та інших підсистемах електронного нотаріату, адже питання захищеності персональних даних та конфіденційної інформації в державі є вельми актуальним. По-друге, необхідно забезпечити поступове впровадження електронного нотаріату паралельним веденням класичного діловодства, особливо нотаріального архіву, з метою запобігання будь-яким правопорушенням. По-третє, держава має донести до населення всю необхідну інформацію та роз'яснити порядок функціонування електронного нотаріату саме для пересічних громадян. [164]

29 грудня 2021 року український Уряд погодив пропозицію Міністерства юстиції щодо реалізації експериментального проєкту поетапного впровадження до 31 грудня 2023 року Єдиної державної електронної системи е-Нотаріату. [126] Експериментальний проєкт реалізовувався у три етапи: [244]

1) створення оновлених електронних реєстрів (Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів), створення та впровадження електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій. Зазначимо, що нотаріус/державна нотаріальна контора в день отримання посвідчених довіреностей, заповіту зобов'язанні забезпечити їх реєстрацію (облік), внести відомості про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, зберігати ці документи та передати їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану”. [243]

2) модернізація Єдиного реєстру нотаріусів, створення та впровадження Електронного нотаріального архіву, модернізація електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій;

3) створення та впровадження електронного кабінету клієнта, впровадження в комерційну експлуатацію системи електронного нотаріату.

15 лютого 2022 року парламент прийняв у першому читанні законопроект за основу. Водночас у зв'язку з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року російської федерації на територію України та продовження її збройної агресії не всі цілі (завдання) експериментального проекту вдалося реалізувати в установлені строки, але процес продовжується. Незважаючи на те, що плани були скасовані, воєнний стан і нові виклики підвищили цінність законопроекту. Процес вчинення нотаріальних дій ускладнюється та затягується через відсутність сучасних та інноваційних рішень у сфері нотаріату. Науковці визначають е-нотаріату як забезпеченої державою можливості віддаленого вчинення нотаріальних дій під час ідентифікації усіх її учасників та завдяки функціонуванню державних інформаційно-комунікаційних систем. [156, с.107] Л.І. Вдовічена зазначає, що впровадження концепції Е-нотаріату є не лише загальною потребою для людей, які вступають у відносини, пов'язані зі здійсненням нотаріальних дій, а і захистом нотаріусів та зміцненням обороноздатності і безпеки держави. Тому варто враховувати і ризики, пов'язані

з впровадженням системи Е-нотаріату, зокрема: існування інформаційних загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх (наприклад, кібератаки, несанкціоноване проникнення); необізнаність споживачів нотаріальних послуг у цій сфері, тому і доволі часто ставиться під сумнів дійсність акту, вчиненого у системі Е-нотаріату; можливість розголошення конфіденційних даних, отриманих у результаті здійснення нотаріальної діяльності. Концепція «Е-нотаріату» – це не просто оцифрування обов'язків нотаріуса, це – додавання цінності електронним нотаріальним документам. [90, с. 11-18] Впровадження електронного нотаріату має потенціал вирішити такі проблеми, як цілісність та безпека автентичної нотаріальної інформації та ефективність нотаріальних послуг. [61, с.155]

Реформа нотаріальної системи в Україні спрямована на перехід від професійного самоврядування до саморегулювання. Нотаріуси готові взяти на себе більшу відповідальність за розвиток своєї професії шляхом саморегулювання, про що свідчить створення Нотаріальної палати України (НПУ) як самоврядної організації. Як зазначає, С. О. Туревська професійне самоврядування нотаріусів представляє собою: по-перше, гарантоване законодавством України право нотаріусів, як професійної спільноти, приймати безпосередню участь у вирішенні питань своєї цільової діяльності, представляти себе та захищати надані законодавством права, свободи та інтереси; по-друге, спеціальна, додаткова гарантія незалежності інституту нотаріату у вирішенні всіх ключових питань, пов'язаних з організацією діяльності нотаріусів, захистом їх прав та інтересів через спеціальну самоврядну інституцію – НПУ. Міністерство юстиції пропонує уповноважити орган професійного самоврядування нотаріусів, а саме: здійснювати контроль за організацією діяльності нотаріату, діловодством, дотриманням правил Кодексу професійної етики нотаріуса, організувати підвищення професійного рівня нотаріусів, створювати умови для рівномірного територіального розташування робочих місць нотаріусів, щоб громадяни з найвіддаленіших куточків країни мали до них доступ; [315] по-третє, форма самоорганізації, саморегуляції та самоуправління професійної спільноти нотаріусів, яка у визначеному законодавством порядку

забезпечує автономне регулювання внутрішньо-організаційних відносин щодо функціонування інституту нотаріату, сприяє ефективному виконанню нотаріальної діяльності, захищає права та представляє інтереси нотаріусів та інших суб'єктів, що користуються їхніми послугами. [305, с. 278-285] Наприклад, НПУ може отримати більше повноважень, включаючи нагляд за організацією та діяльністю нотаріату, діловодство, організацію підвищення професійного рівня нотаріусів, затвердження та контроль за дотриманням Кодексу професійної етики нотаріусів, [266] створення умов для рівного розташування нотаріусів по всій Україні тощо. Вона розробляє та підтримує електронний реєстр нотаріальних дій. На думку президента НПУ Володимира Марченка, НПУ повинна, як мінімум, виконувати обов'язки функціонального адміністратора такого реєстру. [95] Палата повинна самостійно вирішувати питання про анулювання свідоцтва (за аналогією з адвокатурою) тощо. Необхідно розширити перелік нотаріальних та допоміжних дій, що здійснюються нотаріусами від імені держави; формалізувати повноваження нотаріусів у сфері медіації; надати нотаріусам можливість попереднього забезпечення доказів; дозволити нотаріусам позасудово встановлювати юридично значущі факти (такі як народження, усиновлення, шлюб і розлучення); запровадити механізм, що дозволяє нотаріусам використовувати ескроу-рахунки для операцій, пов'язаних з договорами купівлі-продажу нерухомості; прийняття від боржника грошової суми чи цінних паперів на рахунок ескроу; [288, с. 247] законодавчо встановити єдину процедуру відчуження та реєстрації прав на нерухомість та корпоративних прав та їх реєстрації тощо. [113, с.549]

Отже, у контексті сучасної трансформації нотаріату України та нарощування цифровізації, впровадження концепції Е-нотаріату є не лише технологічною модернізацією, але й стратегічною відповіддю на виклики війни, зниження доступності традиційних послуг та потреби посилення обороноздатності держави. Цифрові інструменти забезпечують більш швидке та прозоре здійснення нотаріальних дій, підвищують захист даних, спрощують

взаємодію між громадянами та державною системою, а також розширюють географію доступу до послуг за рахунок віддаленості населених пунктів.

Разом із цим, ефективна цифровізація потребує міцного механізму саморегулювання та професійної відповідальності нотаріусів, вона підсилює особисту та державну безпеку, зменшує операційні витрати та підвищує довіру до нотаріату. Нотаріальна палата України (НПУ) має стати автономним, самостійним регулятором, який не лише контролює дотримання етики й діловодства, але й розвиває електронний реєстр нотаріальних дій, впроваджує нові повноваження (медіація, попереднє забезпечення доказів, позасудове встановлення фактів, використання ескроу-рахунків) та забезпечує рівний доступ до послуг по всій країні.

Перехід до єдиного нотаріату, тобто відмова від поділу нотаріусів на державних і приватних. Цей перехід до єдиного нотаріату передбачатиме достатній перехідний період і поступове припинення діяльності державних нотаріальних контор, щоб перехід мав позитивний вплив як на нотаріусів, так і на громадян. Нотаріат України відіграє важливу соціальну роль, оскільки він є органом превентивного правосуддя, безспірної цивільної юрисдикції та одним із основних державних органів. Таким чином, стабільність цивільного обороту, особливо під час воєнного стану, залежить від якісної реформи нотаріату, яка враховує особливості України.

2.3. Адаптація договірної регулювання в умовах цифровізації, щодо дистанційного вчинення дій та ідентифікації.

Адаптація договірної регулювання до умов цифровізації, зокрема щодо дистанційного вчинення нотаріальних дій та ідентифікації, є ключовим напрямом розвитку нотаріату України. Військовий стан став небаченим акселератором цього процесу, змусивши державу шукати швидкі, хоча й тимчасові, рішення. Однак для повноцінного та безпечного функціонування електронного нотаріату та дистанційного посвідчення договорів необхідне системне законодавче врегулювання, стосовно створення захищеної єдиної цифрової платформи, розроблення чітких стандартів для дистанційної ідентифікації та верифікації волевиявлення; зміцнення механізмів кібербезпеки та відповідальності. Взаємне міжнародне визнання таких дій. Це дозволить Україні не тільки відповідати сучасним викликам, але й просунутися на шляху європейської інтеграції у сфері нотаріату. В квітні МЮУ анонсувало пілотний проєкт, спрямований на тестування програмного забезпечення, що дозволить захистити робочі комп'ютери нотаріусів. Його результати стануть основою для напрацювання нової політики безпеки у всій сфері. [203]

Цифровізація кардинально трансформує не лише технічні аспекти нотаріального діловодства, а й саму парадигму укладення та посвідчення договорів, особливо тих, що вимагають нотаріальної форми. Нотаріуси-практики та науковці, серед яких І. Апалькова, пропонують посвідчувати не лише електронні правочини, але й електронні копії документів, а також застосовувати у нотаріальній практиці «електронні копії довіреностей». [81, с. 31] Перспектива полягає у тому, щоб нотаріуси посвідчували не лише електронні правочини, але й електронні копії документів та електронні копії довіреностей, інтегруючи їх у нотаріальну практику, ця практика відображає практичні потреби цифровізації нотаріальної діяльності, однак потребує ретельного правового обґрунтування та технічного забезпечення для гарантування юридичної достовірності таких документів. Адаптація договірної регулювання до цифрових реалій є одним із найскладніших, але водночас найважливіших викликів для українського нотаріату. В рамках даного дослідження проблеми посвідчення правочинів за

умов цифровізації будуть предметом розгляду в третьому розділі дисертаційної роботи. Однак, перед цим ми повинні розуміти чи принципи цивільного права стосуються і цифрових нотаріальних дій, як перед укладенням договору має відбуватися процес ідентифікації особи, який механізм.

Ми стаємо свідками еволюції вимог до форми договору та його посвідчення, відбувається запровадження цифрової форми посвідчення договору. Традиційно нотаріально посвідчені договори існують виключно у паперовій формі, підписані власноруч сторонами та нотаріусом, з проставленням печатки. Цифровізація відкриває можливість створення електронного нотаріального договору, підписаного кваліфікованими електронними підписами (КЕП) сторін та нотаріуса. Як зазначив Президент Нотаріальної палати України В.М. Марченко, одним із перспективних напрямів розвитку нотаріату є посвідчення нотаріусом за допомогою електронного підпису електронних договорів, коли сам договір укладатиметься шляхом узгодження волі контрагентів і підписуватиметься електронними підписами сторін і нотаріуса. [193, с. 44] За Законом України "Про електронні довірчі послуги", електронний документ, підписаний КЕП, є рівнозначним документу на папері, підписаному власноруч. Цей принцип є фундаментальним для легітимізації електронних договорів у нотаріаті. Варто мати на увазі, що «згідно з українським законодавством про судочинство ніякі докази для суду не мають наперед встановленої сили, а факти, встановлені нотаріусом, можуть бути спростовані», тому «нотаріальні акти з більшим ступенем ймовірності підтверджують існування посвідченого факту чи права, ніж докази з простою письмовою формою» [115, с. 154]. Д. Букатова зазначає, про важливість юридичної сили електронних договорів, посвідчених за допомогою КЕП, зазначає про важливість визнання дійсності електронного договору купівлі-продажу, посвідченого з використанням кваліфікованого електронного підпису нотаріуса, також вважає, що електронні документи, зареєстровані в державних реєстрах та скріплені КЕП, мають мати таку ж юридичну силу, як і їхні паперові аналоги. [14, с. 29]

Загальні засади справедливості, добросовісності та розумності, закріплені ст. 3 ЦК України, слугують нормативною базою для оцінки поведінки учасників нотаріальних відносин у цифровій системі. У нових умовах цифровізації вони набувають нормативної сили не тільки як абстрактні принципи, але й як критерії відповідності дій нотаріуса вимогам прозорості, довіри та захисту прав сторін. Засади справедливості, добросовісності, розумності обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин. Ці загальні засади втілюються у нормах права та умовах договорів, регулюючи конкретні правовідносини так, що кожен із учасників відносин зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, захищати власні права та інтереси, дбаючи водночас про права та інтереси інших учасників, зокрема, передбачаючи можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам і інтересам інших учасників. [230]

Добросовісність та розумність як базові орієнтири цивільного законодавства України (цивільний кодекс) та принципи справедливості служать нормативною основою для оцінки поведінки учасників нотаріальних відносин у цифровому середовищі. Добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. [234] Необхідно забезпечити, щоб дії нотаріусів у цифровому середовищі відповідали принципу добросовісності (чесність, відкритість, повага до інтересів сторін) та принципу *venire contra factum proprium*¹ (не діяти проти попереднім заявам чи поведінці), водночас враховувати підвищені вимоги до обґрунтування та доказовості у електронних нотаріальних документах. В основі доктрини *venire contra factum*

¹ «*Venire contra factum proprium*» — це правовий принцип римсько-германського права, який забороняє особі діяти всупереч своїм попереднім діям або заявам, тобто поводитися несумісно з тим, що було сказано або зроблено раніше, і на що інша сторона покладалася. Цей принцип тісно пов'язаний з об'єктивною добросовісністю і має на меті захистити послідовність і довіру сторін у правовідносинах, запобігаючи зловживанню правом.

prorіum знаходиться принцип добросовісності. Обґрунтованість рішень та послідовність дій мають бути зафіксовані та відтворені в електронному реєстрі, щоб уникнути суперечливості між попередніми заявами і поточними діями. Впровадження електронних форм нотаріальних дій, означає, що принципи добросовісності й розумності мають адаптуватися до нових ризиків (маніпуляція даними, шахрайство, злам систем, порушення конфіденційності).

Правове регулювання електронних договорів та їх нотаріального посвідчення в Україні базується на комплексі нормативно-правових актів, які встановлюють правові засади інтеграції цифрових технологій у нотаріальну діяльність. Ключовим законодавчим актом, що визначає правовий статус електронних документів та електронного підпису, є Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" [250]. Цей закон надає юридичної сили електронним документам за умови використання кваліфікованого електронного підпису (КЕП), що закріплено у статтях 3 та 6 Закону. Водночас, Закон України "Про нотаріат" передбачає можливість вчинення нотаріальних дій з використанням електронних засобів за умови дотримання вимог щодо безпеки та автентичності [272, стаття 14]. Процедура нотаріального посвідчення електронних договорів включає ідентифікацію сторін, перевірку дійсності підпису та реєстрацію документів у відповідних державних реєстрах, що забезпечує належний рівень правового захисту та довіри до електронних нотаріальних правочинів. Важливе значення мають також положення Цивільного кодексу України, які визнають юридичну силу електронних правочинів нарівні з паперовими формами договорів [316, статті 203, 207]. Це створює правове підґрунтя для широкого використання електронних документів у цивільному обороті.

Одночасно відбувається поступова гармонізація вітчизняного законодавства з європейськими стандартами, зокрема з Регламентом Європейського Союзу (ЄС) №910/2014 [66] про електронну ідентифікацію та довірчі послуги є наріжним каменем для онлайн-нотаріату (із змінами квітня 2024 року - eIDAS 2.0). [8] Він встановлює стандарти для електронних підписів,

печаток і довірчих послуг, які юридично визнаються в усіх 27 країнах-членах ЄС. Регламентом створено Європейську систему цифрової ідентифікації, що буде адаптована для стандартизації нотаріального засвідчення документів у всіх державах-членах. Її імплементація сприяє наближенню українського законодавства до стандартів ЄС та забезпечує міжнародне визнання електронних нотаріальних дій. Особливої уваги заслуговують положення ратифікованої Україною Конвенції Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах, яка регулює питання легітимності електронних повідомлень при укладенні договорів. [77]

Регламент eIDAS визначає схему електронної ідентифікації наступним чином: це система електронної ідентифікації, відповідно до якої засоби електронної ідентифікації видаються фізичним чи юридичним особам або фізичним особам, які представляють юридичну особу. Держави-члени повинні до 2026 року запропонувати принаймні один цифровий гаманець ЄС усім громадянам і резидентам. Гаманець це мобільний додаток, що дозволить користувачам ідентифікувати себе в державних і приватних онлайн-сервісах по всій Європі. Крім того, користувачі можуть зберігати, пред'являти та обмінюватися цифровими документами (від університетських дипломів до залізничних квитків), а також підписувати або скріплювати документи електронним підписом. Держави-члени повинні інтегрувати в Європейський цифровий ідентифікаційний гаманець різні технології, що зберігають конфіденційність. Ці криптографічні методи повинні дозволити стороні, що довіряє, перевірити, чи відповідає дійсності певне твердження, засноване на ідентифікаційних даних особи та підтвердженні атрибутів, не розкриваючи жодних даних, на яких це твердження ґрунтується, таким чином зберігаючи конфіденційність користувача.

В Україні гаманці з цифровою ідентифікацією повинні випускатися згідно із схемою електронної ідентифікації відповідно до вимог, встановлених Кабінетом Міністрів України. [251, стаття 15¹ та 15²] Адміністратор інтегрованої системи електронної ідентифікації державне підприємство “ДІЯ” (далі -

адміністратор системи) здійснює формування, підтримку в актуальному стані та публікацію на веб-сайті системи переліку. Мінцифри за результатами розгляду заяви та поданих документів протягом 15 робочих днів з дня реєстрації заяви приймає рішення про включення схеми електронної ідентифікації до переліку або надсилає заявнику вмотивовану відмову. Адміністратор системи не пізніше ніж протягом двох робочих днів після отримання від Мінцифри копії рішення про включення схеми електронної ідентифікації до переліку додає схему електронної ідентифікації до переліку. [261] Він гарантує, що кваліфіковані електронні підписи (КЕП), які часто використовуються при нотаріальному засвідченні документів, мають таку ж силу, як і власноручні підписи при традиційних нотаріальних діях.

Таким чином, інтеграція Європейського цифрового ідентифікаційного гаманця з українською системою електронної ідентифікації забезпечує збереження конфіденційності та довіри через використання криптографічних доказів без розкриття приватних даних, водночас потребує чітких регуляторних норм та механізмів контролю за відповідністю схем вимогам національного законодавства.

3 вересня 2025 запрацював е кабінет нотаріуса. За період тестування з 3 по 16 вересня систему випробували приблизно 2000 нотаріусів. В результаті роботи було зібрано понад 250 пропозицій, на основі яких відбуватимуться технічні доопрацювання, [96] що дозволить удосконалити цифровий нотаріат. [98]

Слід зазначити, що на нашу думку, найбільшою проблемою для нотаріусів при здійсненні нотаріальних дій буде здійснення ідентифікації особи, тобто встановлення особи шляхом порівняння наданих даних (параметрів), у тому числі біометричних, з наявною інформацією про особу в реєстрах, картотеках, базах даних тощо. Важко на сьогоднішній день погодитися з А.В. Мединська, яка зазначає, що технічні процеси не можуть повністю замінити фізичну перевірку у випадках, де необхідна особиста ідентифікація або огляд оригіналу документа. [197, с. 144] Зазначимо, що у різних юрисдикціях питання забезпечення достовірності та волевиявлення учасників нотаріальних діянь

онлайн є одним із найбільш гострих аргументів як за, так і проти цифровізації нотаріату. У контексті України акцент часто ставиться на потенційну вразливість учасників (відсутність дієздатності, правоздатності, примус чи вплив третіх осіб) та можливість маніпуляцій під час дистанційних форм засвідчення. Однак досвід пандемії Covid-19 та воєнного стану демонструє, що швидке впровадження онлайн-інструментарію може поєднуватися із суворими процедурами контролю та збереженням правових гарантій, якщо передбачені правові рамки, технічні стандарти та наглядна практика дотримуються ритмічно та прозоро. Наприклад, як вже згадувалося, в Естонії не виявлено порушень за час дії електронного нотаріату.

Однак, в разі виявлення з боку нотаріуса “помилкової дієздатності” або “під впливом обману, помилки тощо” або інших осіб у дистанційній формі необхідно щоб під час онлайн посвідчення нотаріус відмовився у застосування нотаріальної цифрової дії за наявності підстав (наприклад, підозра на порушення з боку учасника, відсутність необхідної технічної бази, невідповідність законодавчим вимогам до ідентифікації особи/осіб); обов’язкове фіксування всіх дій та кроків у електронному протоколі; можливість призначення та виклику стороннього контролера (це може бути особа з нотаріальної палати) або запрошення свідків; використання сертифікованих інструментів для електронного підпису та забезпечення необхідних дій для випадків відмови від онлайн-послуг нотаріуса. Ці механізми мали б бути закріплені у відповідних законодавчих актах, постановах та інструкціях нотаріальних палат, що б дозволило зменшити ризик зловживань та підвищити довіру до онлайн-нотаріату. Зазначимо, що принципова проблема визначення правосуб’єктності (дієздатності, правоздатності) осіб та волевиявлення учасників онлайн-нотаріату зводиться до трьох взаємодоповнюючих компонентів: а) ідентифікація та верифікація особи; б) верифікація відсутності зовнішнього тиску або примусу на особу; в) документування та збереження доказової бази волевиявлення та консенсусу сторін. В рамках онлайн-процедур ці компоненти реалізуються через комбінацію біометричної або електронної ідентифікації (Дія, електронні

підписи, також, вважаємо за необхідне створення *реєстрів користувачів*), відеоконференції з записом сеансу, застосування двофакторної аутентифікації та наявність електронного журналу дій нотаріуса, технічні засоби для запобігання запису сторонніми особами, а також можливість оперативного приєднання сторонніх свідків або представників. З юридичної точки зору та з огляду на принцип прозорості, онлайн-формати мають бути спроектовані так, щоб відповідати стандартам безпеки інформації, забезпечувати належну аудіо- та відеодоказову базу та дозволяти легко відтворювати послідовність дій у разі виникнення спору.

До недавніх пір основною умовою для вчинення нотаріальної дії була обов'язкова фізична присутність сторін при вчиненні нотаріальної дії, що дозволяє нотаріусу встановити особу, перевірити дієздатність, усвідомити справжнє волевиявлення, виключити вплив зовнішнього тиску та перешкодити укладенню фіктивних правочинів. Вторгнення 2022 року зробило цю вимогу практично нездійсненною для мільйонів українців за кордоном або на окупованих територіях. Це створило гостру потребу у тимчасовому відступі від принципу фізичної присутності для певних видів договірних дій. Накази Міністерства юстиції України та постанови Кабінету Міністрів України в період воєнного стану тимчасово дозволили вчинення деяких нотаріальних дій, у тому числі договірного характеру (наприклад, окремих видів довіреностей), без фізичної присутності особи шляхом використання відеозв'язку. Це дозволило громадянам, які перебували за межами України, реалізувати свої права. Ці екстрені кроки, хоч і вирішили нагальні проблеми, виявили системні прогалини та недоліки, зокрема відсутність єдиної захищеної цифрової платформи для відеозв'язку, яка б гарантувала належну ідентифікацію особи та її волевиявлення в режимі реального часу, забезпечуючи захист від підробки та кіберризиків. До сих пір не визначена відповідальність нотаріуса у разі неправомірних дій, вчинених з використанням дистанційних технологій. Також потребує врегулювання питання міжнародного визнання таких дистанційно посвідчених договірних документів, що є критичним для громадян, які перебувають за

кордоном. Л. Гончаренко аналізує правове забезпечення електронної ідентифікації у нотаріальній діяльності, вказуючи на прогалини у нормативному регулюванні, що унеможливають повноцінне функціонування віддалених нотаріальних сервісів [102, с. 24-29]. С. Василів, О. Сорочкіна [89, с.134-140] зазначають, що гарантом стабільності цивільних правовідносин є економічно незалежний нотаріат. Сучасні цифрові інструменти дозволяють використовувати кваліфіковані засоби електронної ідентифікації (наприклад, Mobile ID, BankID, "Дія.Підпис" через застосунок "Дія") для встановлення особи та її дієздатності. Це значно прискорює та підвищує надійність процесу порівняно з традиційною перевіркою паперових документів.

Наприклад, в Литві всі нотаріальні дії можуть здійснюватися дистанційно, за винятком (1) затвердження заповітів, (2) підтвердження факту, що фізична особа є живою і перебуває в певній місцевості, (3) зберігання особистих заповітів, еквівалентних офіційним заповітам. [67, Стаття 27¹] А в Латвії на Порталі латвійських присяжних нотаріусів "www.latvijasnotars.lv" з 1 липня 2018 року пропонує онлайн відеоконсультації та дистанційні нотаріальні послуги. Наразі Digi-Notar Латвії пропонує наступні онлайн-послуги: - Видача довіреності або нотаріально завіреної згоди; - відкриття спадкової справи; - Отримання юридичної консультації; - Оформлення розлучення; - Нотаріальна підготовка продажу нерухомості та укладення відповідної угоди; - Складання заповіту. [49]

Однією з найпопулярніших нотаріальних дій в Литві, яку клієнти зазвичай обирають для дистанційного виконання, є видача дистанційної довіреності. Однак також можна дистанційно засвідчувати операції з нерухомістю, операції з передачі цінних паперів, шлюбні контракти, іпотечні та заставні операції, видачу свідоцтва про право на спадщину. Крім того, сторони угоди повинні мати дійсний електронний підпис. Нотаріальні дії можуть бути «змішаними» - коли одна сторона знаходиться в офісі нотаріуса, а інша – присутня дистанційно. Фізична присутність особи на території Литви під час вчинення віддаленої нотаріальної дії не вимагається. Для вчинення віддаленої нотаріальної дії особа повинна мати кваліфікований електронний підпис (виключно Литви). Звернення

до нотаріуса відбувається за допомогою Порталу клієнтів інформаційної системи eNotaras, вхід до якого здійснюється за допомогою Порталу електронного уряду (портал адміністративних та публічних послуг) (www.epraslaugos.lt). Перевірка особи здійснюється за допомогою багаторівневої системи ідентифікації, включаючи програмне забезпечення для розпізнавання зображень на основі штучного інтелекту: із застосуванням ID-банкінг, зчитування за допомогою відео зображення паспорта та обличчя особи (процедура Face ID), співставлення фото особи в документі та зчитаного зображення обличчя, кваліфікованого електронного підпису. За результатом перевірки особи система формує інформацію в eNotaras (фото та ідентифікаційні дані особи). При вчиненні дистанційних нотаріальних дій, такі нотаріальні дії вчиняються в режимі відеоконференції із застосуванням TeamViewer (посилання на відеоконференцію – в системі eNotaras). Однак, вимога щодо наявності захищеного відеозв'язку відсутня. Як і при безпосередньому спілкуванні з нотаріусом в нотаріальному бюро, під час дистанційної зустрічі нотаріус з'ясовує волю, наміри особи та роз'яснює наслідки дій. Якщо у нотаріуса виникають сумніви щодо особи клієнта, справжності його волі чи достовірності правочину, така нотаріальна дія не вчиняється, а особі пропонується прибути до нотаріального бюро. Рішення нотаріуса про відмову у вчиненні дистанційної нотаріальної дії оскарженню не підлягає. Для вчинення віддаленої (дистанційної) нотаріальної дії, особа надсилає для цього відскановані копії оригіналів документів з накладеним на них КЕП за допомогою будь-якої доступної програми (не в інформаційній системі eNotaras). Вимога наявності захищеного каналу зв'язку (передачі документів) відсутня. Перевірка накладеного КЕП проводиться нотаріусом за допомогою тих самих програм. Безпосередньо інформаційна система eNotaras не містить можливості проведення такої перевірки. Нотаріальний акт підписується особами та нотаріусом з використанням КЕП. Відеозапис не ведеться та не зберігається, а в Латвії навпаки зберігається в Нотаріальній інформаційній системі протягом десяти років з дати складання акта або свідоцтва. [162] З власної ініціативи нотаріуси Литви можуть зберігати скріншоти екрану під час відеозв'язку (жодним

нормативним актом не передбачено, власна ініціатива окремих нотаріусів). Згідно зі статистичними даними Нотаріальної палати Литви найпоширенішими нотаріальними діями, що вчиняються дистанційно, є операції з відчуження нерухомості, іпотеки, застави та підтвердження повноважень. [159] Латвійське законодавство передбачає, що органи влади повинні приймати електронні документи, якщо вони підписані електронним підписом, який має наступні дві характеристики: 1) це кваліфікований електронний підпис відповідно до Регламенту eIDAS; 2) містить електронну позначку часу. Однак певні типи документів повинні бути додатково завірені нотаріусом: наприклад, заява на отримання поземельної книги для зміни права власності на придбаний об'єкт нерухомості. Стосовно електронного підпису Законодавство Латвії не зовсім чітко регулює це питання; нотаріуси отримують внутрішні операційні інструкції, які не є доступними для широкої громадськості, а постачальники ІТ-послуг щодня працюють над системами, щоб забезпечити прийняття всіх електронних підписів, які відповідають вимогам Регламенту eIDAS. Наразі безпечні електронні підписи, засновані на системі Smart ID, дуже часто не сумісні з системою е-нотаріату, і, як наслідок, багато людей намагаються отримати безпечні електронні підписи, які не засновані на Smart ID. [47]

В Італії впровадженні дві схеми електронної ідентифікації: Електронна ідентифікаційна картка (Carta d'Identità Elettronica, CIE) [18] та Публічна система цифрової ідентифікації (Sistema Pubblico di Identità Digitale, SPID). [72] За допомогою Системи публічної цифрової ідентифікації можна отримати доступ до онлайн-послуг державної адміністрації та приватних організацій-учасників в разі знаходження кнопки «Вхід з SPID» на веб-сайті або в додатку). [73] поява в Італії електронного документа дозволила італійським нотаріусам отримувати публічні акти в повністю цифровому форматі. З цією метою було проведено широку реформу нотаріального законодавства, яка була затверджена Законодавчим декретом № 110 від 2 липня 2010 року, що ввів положення, які стосуються форми, структури, зберігання та дублювання цифрового публічного акту. Зокрема, ст. 47 bis Закону про нотаріат поширює на публічні акти, складені

за допомогою інформаційних технологій, правила, що регулюють у Законі про нотаріат публічні акти загалом, тим самим забезпечуючи істотну рівність між паперовим та цифровим актами. [6, с. 146] Електронний документ (включаючи договір), може бути підписаний за допомогою електронних підписів. В Італії є три типи електронних підписів:

1) простий електронний підпис (FES). Стаття 3 Регламенту eIDAS (пункт 10) визначає його як дані в електронній формі, додані або пов'язані логічним зв'язком з іншими електронними даними і використовувані власником для підписання. Нормативні акти не визначають рівні безпеки, пов'язані з цим підписом, а також не містять специфікацій щодо технологічних характеристик його нанесення. Для забезпечення додаткового рівня надійності підпису можна створити та оновлювати файл контролю, що складається з таких елементів, як електронна адреса підписанта, його номер телефону, IP-адреса комп'ютера, який використовується для підписання документа, тощо. Мета цього файлу — надати юридичній особі можливість легко відстежувати різні етапи транзакції крок за кроком. Серед основних прикладів простого підпису є: ім'я користувача та пароль для входу в закриту зону; електронний бейдж для розпізнавання у фізичному світі (наприклад, доступ до офісу, повідомлення про присутність); відбиток пальця для авторизації фізичного/логічного доступу; підпис на кишеньковому комп'ютері кур'єра про доставку.

2) розширений електронний підпис (FEA). Стаття 3 Регламенту eIDAS (у пунктах 11 та 26) визначає його як тип електронного підпису, який відповідає таким вимогам: ідентифікація підписанта документа; однозначне зв'язування підпису з підписантом; виключний контроль підписанта над системою генерації підпису, включаючи біометричні дані, які можуть використовуватися для генерації підпису; можливість перевірити, що підписаний електронний документ не зазнав змін після нанесення підпису; можливість для підписанта отримати підтвердження підписаного документа; ідентифікація суб'єкта, що надає послугу (Certification Authority, CA); відсутність будь-якого елемента в об'єкті підписання, здатного змінити акти, факти або дані, представлені в ньому».

Розширений електронний підпис – це більше, ніж просто довірчий продукт: це організаційний процес, який починається з точної ідентифікації підписанта постачальником підпису і закінчується його нанесенням самим підписантом. Серед прикладів розширеного електронного підпису є графічний підпис (підпис, нанесений на планшет або інші пристрої, які збирають типові поведінкові характеристики автографа). [34]

3) кваліфікований електронний підпис (FEQ). Стаття 3 Регламенту eIDAS (у пункті 12) визначає його як розширений електронний підпис, створений спеціальним пристроєм для генерації FEQ і заснований на спеціальному кваліфікованому сертифікаті. Ці підписи можуть бути створені виключно за допомогою інструментів, наданих кваліфікованими суб'єктами для цієї мети, і вважаються на європейському рівні еквівалентними власноручному підпису. Дуже схожим на цей третій тип підпису є цифровий підпис, який регулюється виключно в Італії в рамках Кодексу цифрового адміністрування (CAD). Він визначається як особливий тип кваліфікованого підпису, заснований на парі криптографічних ключів (публічного/приватного), що дозволяє власнику за допомогою свого приватного ключа та третій особі за допомогою відповідного публічного ключа відповідно оприлюднити один або кілька електронних документів; перевірити походження та цілісність одного або кількох електронних документів. Отже, цей тип підпису, який регулюється лише в Італії, використовує ті самі критерії безпеки, що й просунутий електронний підпис, визначений у європейському контексті, додаючи додаткові елементи перевірки особи підписувача та деякі специфікації щодо криптографічних вимог. Система подвійного криптографічного ключа власника сертифіката підпису, насправді, повинна бути надзвичайно захищеною і зберігатися в безпечному місці провайдером, який надає довірчі послуги. Пара ключів (яка часто може використовуватися до трьох років) буде попередньо перевірена і затверджена AgID під час видачі пристрою. [17]

Ряд дій в Італії мають бути виконані нотаріусом у присутності всіх сторін, інакше вони будуть недійсними. Закон № 110/2010 [25] був спробою частково

вирішити проблему фізичної присутності шляхом створення електронного публічного акту. Електронний публічний акт дозволяє створювати документ, який може бути підписаний за допомогою цифрового підпису (FD). Завершені електронні публічні документи мають таку ж юридичну силу, як і документи, підписані на папері. Наприклад, документи, пов'язані із значними корпоративними угодами (злиття і поглинання, передача існуючих компаній), можуть бути видані у вигляді електронного публічного акта. Законодавство про нотаріат вимагає, щоб нотаріус фізично бачив та з'являвся перед стороною, що використовує цифровий підпис (FD). У такому випадку нотаріальні послуги з автентифікації можуть надаватися в різних місцях (з різними нотаріусами), щоб обмежити необхідність у переміщенні та скупченні людей. З практичної точки зору, це означає, що електронний публічний акт може бути підписаний за допомогою цифрового підпису (FD) у присутності нотаріуса в місці. Оприлюднення даних та документів товариства через реєстр підприємств у цифровому форматі. Документи та дані, що стосуються акціонерних товариств, зберігаються в реєстрі підприємств у цифровому вигляді. [26]

З іншого боку, Загальний регламент про захист даних (GDPR) (Регламент (ЄС) 2016/679) [63] вимагає суворого захисту персональних даних, що обробляються дистанційно. Крім того, принцип "Знай свого клієнта" (KYC), підкріплений 5-ю Директивою по боротьбі з відмиванням грошей (AMLD5) (Директива (ЄС) 2018/843), [28] вимагає суворої перевірки особи для запобігання шахрайству. Усе вищезазначене свідчить про те, що користування нотаріальними послугами онлайн в ЄС наразі є цілком законним. Однак, впровадження онлайн-нотаріату в різних країнах ЄС відбувається по-різному через відмінності в національних правових системах та цифровій інфраструктурі. Це спонукає користувачів обирати платформи, які можуть відповідати різноманітним правовим вимогам держав-членів, щоб заощадити час і кошти. Деякі з провідних нотаріальних онлайн-сервісів, таких як Legitify, [59] можуть запропонувати транскордонне нотаріальне посвідчення документів онлайн, адаптоване до умов ЄС, з високою точністю та дотриманням вимог. Наприклад,

подолання географічних бар'єрів в США відбувається за допомогою дистанційного нотаріального посвідчення (Remote Online Notarization - RON)² Цей інноваційний підхід дозволяє нотаріусам обслуговувати клієнтів поза межами їхнього безпосереднього географічного розташування, роблячи послуги більш доступними, ніж будь-коли раніше. Сполучені Штати Америки перші запровадили дистанційне нотаріальне посвідчення (RON), і 42 штати ухвалили відповідні закони. А Європа, навпаки, створила міцну основу для електронної ідентичності та підписів у рамках eIDAS, але залишила нотаріальну практику на розсуд національних урядів, що призвело до нерівномірного законодавства та фрагментарного ухвалення законів по всьому ЄС. [53] У сучасній нотаріальній практиці виникає потреба у формалізації підтвердження особи за умови відсутності або недоступності електронних сервісів ідентифікації (Дія). Для вирішення цієї прогалини можемо запозичити досвід оформлення паспорту України вперше, правило діє з 01.09.2021 року тобто особи, які звертаються за оформленням паспорта вперше після досягнення 18 років та у яких відсутнє свідоцтво про народження, можуть подати замість нього витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження. Вони також подають паспорт громадянина України одного з батьків. [245] Найважливіші зміни стосуються числа свідків під час встановлення особи: достатнім привести одного родича (включно з колишнім чоловіком/жінкою), або двох сусідів, що мають повну дієздатність, досягли 14-річного віку та мають документи, що посвідчують особу. 28.10.2022 КМУ прийняв нові зміни до Постанови №302 (через постанову №1220). [242] Внесені зміни, серед іншого, дозволяють розширити коло свідків до «близької до заявника особи» та проведення процедури встановлення особи у режимі відеоконференцзв'язку, якщо свідок не може бути присутнім особисто в ДМС. Паспорт кожного свідка

² RON — це процес дистанційного нотаріального засвідчення документа за допомогою електронного підпису, перевірки особи, аудіовізуального спілкування та технологій ведення електронного нотаріального журналу та обліку. Ці технології дозволяють нотаріусам безпечно засвідчувати документи, одночасно заощаджуючи час і кошти на поїздки для себе та залучених сторін. Замість того, щоб зустрічатися в фізичному місці для підписання паперового документа, нотаріус та підписант можуть здійснювати нотаріальні дії на своїх пристроях з будь-якого місця, де вони перебувають, за умови, що це дозволено законодавством їхньої держави.

пред'являється під час проведення відеоконференцзв'язку, а його копія надсилається електронною поштою до підрозділу ДМС.

Враховуючи особливості здійснення нотаріальних дій та вищезазначеного вважаємо за необхідне ввести в правовий обіг поняття уповноважувальний акт³ – це документ, у якому одна сторона (повноважник) надає одній або двом сторонам (уповноваженим) повноваження на підтвердження особи, виконання певних дій або рішень від її імені в межах визначеного обсягу та строків. Такий акт формалізує підтвердження особистості, делегування повноважень, встановлює межі їх використання, відповідальність за дії та порядок контролю. Уповноважувальний акт обов'язково повинен містити: дані повноважника/ів та уповноваженої особи; визначити чіткі повноваження уповноважених; хто є адресатом повноваження, попередження про відповідальність свідків. Тобто, перед ким уповноважена особа може здійснювати підтвердження особистості та представництво. Наприклад, повноваження може стосуватися процедури посвідчення особи перед укладенням довіреності або представництва перед якоюсь інстанцією тощо.

Будь-кому може трапитися, що, наприклад, через хворобу, відсутність цифрової грамотності, він не може особисто ідентифікувати себе через дію, тому він уповноважує когось діяти, наприклад, особи, які знають уповноваженого більше 3 років. Складання уповноважувального акту має відповідати формальним або змістовним вимогам, тобто кожен нотаріус має розробити модельний варіант або один зразок має бути розроблений нотаріальною палатою. В разі не дотримання вимог уповноважувального акту він не буде прийматися під час оформлення документів. В уповноважувальному акті свідки повинні бути попередженні про юридичну відповідальність за неправдиві свідчення. Уповноважувальний акт написаний власноруч і підписаний або завірений підписами двох свідків, є повністю доказовим приватним документом, що так само як і довіреність, завірена нотаріусом. Наведемо приклади формулювань - «Підтверджую особу за паспортом громадянина України серії XXX№XXXXX,

³ «Уповноважувальний акт» означає документ, який надає повноваження (сам акт — джерело повноважень).

виданого ...; у разі відсутності доступу до Дії застосовується витяг з Державного реєстру актів цивільного стану або уповноважувальний акт.» - «Уповноважувальний акт: уповноважені ... на підтвердження особи та представництво перед ...; дії в межах ...; строк дії до ...; свідки попереджені про відповідальність за неправдиві свідчення.»

Схожа юридична практика існує в Угорщині, згідно з новим Цивільним процесуальним кодексом Угорщини, відтепер свідок повинен не тільки підписати документ, але й власноруч вказати своє ім'я та адресу проживання, без чого приватний документ не матиме повної доказової сили. З моменту введення нового Цивільного процесуального кодексу, тільки розбірливий рукописний запис імені та адреси проживання буде вважатися правильним і юридично дійсним. «§ 325 (1) Приватний документ має повну доказову силу, якщо /.../ b) два свідки підтверджують, що підписант документа підписав перед ними документ, який він написав частково або повністю, або визнав перед ними свій підпис; для підтвердження обидва свідки ставлять свої підписи на документі, а також власноруч чітко вказують своє ім'я та місце проживання, а за відсутності цього — місце перебування». [33]

Зазначають про необхідність застосування сучасних засобів безпеки та нагляду за процесом онлайн-посвідчення. Рекомендують розглянути наступні рішення: 1. Впровадження двофакторної або багатофакторної автентифікації учасників нотаріального посвідчення. 2. Впровадження можливості попереднього визначення підписувачем додаткової особи для підтвердження дієздатності та ідентифікації особи, що звертається до нотаріусу з метою вчинення нотаріальної дії або транзакції. 3. Впровадження додаткових перевірок особи через біометричну верифікацію. 4. Впровадження системи відеодзвінків з шифруванням та системи розпізнавання шуму і визначення фізичного місцезнаходження під час відеодзвінка. 5. Використання сертифікатів автентифікації веб-сайтів. 6. Залучення служб обміну цифровими даними. [229, с. 39]

Отже, пропонуємо для нотаріусів використання паспорта громадянина України як базового документу для ідентифікації з застосуванням додаткових механізмів у разі неможливості підтвердити особу через Дію, наприклад застосовувати витяг з Державного реєстру актів цивільного стану про народження, свідків з повною дієздатністю або близьких осіб як альтернативних свідків, а за потреби ввести уповноважувальний акт, який визначає повноваження уповноважених та межі їх використання, можливість підтвердження особи через відеоконференцію з копіями документів, попередження свідків про відповідальність та нотаріальне посвідчення або завірення нотаріусом, щоб забезпечити стабільність та законність нотаріальних дій за відсутності Дії. Впровадження цієї моделі потребує адаптації нормативно-правових актів, стандартизації форм уповноважувальних актів, розробки внутрішніх регламентів нотаріальних палат та підготовки нотаріусів до застосування нових процедур із дотриманням принципів охорони персональних даних та гарантій прав суб'єктів.

Зазначимо, що найскладніший аспект полягає у достовірній верифікації справжнього, вільного та не примушеного волевиявлення сторони, яка підписує договір дистанційно. Необхідно здійснювати відеофіксацію всього процесу ідентифікації та підписання, можна використовувати біометричних даних для додаткової верифікації. За потреби нотаріус повинен застосовувати підтвердження особи через відеоконференцію; кожен свідок з моменту проведення повинен надати копію документу та надіслати її копію. Нотаріус повинен зберігати електронні копії документів та протоколи відеоконференції відповідно до внутрішніх регламентів та законодавства. Обов'язково нотаріус повинен бути переконаний, що всі дії відповідають законодавству щодо захисту персональних даних та збереження копій документів.

Зазначимо, що на нашу думку, для вирішення проблем з ідентифікацією важливо залучати нотаріусів медіаторів. Відповідно до Закону України «Про медіацію», який набрав чинності наприкінці 2021 року, нотаріуси, які пройшли базову підготовку медіатора, мають право проводити медіацію. Зокрема, НПУ

проводить таку основну підготовку нотаріусів у сфері медіації. Центр медіації НПУ був заснований у 2020 році, і він активно працює для розвитку галузі. Нотаріуси ефективно використовують свої навички на своїй щоденній роботі, оскільки вони навчилися працювати як медіатори. Але, щоб покращити та врахувати потреби війни, нотаріусам необхідно надати повноваження забезпечувати докази в разі, якщо докази можуть бути втрачені або якщо є підстави вважати, що надання доказів може бути ускладнено або неможливе. Крім того, дозволити нотаріусу встановлювати юридичні факти поза судом. Ця пропозиція також пов'язана з тим, що нотаріальна процедура буде менш дорогою порівняно з судовим розглядом і психологічно більш привабливою, ніж судовий розгляд. Крім того, у поєднанні з роботою нотаріуса як медіатора це дасть найкращий результат. Нотаріальна медіація базується на принципах конфіденційності, об'єктивності та незалежності. Позитивний досвід щодо надання нотаріусам повноважень медіаторів має сусідня Грузія, де нотаріуси вже багато років успішно виконують цю функцію. [194] З огляду на важливість медіаційної функції нотаріуса, А.В. Медінська пропонувала створити єдиний реєстр нотаріусів-медіаторів, що сприятиме якості та доступності медіаційних послуг, забезпечуючи професійну підготовку, контроль та оцінку діяльності нотаріусів, підвищення стандартів етики, прозорість для учасників медіаційного процесу, а також зменшення навантаження на суди та вдосконалення законодавчої бази у сфері медіації. [196, с. 134] Нотаріальний акт, у якому закріплюється досягнута за допомогою нотаріуса-медіатора угода, остаточно завершує конфлікт. [115, с. 156] Отже, на нашу думку, здійснення медіації для забезпечення ідентифікації особи може відбуватися також в цифровому режимі, для більш швидкого вирішення конфлікту.

Водночас практика виявляє певні виклики, такі як недостатня технічна підготовленість учасників та складнощі з доведенням цілісності електронних документів у судових спорах, що свідчить про необхідність удосконалення процесуальних та нормативних норм. Незважаючи на очевидні переваги цифровізації нотаріальних послуг, Україна стикається з низкою суттєвих

викликів, які перешкоджають повноцінному впровадженню електронного нотаріального посвідчення договорів. Головною з них є недостатній рівень розвитку цифрової інфраструктури. За даними Міністерства юстиції України, більшість нотаріальних контор не мають сучасного технічного обладнання, доступу до високошвидкісного Інтернету та застарілого програмного забезпечення, що обмежує можливості надання електронних послуг на належному рівні [57].

Отже, основними перешкодами є недостатня цифрова інфраструктура, ризики кібербезпеки, фрагментовані державні реєстри та прогалини в законодавстві, особливо в галузі дистанційного нотаріального посвідчення. Вирішення цих питань вимагає модернізації технічного обладнання в нотаріальних конторах, впровадження високих стандартів безпеки відповідно до eIDAS ЄС, інтеграції інформаційних систем та підвищення правової та цифрової грамотності. Зрештою, розвиток електронного нотаріату є життєво важливим для модернізації правової системи України в умовах цифрової трансформації, підвищення ефективності, прозорості та доступності нотаріальних послуг для громадян та бізнесу. [14, с.27-32]

Таким чином, перехід від традиційного нотаріального засвідчення до онлайн-нотаріального засвідчення знаменує собою кардинальну зміну в світовому правовому ландшафті, включаючи ЄС. Подолавши географічні бар'єри, зменшивши витрати та підвищивши ефективність, онлайн-нотаріальні платформи без зусиль трансформують юридичні робочі процеси. Для забезпечення законності та відповідності вимогам онлайн-нотаріальне засвідчення документів в ЄС повинно відповідати таким нормам, як eIDAS,⁴ GDPR⁵ та KYC.⁶ Не менш важливо, що користувачі повинні вибирати онлайн-

⁴ (Від англ. electronic IDentification, Authentication and trust Services, досл. «електронна ідентифікація, автентифікація та довірчі послуги») — це регламент Європейського Союзу про електронну ідентифікацію^[en] та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку ЄС.

⁵ Загальний регламент про захист даних (скорочено ЗРЗД; англ. General Data Protection Regulation, GDPR) — нормативно-правовий акт Європейського Союзу щодо захисту персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони (ЄЕЗ). ЗРЗД є важливою складовою законодавства про конфіденційність^[en] і прав людини, зокрема статті 8(1) Хартії основних прав Європейського Союзу. Він також стосується експорту персональних даних за межі ЄС і ЄЕЗ.

⁶ Знай свого клієнта (англ. know your customer, скорочено KYC) — термін банківського та біржового регулювання для фінансових інститутів і букмекерських контор, а також інших компаній, які працюють з грошима приватних

нотаріальні послуги, які відповідають конкретним законодавчим вимогам країни, на яку вони орієнтовані. Для забезпечення повної онлайн-нотаріальної діяльності важливі такі напрями: 1) чітке визначення переліку документів та нотаріальних дій, для яких онлайн-нотаріат дозволяється без фізичної присутності; 2) наявність надійних процедур попередньої перевірки дієздатності та відсутності впливу з боку третіх осіб; 3) можливість нотаріуса ініціювати оффлайн перевірку або вимагати повторного підтвердження за потреби; 4) наявність системи зворотного зв'язку та аудиту для запобігання шахрайству.

Отже, зазначимо, що, по-перше, цифровізація впливає позитивно на загальні правила вчинення нотаріальних дій таким чином: по-перше, пришвидшився процес ідентифікації та верифікації осіб, оскільки традиційно ідентифікація особи здійснювалася шляхом пред'явлення паперових документів. Цифровізація впроваджує можливості електронної ідентифікації через системи, такі як Єдиний державний вебпортал електронних послуг "Дія", що прискорює процес та підвищує його надійність за рахунок прямого доступу до державних реєстрів. Однак це вимагає чіткого врегулювання умов та засобів такої ідентифікації, щоб не порушити принцип безумовної достовірності встановлення особи, необхідно впровадити багаторівневу ідентифікацію та моніторинг загроз у всіх ланках нотаріальної діяльності та електронного реєстру.

По-друге, пришвидшився процес засвідчення волевиявлення та підписання документів, тобто при класичному вчиненні нотаріальної дії необхідний власноручний підпис особи на паперовому документі. В умовах цифровізації, застосування кваліфікованого електронного підпису (КЕП) є фундаментальною зміною. Це дозволяє здійснювати юридично значиме підписання електронних документів, що має ту ж юридичну силу, що й власноручний підпис. Виклик полягає у забезпеченні довіри до КЕП та розробці механізмів посвідчення волевиявлення осіб, що підписують документи дистанційно, з урахуванням високих стандартів безпеки та запобігання примусу чи помилки.

осіб, що означає, що вони повинні ідентифікувати та встановити особу контрагента, перш ніж проводити фінансову операцію.

По-третє, перевірка інформації та отримання відомостей відбувається відразу. Раніше нотаріус значною мірою покладався на паперові довідки та виписки. Цифровізація дозволяє нотаріусам отримувати доступ до широкого спектру державних електронних реєстрів (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП, Спадковий реєстр, Державний земельний кадастр тощо) в режимі реального часу. Це істотно прискорює процес, зменшує ризик фальсифікацій та підвищує достовірність перевірки. Однак, це вимагає постійної актуалізації даних у реєстрах та належного функціонування інтерфейсів взаємодії.

По-четверте, традиційний нотаріальний акт має паперову форму, а цифровізація передбачає створення електронного нотаріального акта та його зберігання в електронному нотаріальному архіві. Це вимагає розробки стандартів для електронних форм, забезпечення їхньої незмінності, цілісності та довгострокового архівування з дотриманням принципів конфіденційності та безпеки. Механізми контролю повинні включати: сертифіковану платформу з розширеними механізмами аудиту, обов'язкове відеозаписування процесу (за згодою учасників), можливість дистанційного спостереження з боку уповноваженої особи, а також чіткі правила дій нотаріуса у випадку підозр або технічних проблем.

По-п'яте, хоча більшість нотаріальних дій в Україні досі вимагають фізичної присутності сторін, цифровізація відкриває можливості для дистанційного вчинення деяких дій (наприклад, засвідчення довіреностей, заяв). В умовах воєнного стану це питання набуло особливої актуальності. Впровадження таких механізмів вимагає чіткого законодавчого врегулювання процедур ідентифікації, верифікації волевиявлення та забезпечення безпеки інформації в режимі реального часу.

По-шосте, цифровізація оптимізує електронний обмін інформацією між нотаріатом та іншими державними органами (Державна податкова служба, Державна міграційна служба, органи ДРАЦС), а також банківськими установами, що прискорює процедури та підвищує їх ефективність.

По-сьоме, запровадження електронного нотаріату значно захистить права осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, а не лише нотаріусів, оскільки спростить процес обігу та архівування документів.

По-восьме, цифровізація не просто змінює інструментарій нотаріуса, а трансформує самі принципи взаємодії з клієнтами, механізми перевірки юридично значущих фактів та форму кінцевого нотаріального акта, вимагаючи при цьому збереження та посилення юридичної достовірності та захисту прав.

По-дев'яте, онлайн-нотаріат може бути сумісний із вимогами до дієздатності, правоздатності та волевиявлення за умови, що процес ідентифікації, верифікації та блокування примусу є формалізованим, надійно записується та перевіряється.

По-десяте, законодавчі рамки мають забезпечувати право нотаріуса відмовитися від онлайн-нотаріату за підставами, що відповідають захисту публічного інтересу та індивідуального правового захисту сторін, але з вимогами до обґрунтованості такої відмови та механізмів апеляції.

По-одинадцяте, впровадження е-нотаріату “за бажанням”, як в Естонії [94], тобто нотаріус може відмовити в наданні послуг онлайн, якщо його щось турбує (або з розширеною можливістю дистанційних процедур), демонструє, що швидке масштабування не зменшує довіри до системи, якщо запроваджуються жорсткі стандарти безпеки та прозорі регуляторні канали для моніторингу та боротьби з зловживаннями. Ця модель дозволила б нотаріусам надавати певні послуги онлайн, зберігаючи за ними право відмовити у вчиненні дистанційної нотаріальної дії, якщо виникали будь-які обґрунтовані сумніви або занепокоєння щодо дієздатності, правоздатності чи вільного волевиявлення особи.

По-дванадцяте, необхідно формалізувати відповідальність нотаріуса за дотримання стандартів онлайн-верифікації дієздатності та волевиявлення, з конкретними санкціями у разі порушень; розробити єдині технічні стандарти для онлайн-нотаріату (криптографія, збереження даних, захист персональних даних, архівування, можливість аудиту); узгодити перелік документів та операцій, які можуть виконуватися онлайн, та чітко визначити випадки, коли потрібна фізична

присутність; забезпечити прозорі канали зворотного зв'язку та незалежні механізми контролю якості онлайн-послуг нотаріуса та онлайн-платформ.

2.4. Цифрова трансформація нотаріату: виклики ШІ, оптимізація діловодства, дистанційні дії у воєнний час та забезпечення кібербезпеки.

Нотаріальне діловодство є невід'ємною складовою діяльності нотаріату, що забезпечує належний облік, систематизацію, зберігання та використання документів, створених у процесі вчинення нотаріальних дій. Його ключова мета полягає у забезпеченні правової достовірності, доказової сили та незворотності нотаріальних актів, а також у створенні архіву юридично значущих документів. Традиційно нотаріальне діловодство базувалося на паперовому документообігу, що передбачало значні обсяги ручної праці, складність пошуку інформації, ризики втрати чи пошкодження документів та обмеження у доступі до архівних даних. В умовах глобальної цифровізації та розвитку інформаційних технологій, концепція нотаріального діловодства зазнає суттєвих трансформацій. Наприклад, в Естонії діє система електронних нотаріусів — платформа, яка дозволяє здійснювати електронний зв'язок між нотаріусами та державою. Дана платформа дозволяє нотаріусам робити все необхідне у своїй роботі; система також дозволяє надсилати запити до 16 різних реєстрів. Важливим моментом є те, що система належить Палаті нотаріусів, а серверами керує Центр реєстрів та інформаційних систем; останній також забезпечує підтримку користувачів, навчає користувачів та розробляє систему. Система електронних нотаріусів дозволяє вести щоденний розклад нотаріальних дій та особистий календар для користувачів; подавати запити до державних реєстрів; здійснювати підготовку угод та підписання їх цифровим підписом; проводити облік депозитів; видавати апостилі; готувати рахунки-фактури сплату державного мита; пересилати записи до державних реєстрів. [29] Ще в 2021 році М.Б. Гарієвська писала, що метою діджиталізації — не встановити повну відповідність вчинення нотаріальних дій он-лайн особистій явці до нотаріуса, а прагнути до еквівалентності. Однак ця еквівалентність є суто функціональною. Ідея

«віртуальної присутності» може компенсувати відсутність сторони при вчиненні нотаріальної дії. Перехід українського нотаріату в електронну сферу можливий, перш за все, за умови розробки захищеної платформи, до якої входитимуть як нотаріальні реєстри, так і реєстри, які використовуються та можуть наповнюватися іншими користувачами, окрім нотаріусів. [100, с. 98]

Враховуючи сучасну практику цифрові зміни у нотаріальному діловодстві охоплюють:

1. В умовах глобальної цифровізації нотаріату суспільство очікує від інституту нотаріату надання швидких, безпечних та доступних електронних послуг. *Перехід від паперового до електронного документообігу - формування електронного архіву нотаріуса (ЕАН), тобто створення, зберігання та обробка документів у цифровому форматі. Відбувається процес поступового формування електронного архіву нотаріальних документів та діловодства. Це мінімізує ризики втрати чи знищення важливих юридичних документів, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли фізичні архіви можуть бути під загрозою. Нормативні акти передбачають переведення паперових документів у цифрову форму та їх електронне зберігання. Мета – створити повноцінну цифрову базу всіх нотаріальних дій для зручного пошуку, контролю та довгострокового зберігання. Це вирішує проблему фізичного зберігання величезних обсягів паперів, зменшує ризики їх пошкодження чи втрати. ЕАН має мати високу безпеку, захисту від несанкціонованого доступу, дублювання даних та довгострокового зберігання з дотриманням архівних стандартів. Впровадження електронної форми нотаріального акту та електронного діловодства суттєво оптимізує всі етапи нотаріальних процесів. Це включає значне скорочення часу, [84, с.15] необхідного для перевірки даних у численних реєстрах, формування та посвідчення документів, їх реєстрації та подальшого пошуку. Вона сприяє оперативному вирішенню юридичних питань, мінімізації адміністративного навантаження та підвищення загальної продуктивності нотаріусів. Складовими Системи е-нотаріату є:*

електронне робоче місце користувача;

Електронний нотаріальний архів;
Електронний реєстр нотаріальних дій;
Єдиний реєстр довіреностей;
Єдиний реєстр нотаріусів;
Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів;
Спадковий реєстр.

2) *Впровадження електронних реєстрів та баз даних: замість паперових книг та журналів, а саме Єдиний реєстр довіреностей, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, тобто нотаріуси є державними реєстраторами прав, що передбачає повну цифрову взаємодію з реєстром; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, тобто нотаріуси виконують функції реєстраторів. Спадковий реєстр, тобто вводять інформацію про відкриття спадщини та спадкові справи. Реєстр обтяжень рухомого майна, тобто перевіряють чи є обтяження на нерухоме майно. Єдина державна електронна система у сфері будівництва (ЄДЕСБ), тобто верифікують об'єкти нерухомості. Державний земельний кадастр. Ці реєстри є наріжним каменем цифровізації, дозволяючи нотаріусам в режимі реального часу перевіряти інформацію, вносити зміни та отримувати підтвердження, мінімізуючи ризики фальсифікацій. Це дозволяє здійснювати миттєву реєстрацію, пошук та перевірку нотаріальних дій, забезпечуючи їх оперативність та мінімізуючи помилки. Кожна вчинена нотаріальна дія обов'язково вноситься до електронного реєстру нотаріальних дій. Це створює єдину базу даних, що полегшує статистичний облік, контроль та узагальнення нотаріальної практики.*

3) *формування нотаріального/прив'язаного до нотаріального посвідченого документа з QR кодом. Перший етап проекту – нотаріальні документи з QR-кодом, автентичність яких можна перевірити за допомогою QR-сканера у застосунку Дія. Структура QR-коду складається з літерно-числового коду, який дозволяє однозначно ідентифікувати нотаріальний документ, на який його накладено. QR-код не створюється на нотаріальному документі на спеціальному бланку. У верхньому лівому куті першої сторінки електронного нотаріального*

або прирівняного до нотаріально посвідченого документа система е-нотаріату автоматично накладає QR-код. [128] QR-код – це додатковий надійний захист документа від підробок. За статистикою найчастіше шахраї підробляють окремі формулювання і дати у вже готовому документі, який видав нотаріус. Нотаріальні ж документи з QR-кодом повністю захищені. Адже, по-перше, електронні копії нотаріальних документів з QR-кодом зберігаються в системі е-нотаріату, і внести зміни в текст нотаріального документа після завантаження його в систему неможливо. По-друге, формування документа з QR-кодом відбувається виключно за допомогою Єдиної державної системи е-нотаріату нотаріусами, що здійснюють нотаріальну діяльність.

Сформувати документ з QR-кодом можна наступним чином (розглянемо на прикладі довіреності): 1. Людина приходить до нотаріуса, надає паспорт, реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП), інформацію про довірену особу (представника) та підписує сформований документ з QR-кодом. 2. Нотаріус сканує файл з підписом особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, та своєю печаткою, завантажує в систему е-нотаріату, а паперовий варіант віддає цій особі.

Також електронний нотаріальний акт легко передається та є доступним для уповноважених осіб. Електронне діловодство спрощує дистанційний доступ до необхідної інформації. Це є вкрай важливим для громадян, які перебувають за межами місця постійного проживання, включаючи з внутрішньо переміщеними особами, громадянами, які перебувають за кордоном або в тимчасово окупованих чи небезпечних регіонах, забезпечуючи їхнє право на доступ до правосуддя.

4) використання кваліфікованого електронного підпису (КЕП) для забезпечення автентичності та цілісності електронних документів. Законодавчо закріплено рівнозначність КЕП власноручному підпису. Нотаріуси зобов'язані використовувати КЕП для засвідчення електронних копій паперових документів, внесення відомостей до електронних реєстрів та формування електронних нотаріальних документів. Це забезпечує юридичну чистоту та

цілісність електронних записів. КЕП також використовується для підписання внутрішніх службових документів нотаріуса в електронній формі, що оптимізує адміністративні процеси, тобто забезпечує незмінність змісту електронного нотаріального акту після його підписання, надаючи йому найвищий ступінь захисту від фальсифікації.

5) *інтеграція з державними електронними ресурсами: для верифікації даних та обміну інформацією.* Державний демографічний реєстр та Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія», ідентифікують швидко дані фізичних осіб.

6) *Надання електронних нотаріальних послуг: у дистанційному форматі.* Аудіо- та відеофіксація не є обов'язковою для всіх дій, законодавство дозволяє використання аудіо- та відеофіксації вчинення нотаріальних дій (за згодою сторін) для додаткового підтвердження волевиявлення та обставин. Їх зберігання та інтеграція в діловодство також є частиною цифрових змін.

7) *Електронна взаємодія з державними органами,* тобто можливість обміну інформацією між нотаріусами та органами державної влади в електронному форматі, що прискорює адміністративні процедури. Постійне інвестування в кіберзахист, розробка нових стандартів безпеки, регулярні аудити та навчання персоналу. Цифровізація забезпечує принципово новий рівень захисту нотаріальних актів та інформації. Діловодство передбачає автоматизовану перевірку даних про сторони, об'єкти правочинів (нерухомість, транспортні засоби) через інтегровані електронні реєстри. Це скорочує час, підвищує достовірність перевірки та мінімізує людський фактор. Можливість обміну офіційними запитами та відповідями в електронному форматі з іншими державними органами (наприклад, органами державної реєстрації актів цивільного стану, органами опіки та піклування).

8) *Перехід на електронний формат істотно скорочує витрати на папір, друк, логістику та фізичне зберігання документів.* Одночасно це відповідає принципам сталого розвитку та екологічної відповідальності, зменшуючи негативний вплив на довкілля.

9) *Впровадження електронного нотаріату та електронного діловодства в Україні є невід'ємним кроком на шляху європейської інтеграції.* Це сприяє уніфікації правового простору, полегшує транскордонні юридичні операції та підвищує інвестиційну привабливість країни за рахунок прозорості та ефективності правових процедур, відповідаючи кращим європейським практикам.

Таким чином, цифрові зміни у нотаріальному діловодстві є не просто технічним оновленням, а системною трансформацією, що оптимізує процеси, посилює безпеку, прозорість та ефективність нотаріальної діяльності, роблячи її більш адаптованою до викликів сучасності. Ці зміни безпосередньо впливають на довіру до нотаріату та стабільність цивільного обороту.

Таким чином, перспективи розвитку електронного нотаріату в Україні тісно пов'язані з подальшою інтеграцією в європейський цифровий простір та відновленням країни після війни.

1. Розробка комплексного законодавства про електронний нотаріат, тобто створення єдиного закону, який би комплексно врегульовував усі аспекти електронного нотаріального діловодства та надання послуг. Це має включати чітке визначення електронного нотаріального акта, електронного нотаріального діловодства, вимоги до електронного архіву, правила дистанційного вчинення дій. 3. Журавльова вказує, що належне адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату надасть можливість забезпечити реалізацію, за новими, адаптованими до сучасних умов правилами, загальних цілей інституту нотаріату, таких як: – покращення якості нотаріального обслуговування населення; – пришвидшення процедури здійснення нотаріальних дій і, як наслідок, збільшення їх кількості; – зростання ефективності функціонування інституту нотаріату на основі єдиного реєстру нотаріальних дій; – зростання рівня захисту прав і законних інтересів осіб від шахрайських дій. [149, с. 148-151]

2. Розширення переліку електронних нотаріальних дій. Поступове впровадження можливості вчинення більшої кількості нотаріальних дій

повністю в електронному форматі, за умови забезпечення належної ідентифікації та аутентифікації сторін. Проф. М.С. Долинська підтримує думку практикуючих нотаріусів та науковців щодо необхідності передбачення у Законі України «Про нотаріат» шляхом внесення змін до статті 34 або доповнення законодавчого акта новою статтею, переліку видів нотаріальних дій, які повинні бути внесені до Електронного реєстру для реєстрації нотаріальних дій. [131, с. 95-96]

3. Поглиблення інтеграції з державними та міжнародними реєстрами. Повноцінна інтеграція з усіма релевантними державними реєстрами (Реєстр територіальних громад, ЄДР тощо) для миттєвої верифікації даних. Вивчення можливості інтеграції з міжнародними реєстрами для полегшення транскордонних нотаріальних дій та визнання іноземних електронних документів.

4. Впровадження технологій блокчейн. Особливістю реєстрів, що ведуться за допомогою технології Blockchain, є те, що вона дозволяє гарантувати, що дані не будуть змінені і що їх передача відбуватиметься за ініціативою їх власника. Такі реєстри не зберігаються і не управляються державними органами, а належать і поповнюються самими користувачами, які мають рівноправні між собою. Отже, у блокчейні відсутній центральний орган, який міг би втручатися з метою зміни та видалення даних, що має бути схвалено всіма користувачами. Неможливість втручання зовнішніх органів влади в реєстри, що ведуться за допомогою технології блокчейн, унеможлиблює здійснення судових заходів, таких як арешт майна, судові позови, конфіскація, іпотека. Крім того, слід зазначити, що незмінна цілісність даних, введених у блокчейн, яка є однією з сильних сторін цієї технології, погано поєднується з необхідністю змінити обсяг об'єкта права власності. Прикладом може слугувати ведення реєстрів нерухомості: об'єкт нерухомості не є мінімальною одиницею криптовалюти, яка передається без змін від одного суб'єкта до іншого, але може бути розширений, розділений, знищений; на нього можуть бути встановлені речові права користування або застави, кожне з яких має свої особливості. Зміни до змісту даних, які є необхідними для функціонування реєстру нерухомості, що

управляється за допомогою технології блокчейн, вимагають втручання, яке може бути здійснене без згоди всіх учасників мережі. Дійсно, блокчейни можуть бути побудовані таким чином, щоб дозволити перевірку та зберігання транзакцій лише за допомогою деяких «вузлів», тобто лише деяких суб'єктів; в цьому випадку мова йде про «дозволені» блокчейни. Однак така система настільки спотворює сам принцип цієї технології, що деякі вважають, що такі блокчейни не є справжніми блокчейнами. [6, с. 147]

Розгляд можливості використання блокчейн-технологій для забезпечення ще більшої прозорості, незмінності та безпеки нотаріальних реєстрів та електронних документів. Запровадження нових технологій для автоматизації перевірок та зменшення людського фактора, зокрема використання блокчейн технологій для реєстрації нотаріальних дій. [80, с. 791] Експерти стверджують, що технологія блокчейн має потенціал для революції в різних галузях. Дехто вважає, що блокчейн може зробити нотаріат застарілим, інші з цим не погоджуються. [55] Система зберігання інформації робить блокчейн більш ефективним у порівнянні з хмарними сервісами та створює значні перешкоди для зловмисників. [70, с. 63-85] На перший погляд, технологія блокчейн може замінити державні реєстри, зокрема, земельні реєстри, забезпечивши децентралізовану, захищену від підробки та прозору систему реєстрації та перевірки транзакцій з нерухомістю. Разом із заміною державних реєстрів може також зменшитися потреба в нотаріальному посвідченні. Однак реальність не така проста. Принаймні для німецької правової системи та її законодавства про нерухомість блокчейн не може замінити земельні кадастри та нотаріусів. Загалом, блокчейн може замінити реєстри та нотаріусів у тих правових системах, де докази договірної ланцюжка набуття права власності на нерухомість є важливими, і де законність договірних транзакцій не оцінюється нотаріусами. [71] Блокчейн можна використовувати для запису та перевірки транзакцій, що зробить реєстрацію договірних операцій більш ефективною та економічно вигідною. [44, с. 17] Технологія блокчейн може бути корисним інструментом для нотаріусів при виконанні певних функцій, таких як перевірка автентичності та

зберігання електронних копій нотаріальних актів. [35, с. 14-17] Європейські нотаріальні палати вивчають можливість використання технології блокчейн для таких цілей. Наприклад, Національна рада нотаріату Франції тестує концепцію доказу на основі блокчейну [32] з використанням консорціумного блокчейну. []⁷ Іншим випадком використання технології блокчейн у сфері нотаріату є видача тимчасових цифрових ідентифікаторів (TDI) через нотаріальний блокчейн. [35] Цей процес дозволяє створювати унікальні цифрові ідентифікатори для фізичних або юридичних осіб, які можна використовувати протягом певного, обмеженого періоду часу. Це може бути корисно в ситуаціях, коли традиційна, постійна ідентичність не є необхідною або коли бажана анонімність. З іншого боку, оцифрування також створює підвищений ризик для цілісності даних та особистих прав людей. Це, ймовірно, призведе до ще більшої потреби в тимчасових цифрових ідентифікаціях у майбутньому.

Блокчейн також створює проблеми щодо ідентифікації своїх користувачів, оскільки для його функціонування не передбачено зовнішньої перевірки фактичної особи тих, хто вводить дані; це створює очевидні питання, наприклад, щодо дотримання законодавства про боротьбу з відмиванням грошей. Анонімність створює можливі упередження також і для громадян; адже якщо не існує центрального органу, який може засвідчити право власності на майно певної особи, то громадяни несуть відповідальність за збереження даних, необхідних для підтвердження існування своїх прав. Справді, створення систем ідентифікації тих, хто отримує доступ до блокчейну, хоча і є можливим, означає, знову ж таки, визнання необхідності контролю з боку зовнішніх органів. Нарешті, в блокчейні транзакція виконується за згодою користувачів мережі, які, однак, не здійснюють контролю за змістом угоди, що визначила такий переказ. Отже, очевидно, що відсутня перевірка юридичної дійсності акту, внесеного до реєстру, що є неабияким аспектом, якщо згадати про різні причини недійсності договору, зокрема договору купівлі-продажу нерухомого майна, передбачені

⁷ Crettez and Obidzinski, 'The Choice of Titling System in Land and the Blockchain', 10; 'The Paris Chamber of Notaries Tests Private Blockchain with Digitalberry' (digitalberry)

нашим законодавством. Коротко кажучи, той факт, що реєстр є безпечним і недоторканим, не означає, що він є надійним. [6, с. 147]

Розвиток технологій квантових обчислень дозволить створити принципово нові рівні криптографічного захисту та прискорити складні аналітичні операції. Інтернет речей забезпечить автоматичний збір даних про об'єкти нотаріальних дій та їх стан. Доповнена та віртуальна реальність створять нові можливості для візуалізації документів та проведення віддалених процедур. Блокчейн-технології еволюціонують до повністю децентралізованих систем нотаріального засвідчення з автоматичним виконанням.

5. Розвиток мобільного нотаріату та дистанційного доступу. Використання мобільних додатків та захищених веб-порталів для ідентифікації клієнтів та дистанційного надання консультацій. Детальне врегулювання процедури дистанційного вчинення нотаріальних дій (наприклад, для посвідчення довіреностей за кордоном, заповітів у зоні бойових дій) з посиленими заходами безпеки.

Таким чином, цифрові зміни у нотаріальному діловодстві України є незворотним процесом, що має потенціал значно модернізувати нотаріат, зробити його більш ефективним, прозорим та доступним. Однак успішна реалізація цих змін вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток технологічної інфраструктури, належну підготовку кадрів та забезпечення найвищих стандартів кібербезпеки. Нотаріальне діловодство, що є сукупністю правил та процесів документування нотаріальної діяльності, є одним з найбільш вразливих, але й найбільш перспективних напрямків для цифровізації. Його модернізація безпосередньо впливає на ефективність та надійність нотаріальних послуг.

Штучний інтелект в нотаріальній діяльності відіграє неабияку роль. Він використовує цифрову основу, а саме електронний документообіг, цифрові підписи, онлайн-сервіси та інтеграцію з державними реєстрами для автоматизації аналітичних процесів, прийняття рішень та надання інтелектуальних послуг. Поєднання цих цифрових технологій створює модель

нотаріальних послуг, де цифрові інструменти забезпечують швидкість та доступність, а ШІ гарантує точність та якість. У червні 2021 року Європейська комісія запропонувала перший закон ЄС про штучний інтелект, в серпні його прийняла, який встановлює систему класифікації ШІ на основі ризиків. Системи штучного інтелекту, які можуть використовуватися в різних сферах, аналізуються і класифікуються відповідно до ризику, який вони становлять для користувачів. Різні рівні ризику означають більшу чи меншу кількість вимог щодо відповідності ШІ. Закон про ШІ закріплює в законодавстві ЄС визначення систем ШІ - це машинна система, розроблена для роботи з різним рівнем автономності, яка може демонструвати адаптивність після розгортання і яка, з явними або неявними цілями, на основі отриманих вхідних даних визначає, як генерувати вихідні дані, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище. [75]

Основою інтеграції є багаторівнева архітектура, де базовий рівень складають цифрові технології електронного документообігу, криптографічного захисту, блокчейн-систем, хмарних обчислень. Проміжний рівень представлений системами автоматизації, які включають оптимізацію робочих процесів, системи керування документами, інтеграційні платформи. ШІ-сервіси забезпечують, зокрема машинне навчання для аналізу документів, обробку мови для розуміння текстів, комп'ютерний зір для перевірки документів, експертні системи для правового аналізу документів.

Один із способів використання ШІ в нотаріаті це автоматизація традиційних завдань, наприклад такі речі, як підготовка документів, ідентифікація особи і навіть процес нотаріального посвідчення, можуть виконуватися за допомогою інтелектуальних алгоритмів. Перевага цього полягає в тому, що нотаріуси можуть зосередитися на завданнях, які вимагають людського судження, знань та досвіду, нотаріуси можуть використовувати інструменти на основі штучного інтелекту, щоб оптимізувати свої робочі процеси та ефективніше обслуговувати клієнтів. Міністерство юстиції анонсувало юридичний ШІ-асистент — інструмент на базі штучного інтелекту,

який надаватиме громадянам миттєві юридичні консультації з використанням штучного інтелекту. Інструмент працюватиме на основі актуальної нормативно-правової бази Мін'юсту, яка є найбільш повною в країні. Завдяки технологіям штучного інтелекту сервіс в цілодобовому режимі надаватиме консультації щодо типових запитів. Це допоможе розвантажити традиційні канали правничої допомоги та підвищити юридичну обізнаність громадян. [140]

ШІ - це просто інструмент, за допомогою якого нотаріуси можуть працювати розумніше та ефективніше, автоматизувавши певні завдання, нотаріуси можуть обробляти більше документів за менший час, зберігаючи при цьому найвищі стандарти точності та безпеки. Автоматизована верифікація документів поєднує цифрову обробку та ШІ-аналіз. Цифрова система сканує та розпізнає документ, перетворюючи його у структуровані дані. ШІ аналізує ці дані, перевіряючи на відповідність шаблонам, виявляючи підозрілі елементи та зіставляючи з базами даних. Результатом є миттєва верифікація документів з високою точністю та детальним звітом про виявлені ризики. Наприклад, при подачі паспорта цифрова система розпізнає всі реквізити, а ШІ перевірить їх у базі МВС, проаналізує якість фотографії та виявить ознаки підробки. [40] Нотаріус повинен забезпечити, щоб дані, що використовуються як вхідні дані для застосунку штучного інтелекту або для навчання алгоритму, були максимально точними. Норми GDPR також передбачає зобов'язання докладати максимальних зусиль для забезпечення правильності оброблюваних персональних даних. Вихідні дані ШІ повинні бути перевірені нотаріусом на точність, таким чином, нотаріус зберігає контроль над нотаріальним процесом. Також важливо залучати людей з нотаріальної практики до розробки застосунків штучного інтелекту. Існує ризик того, що програміст алгоритму не має специфічних знань та досвіду щодо конкретного нотаріального процесу, тоді як ці знання є життєво важливими для прийняття правильного рішення (наприклад, які дані обрані/не обрані для навчання алгоритму). [4]

Інтелектуальне складання договорів базується на цифрових шаблонах та ШІ-логіці. Цифрова платформа надає інтерфейс для введення даних та вибору

типу договору. ШІ аналізує введenu інформацію, адаптує стандартний шаблон до конкретних обставин, перевіряє юридичну узгодженість умов та пропонує додаткові положення на основі аналізу ризиків. Цифрова система забезпечує форматування, електронний підпис та збереження у реєстрах. Так, для договору купівлі-продажу нерухомості ШІ автоматично включить необхідні застереження на основі аналізу характеристик об'єкта та профілю сторін.

Превентивний правовий аналіз об'єднує цифровий моніторинг та ШІ-прогнозування. Цифрові системи постійно відстежують зміни у законодавстві, судовій практиці та реєстраційних даних. ШІ аналізує ці зміни у контексті конкретних справ, виявляє потенційні ризики та формує рекомендації для нотаріусів та клієнтів. Це дозволяє попереджувати правові проблеми ще на стадії планування нотаріальної дії.

Цифровізація підвищує ефективність ШІ за рахунок якісних структурованих даних та швидкого доступу до інформації, а ШІ робить цифрові процеси розумнішими через автоматизацію складних рішень та персоналізацію послуг. Комплексна автоматизація охоплює весь цикл нотаріальних дій від первинного звернення до архівування, мінімізуючи людські помилки та прискорюючи процедури. Інтелектуальна аналітика забезпечує глибокий аналіз правових ризиків, прогнозування наслідків рішень та формування рекомендацій на основі великих даних. Персоналізовані послуги адаптуються до потреб конкретних клієнтів, враховуючи їхню історію, специфіку діяльності та індивідуальні вимоги.

Технічна складність виникає через необхідність узгодження різномірних систем, забезпечення сумісності форматів даних, синхронізацію процесів та підтримку високої продуктивності. Правові питання включають відсутність чіткого регулювання гібридних цифрово-ШІ систем, проблеми відповідальності за помилки інтегрованих рішень, питання юридичної сили автоматично генерованих документів.

Інтеграція цифровізації та штучного інтелекту в нотаріальній діяльності є не просто технологічним удосконаленням, а фундаментальною трансформацією

самої природи нотаріальних послуг. Це створює передумови для формування нової екосистеми правових послуг, де технології служать підвищенню якості, доступності та безпеки нотаріальних дій, зберігаючи при цьому їхню публічну вірогідність та довіру суспільства.

Штучний інтелект (ШІ) не може замінити нотаріусів, оскільки їхня робота передбачає не лише формальні дії або комбінування текстових блоків. [74, с.28] Роль нотаріусів у забезпеченні автентичності та правової визначеності угод є незамінною. Тому нотаріусам важливо дотримуватися нотаріальних протоколів та чинних правових норм, щоб забезпечити автентичність та правову визначеність кожної угоди, яку вони оформлюють. [54, с. 1514] Розумні контракти, створені штучним інтелектом, не можуть замінити роботу нотаріусів, оскільки штучний інтелект не може належним чином оцінити відповідні аспекти справи. Цивільні нотаріуси повинні застосовувати та тлумачити закон кваліфіковано і, що важливо, пояснювати його сторонам. Вони також повинні виконувати посередницькі завдання, допомагати в переговорах щодо контрактів, підтримувати складання заповітів та шлюбних контрактів, виконувати попереджувальні функції, надавати консультації та бути здатними адаптуватися до індивідуальності сторін. Нотаріуси несуть власну відповідальність, тоді як ШІ на сучасному рівні розвитку технологій не має здатності бути відповідальним або співчутливим. Однак, ймовірно, що вдосконалені текстові системи на базі ШІ будуть розробляти проекти документів, які будуть контролюватися, змінюватися та доопрацьовуватися людьми, що заощадить час на написання повторюваних текстових компонентів та формальностей. Наприклад, застосування штучного інтелекту (ШІ) у розподілі спадщини може підвищити ефективність і точність. Експертна система може швидко перевіряти документи та ідентифікувати спадкоємців, сприяючи належному застосуванню закону. Це не тільки полегшує роботу нотаріусів, але й підвищує правову визначеність для спадкоємців та зменшує ризик суперечок. [24, с.9] Загалом, з огляду на приклад бета-версій мовних діалогових моделей на основі ШІ, таких як «ChatGPT» від OpenAI або інших подібних систем, таких як «LaMDA», генеративний ШІ стане

складним інструментом, який на даний момент все ще потребує користувачів, які знають, як ним правильно користуватися, і які добре обізнані в предметі, щоб мати змогу виявляти помилки та інтегрувати творчість, необхідну для вирішення індивідуальних і соціальних аспектів. [44]

Ю. Орзіх стверджує, що державна політика залишається нечіткою щодо використання рішень та інструментів штучного інтелекту в роботі нотаріусів. Зокрема, питання точкової інтеграції та застосування рішень LegalTech та штучного інтелекту в роботі нотаріусів в Україні залишається невизначеним, а саме випадки, коли рішення про використання таких рішень у своїй роботі на робочому місці нотаріуса (робочому комп'ютері нотаріуса) не санкціоновано державою та не узгоджено централізовано. Навіть використання різного роду чатів та ботів, які функціонують як великі мовні моделі та здатні генерувати відповіді, можуть становити, якщо не загрозу витоку даних або безпеки пристроїв, то етичну загрозу, якщо відповідь на юридичне запитання, поставлене нотаріусу, надається виключно за допомогою, наприклад, GPT Chat. Подібна ситуація сталася у Сполучених Штатах, де юрист юридичної фірми з Колорадо Спрінгс вирішив використати ChatGPT для створення документа для судового позову, що призвело до його подальшого звільнення [78]. Якщо нотаріус використовує інструменти, подібні за своєю природою до ChatGPT, слід розуміти, що вся відповідальність за використання результатів генеративної моделі штучного інтелекту в нотаріальній діяльності залишається на плечах нотаріуса, тому ретельна перевірка таких результатів є обов'язковою. Це особливо актуально в ситуаціях, коли неперевірена інформація завдасть шкоди особам, які звернулися до нотаріуса. [41]

Ю. Орзіх зазначає, що якщо Україна розширюватиме дистанційне нотаріальне посвідчення, вона має забезпечити суворий контроль над своєю системою - наприклад, обмеживши дистанційне нотаріальне посвідчення лише тими випадками, коли нотаріус може бути повністю впевнений в ідентичності особи та її згоді, а також надавши нотаріусам право відмовити у дистанційному нотаріальному посвідченні на будь-якому етапі до завершення нотаріальної дії,

якщо у них виникнуть сумніви, наприклад, щодо добровільності особи, яка звернулася до нотаріуса. Це питання безпосередньо пов'язане з відповідальністю нотаріуса за вчинені дії та наслідки цих дій. Проблема відповідальності нотаріуса в процесі впровадження інструментів LegalTech та AI є невирішеною в Україні та потребує уваги, оскільки нотаріус не може відповідати за якість таких інструментів у своїй діяльності, в той час як впровадження цих інструментів є необхідним для розвитку нотаріату з метою сприяння розвитку господарського обороту в країні та полегшення транскордонних відносин з іноземним елементом. Такий підхід допоможе зберегти довіру до нотаріату в складних кризових та воєнних умовах існування України. На практиці слід прийняти методичні рекомендації або стандарти (на кшталт тих, що розроблені УІНЛ), які допоможуть нотаріусам використовувати нові інструменти без шкоди для професійних стандартів [60, с. 245]. Впровадження штучного інтелекту в нотаріальну діяльність необхідно розглядати через призму трансформації традиційних правових процедур у цифрову епоху. ШІ підвищує ефективність роботи в нотаріальній діяльності та виступає як технологічний інструмент для автоматизації дій нотаріуса, аналітична система для перевірки документів та виявлення порушень, допоміжний механізм для прийняття рішень нотаріусом, засіб контролю за дотриманням процедурних вимог. [60, с. 246]

Автоматизована перевірка документів включає технічну верифікацію, а саме перевірку цілісності електронних підписів, валідацію форматів документів, контроль відповідності реквізитів установленим стандартам, виявлення підроблених документів за допомогою комп'ютерного зору. ШІ-система автоматично перевіряє паспортні дані клієнта за базами МВС, виявляє недійсні документи та сигналізує нотаріусу про потенційні ризики. Аналіз правових ризиків здійснює превентивну функцію через ідентифікацію потенційно спірних положень у договорах, перевірку відповідності угод чинному законодавству, виявлення ознак фіктивності правочинів, аналіз репутаційних ризиків контрагентів. При посвідченні договору купівлі-продажу нерухомості ШІ

аналізує ринкову вартість об'єкта, історію переходу права власності, наявність обтяжень та попереджує про можливі ризики.

Автоматизоване складання документів передбачає генерацію типових документів через створення проєктів договорів на основі шаблонів, адаптацію стандартних форм до конкретних обставин, перевірку логічної узгодженості умов угоди, автоматичне заповнення реквізитів. Інтелектуальний пошук та аналітика забезпечують роботу з масивами інформації, зокрема пошук аналогічних справ у практиці, аналіз судової практики з аналогічних питань, моніторинг змін у законодавстві, формування звітності та статистики.

Переваги впровадження ШІ включають підвищення ефективності через прискорення процедур за рахунок автоматизації рутинних операцій, зменшення помилок внаслідок виключення людського фактору при технічних перевірках, забезпечення доступності послуг цілодобово з можливістю попередньої обробки звернень, оптимізацію ресурсів через раціональне використання робочого часу нотаріуса. Підвищення якості послуг досягається через комплексність перевірок з охопленням всіх аспектів правочину, актуальність інформації завдяки автоматичному оновленню правових баз, персоналізацію через адаптацію послуг під потреби клієнта, прозорість процедур за допомогою детального логування всіх дій. Зміцнення правової безпеки забезпечується превентивною функцією попередження правопорушень, моніторингом ризиків через постійне відстеження загроз, створенням доказової бази у вигляді цифрового сліду операцій, захистом від шахрайства через виявлення підозрілих схем.

Використання систем штучного інтелекту має кілька ризиків, зокрема:

1) Юридичний ризик. Використання штучного інтелекту для складання справжніх документів не може гарантувати автентичність складених документів, оскільки система штучного інтелекту є лише інструментом для допомоги у складанні справжніх документів.

2) Неюридичні ризики. Існують побоювання, що технології замінять людські функції, а також вразливість хакерів. З іншого боку, є побоювання, що

використання штучного інтелекту може призвести до зниження професійної відповідальності. [21, с. 4]

3) Технологічні ризики. включають алгоритмічну помилковість через недосконалість алгоритмів машинного навчання, упередженість у навчальних даних, технічні збої та відмови систем, проблеми кібербезпеки та захисту від хакерських атак. Правові виклики виникають внаслідок відсутності нормативного регулювання, зокрема неврегульованості статусу ШІ-рішень у нотаріальному процесі, питань відповідальності за помилки алгоритмів, проблем доказування у судовій практиці, відсутності стандартів безпеки ШІ-систем. Етичні проблеми стосуються людського виміру і включають дегуманізацію нотаріального процесу, втрату особистого контакту з клієнтами, дискримінацію через алгоритмічну упередженість, питання конфіденційності персональних даних. Рекомендується створювати паролі з комбінацією великих і малих літер, цифр і спеціальних символів, а також уникати повторного використання одного і того ж пароля на різних платформах. Для зручності ви можете використовувати менеджери паролів, які допоможуть вам зберігати і генерувати складні паролі. Іншим важливим заходом є активація двофакторної аутентифікації (MFA), яка додає додатковий рівень захисту, вимагаючи підтвердження особи за допомогою другого фактора, такого як код, надісланий на ваш телефон, або біометричні дані. Це слід налаштувати на всіх облікових записах, які підтримують цю функцію, особливо для важливих служб, таких як електронна пошта, банківські рахунки та соціальні мережі. [70, с. 68] Особа, винна в поширенні недостовірної інформації в Інтернеті, особливо в соціальних мережах і сайтах, які важко ідентифікувати, є ще однією проблемою, що стосується судового захисту та навіть самозахисту в соціальних мережах через механізми. [85, с. 144-151]

Принципи регулювання базуються на основних засадах прозорості через зрозумілість алгоритмічних рішень, підзвітності через можливість перегляду ШІ висновків, справедливості через недискримінаційність алгоритмів, безпеки через захист від зловмисного використання. Міжнародний досвід Європейського Союзу демонструє успішні практики Естонії з повністю цифровим нотаріатом з

ШІ-елементами, адже саме там працює система E-notar – інтерфейс, який об'єднує усі реєстри, дозволяє автоматично заповнювати пошук, вносить сторони в проекти документів, формує квитанції тощо. Завдяки цьому громадяни Естонії можуть здійснювати нотаріальні дії швидко, зручно та з мінімальними витратами часу, використовуючи електронний підпис та засоби електронної ідентифікації. [294, с. 211]

Впровадження ШІ в нотаріальну діяльність має складатися з етапів, по-перше, запровадження пілотних проєктів в окремих нотаріальних конторах, це на період 2-5 років, тобто впровадження базових ШІ-функцій: перевірки, автоматизацію документообігу, інтеграцію з державними реєстрами. Другий етап, розширення успішних проєктів, це середньострокова перспектива на 5-10 років, яка включає повну цифровізацію нотаріальних процедур, ШІ-асистентів для нотаріусів, аналітику правових ризиків; та третій етап, повна інтеграція ШІ у нотаріальну систему, тобто довгострокова перспектива понад 10 років, яка охопить автономних ШІ-нотаріусів для простих процедур, глобальну взаємодія систем, квантові технології захисту. Трансформація нотаріальної професії передбачає нові ролі нотаріуса як правового консультанта з використанням ШІ-аналітики, координатора автоматизованих процедур, гаранта якості ШІ-рішень, медіатора у складних правових питаннях. Необхідні заходи стосуються нормативного забезпечення через розробку комплексної правової бази, створення системи стандартів та сертифікації, впровадження механізмів контролю та нагляду. Правове регулювання ШІ в нотаріаті потребує нормативного забезпечення на законодавчому рівні через внесення змін до Закону України "Про нотаріат", визначення правового статусу ШІ-систем, установлення вимог до безпеки та надійності, регулювання відповідальності за ШІ-рішення. Підзаконні акти мають включати технічні стандарти для ШІ-систем, процедури сертифікації та ліцензування, вимоги до навчання та підготовки нотаріусів, порядок аудиту ШІ-алгоритмів.

З технічного боку необхідно провести модернізацію нотаріальної ІТ-системи, забезпечити кібербезпеку, створити резервні системи, підготувати

кадри, які будуть навчати нотаріусів роботі з ШІ, підвищити цифрову грамотність, перепідготувати допоміжний персонал.

Професійна роль нотаріуса зміниться, від виконавця до координатора процесів, виникне необхідність оволодіння новими технічними компетенціями, переосмислення професійної ідентичності, адаптацію до нових форм взаємодії з клієнтами.

Впровадження штучного інтелекту в нотаріальну діяльність є об'єктивною необхідністю, зумовленою цифровізацією суспільства та потребою підвищення ефективності правових процедур. Цей процес потребує збалансованого підходу, що враховує як технологічні можливості, так і правові, етичні та професійні аспекти. Застосування технологій штучного інтелекту для аналізу поведінки та голосу на предмет ознак примусу (хоча це ще на етапі розробки та вимагає ретельного етичного та правового аналізу). Ключовими факторами успішного впровадження ШІ є комплексне нормативне регулювання, поетапність та обережність у впровадженні, збереження людської складової в прийнятті ключових рішень, постійний моніторинг та оцінка ефективності. Майбутнє нотаріату лежить у симбіозі людської мудрості та штучного інтелекту, де технології підсилюють професійні можливості нотаріуса, не замінюючи його унікальної ролі гаранта публічної віри та правової безпеки.

Також не можемо не оминати дослідження того, як війна прискорила цифрові зміни та виявила прогалини, надавши поштовх для невідкладного врегулювання дистанційних дій. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року стало каталізатором безпрецедентних трансформацій у всіх сферах державного управління та правового забезпечення, зокрема й у нотаріаті. 28 квітня 2022 р. набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» № 480 від 19 квітня 2022 р. [243], що передбачила на період дії воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення/скасування такі особливості,

пов'язані з учиненням правочинів, предметом яких є земельна ділянка: • нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження, поділу (виділу) нерухомого майна, спадкових договорів, договорів іпотеки, довіреностей на право розпорядження нерухомим майном здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження; • забороняється нотаріальне посвідчення договору щодо відчуження нерухомого майна до закінчення одного місяця зі дня державної реєстрації права власності відчужувача нерухомого майна, окрім випадків набуття відчужувачем права власності у порядку спадкування або в результаті визначення розміру часток у праві спільної сумісної власності; • забороняється нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження нерухомого майна, установлення довірчої власності на нерухоме майно (у тому числі договорів про внесення змін до таких договорів або їх розірвання (припинення), які укладаються (підписуються) від імені фізичної особи – відчужувача (іпотекодавця, довірчого засновника) на підставі довіреності; • нотаріальне посвідчення договору щодо відчуження нерухомого майна, іпотеки, про встановлення довірчої власності на нерухоме майно здійснюється виключно за місцезнаходженням такого майна, окрім нерухомого майна, розташованого у м. Києві або Київській області. Нотаріальне посвідчення договору щодо відчуження нерухомого майна, іпотеки, про встановлення довірчої власності на нерухоме майно, розташоване у м. Києві або Київській області, здійснюється виключно нотаріусом, робоче місце (контора) якого розташоване у м. Києві або Київській області, за місцезнаходженням такого майна, або місцезнаходженням юридичної особи, або за зареєстрованим місцем проживання фізичної особи – однієї зі сторін відповідного договору

При впровадженні е-нотаріату, враховуючи військовий стан потрібно передбачити, що нотаріальні дії можуть вчинятися у випадках відсутності

електроенергії, збоїв програмного забезпечення тощо, тому потрібно передбачити стратегії, які б дозволили нотаріусам повністю працювати в таких умовах. Впровадження електронних технологій у нотаріальні процедури є важливим компонентом прогресу в нотаріальному секторі. Якість, розмір і використання нових технологій залишаються проблемами. Електронні нотаріуси повинні надійно захистити права фізичних та юридичних осіб, які вчиняють правочини чи звертаються за іншою нотаріальною дією.

Воєнний стан не лише суттєво прискорив процеси цифровізації, але й виявив критичні прогалини у законодавчому врегулюванні та практиці застосування електронних технологій у нотаріальному діловодстві. В умовах масового вимушеного переміщення населення (внутрішнього та зовнішнього), окупації територій та інтенсивних бойових дій, фізична присутність громадян у нотаріусів стала вкрай ускладненою або неможливою. Це створило невідкладну потребу у можливості вчинення нотаріальних дій дистанційно. У відповідь на ці виклики, Міністерство юстиції України оперативно розробило та впровадило тимчасові, дозволяючі норми, що стосуються можливості вчинення деяких нотаріальних дій (зокрема, засвідчення довіреностей для отримання пенсій, допомог, розпорядження майном, а також заяв) без фізичної присутності громадян України, які перебувають за кордоном, через консульські установи або з використанням відеозв'язку. Також було розширено перелік суб'єктів, уповноважених посвідчувати певні види документів (наприклад, начальниками військових адміністрацій, командирами військових частин). Також надано дозвіл в разі відсутності доступу до Спадкового реєстру чи Єдиного реєстру довіреностей нотаріальні дії здійснювати без використання цього реєстру з подальшим внесенням до нього відповідних відомостей протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу. [253] Ці кроки, хоч і були життєво необхідними, продемонстрували відсутність системного та комплексного законодавства щодо дистанційного нотаріату. Водночас вони потягнули за собою проблеми, які потрібно вирішити в майбутньому, зокрема: - відсутність єдиної захищеної платформи для відеоконференцзв'язку з нотаріусом, що

відповідає найвищим стандартам кібербезпеки та гарантує достовірність ідентифікації та волевиявлення; - нечіткість процедур ідентифікації особи за допомогою електронних засобів для *всіх* видів нотаріальних дій; - питання відповідальності нотаріуса за дії, вчинені дистанційно, та порядок оскарження таких дій; - визнання таких дистанційних нотаріальних дій на міжнародному рівні, що є критичним для громадян, які перебувають за кордоном.

Воєнний стан суттєво змінив ставлення як громадян, так і правничої спільноти до можливостей цифровізації. Те, що раніше сприймалося як зручна опція, тепер стало необхідністю для забезпечення доступу до правосуддя та реалізації прав. Це створило додатковий поштовх для невідкладного розширення та удосконалення електронних нотаріальних послуг, оскільки вчинення нотаріальних дій нотаріусами, робоче місце (контора) яких розташовано в межах тимчасово окупованих Російською Федерацією територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, для яких не визначена дата завершення тимчасової окупації, забороняється. [244] Контора, розташована на території активних бойових дій та яка є знищеною або до якої відсутній доступ або розташована на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, включених до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, [258] для яких не визначена дата завершення бойових дій та тимчасової окупації Російською Федерацією, ліквідується без передавання документів діловодства і майна.

Після визначення дати завершення бойових дій або тимчасової окупації Російською Федерацією території України, на якій були розташовані контори, ліквідовані на підставі наказу територіального органу Міністерства юстиції створюється комісія з розшуку документів та майна контор, ліквідованих у спеціальному порядку. Документи, виявлені комісією з розшуку документів та майна контор, ліквідованих у спеціальному порядку, передаються до нотаріального архіву». [254]

Таким чином, війна в Україні не лише протестувала на міцність існуючі цифрові рішення у нотаріальному діловодстві, але й виступила потужним акселератором реформ, чітко окресливши критичні прогалини у правовому регулюванні дистанційних нотаріальних дій. Ця ситуація надала невідкладний поштовх для подальшого системного законодавчого врегулювання питань електронного нотаріату, зокрема, можливостей дистанційного вчинення нотаріальних дій із забезпеченням максимального рівня правової достовірності та кібербезпеки. Незважаючи на бойові дії та загрозу кібератак, електронні реєстри Міністерства юстиції загалом продовжили функціонувати, що стало ключовим для стабілізації правового поля та ведення цивільного обороту. Це підкреслило життєво важливу роль цифровізованого діловодства для функціонування держави в умовах кризи. Війна значно підвищила пріоритетність питань кібербезпеки та захисту даних нотаріальних реєстрів та електронних документів. Була посилена увага до резервного копіювання, фізичного та віртуального захисту серверів, а також до протоколів відновлення даних після кібератак.

Актуальними залишаються питання кібербезпеки. Найважливішими та складнішими завданнями, які потрібно виконати під час впровадження е-нотаріату в Україні, є захист цифрових даних від компрометації, забезпечення надійного сховища інформації (включаючи доступ до серверів) і проведення превентивних заходів щодо захисту від кіберзлочинності. Під час війни зростає кількість кіберзлочинності, починаючи від невеликих подій до спеціально організованих дій держави-агресора. Таким чином, при розробці ідеї електронного реєстру в Україні, особливо електронного нотаріату, необхідно враховувати такі об'єктивні речі, як атаки на доступ до інформації, спотворення або знищення інформації, використання держави-агресора та кіберзлочинці з корисливими цілями. Електронний нотаріат має співпрацювати з іншими електронними реєстрами та послугами, які використовуються при вчиненні нотаріальних дій. Вкрай важливо впровадити автоматизовану роботу нотаріуса

та дистанційну авторизацію клієнтів за допомогою обміну даними між реєстрами України.

Стаття 15 закону про ШІ зазначає, що системи штучного інтелекту» повинні бути розроблені та досліджені таким чином, щоб вони досягали, з урахуванням їхнього цільового призначення, належного рівня точності, стійкості та кібербезпеки, а також працювали стабільно в цих аспектах протягом усього їхнього життєвого циклу» (стаття 15(1) Закону про штучний інтелект). Це означає, по-перше, що нотаріус з цивільних справ повинен вказати рівні точності, а відповідні показники точності високоризикових систем штучного інтелекту повинні бути задекларовані в супровідних інструкціях із використання» (стаття 15(2) Закону про штучний інтелект). По-друге, нотаріус з цивільних справ повинен забезпечити, щоб високоризикова система штучного інтелекту «була стійкою до помилок, несправностей або невідповідностей, які можуть виникнути в системі або середовищі, в якому система працює, зокрема через їх взаємодію з фізичними особами або іншими системами». (перше речення статті 15(3) Закону про штучний інтелект). [64] Кібербезпека потребує захисту від атак на ШІ-алгоритми, забезпечення цілісності навчальних даних, протидії маніпуляціям з результатами аналізу, збереження конфіденційності в умовах комплексної обробки.

Незважаючи на існуюче законодавство, що регулює електронні довірчі послуги, нотаріальна практика все ще стикається з ризиками несанкціонованого доступу, підробки документів та втрати даних. Нотаріуси все частіше змушені адаптувати свої навички, опановуючи технологічну грамотність та обізнаність у питаннях кібербезпеки поряд із традиційними юридичними знаннями. [51, с. 2571-2578; 9, с. 39-44] О. О. Письменний [225, с. 229-230] пропонує для забезпечення цифровізації та уникнення кібератак створення Національної служби кібербезпеки реєстрів; упровадження багаторівневої автентифікації, наприклад біометричну ідентифікацію для доступу до реєстрів; блокчейн-системи для перевірки достовірності внесених даних, централізація реєстрів і створення резервних серверів. Запровадження незалежних серверів з

автономним доступом дозволить уникнути паралічу системи в разі атаки; посилення відповідальності за недбале адміністрування реєстрів; запровадження кримінальної і адміністративної відповідальності для посадовців, які допустили незахищеність державних цифрових сервісів. Пріоритетними завданнями є: створення єдиного органу захисту реєстрів, упровадження технологій багаторівневого кіберзахисту, посилення відповідальності за порушення у сфері цифровізації. Орган захисту реєстрів має відповідати за: моніторинг атак на всі державні реєстри; оперативне реагування на спроби зламу; сертифікацію архітектури реєстрів; координацію між Мін'юстом, ДП «НАІС» і кіберполіцією.

Погоджуючись з О. О. Чижиков, який зазначає про низький рівень цифрової грамотності нотаріусів та українського суспільства загалом, а також ризики, пов'язані з кібербезпекою. [322, с.1] Нотаріуси все частіше повинні адаптувати свої навички, охоплюючи технологічну грамотність та обізнаність у сфері кібербезпеки поряд з традиційними юридичними знаннями. [9, с.42] До переваг запровадження цифровізації в діяльності нотаріату належать: – створення єдиної он-лайн платформи виключно для діяльності нотаріусів, що передбачає відмову від принципу територіальності, що нагальним є під час військових дій; – проведення он-лайн зустрічей на платформі Zoom, що надає анонімність та верифікованість, а зустріч он-лайн може бути записана на відповідний носій для збереження інформації, а також використовуватися як додатковий доказ за необхідністю (так як фіксується час і дата її проведення, а запис здійснюється в режимі реального часу); – посилений захист електронних даних, з використанням в своїй діяльності програми захисту, що розташована на платформі «Bitdefender Gravity Zone Business Security Enterprise, яка використовує передові технології, зокрема машинне навчання та аналіз поведінки, для виявлення та блокування кібератак на комп'ютери нотаріусів, надійно захищає нотаріусів від цих загроз, забезпечуючи багаторівневий захист від фішингу та інших видів кіберзлочинів. [182] Відсутність єдиних стандартів сертифікації та низький рівень підготовки персоналу з питань кібербезпеки

сприяють виникненню кіберзагроз і ставлять під сумнів надійність електронних нотаріальних операцій.

Нотаріальна палата України зазначає, що для захисту нотаріуса від кібератак та фішингових листів, то вже розроблена програма антивірусу Bitdefender GravityZone Business Security Enterprise – комплексне рішення для захисту комп'ютерів від атак зловмисників (антивірус, антишпигун, брандмауер). []⁸ Фішингові атаки можуть мати серйозні наслідки, такі як несанкціонований доступ до Єдиних та Державних реєстрів, крадіжка особистих даних, фінансові втрати та шкода для репутації.

О.В. Красногор запропонував відносити до цифровізації використання платформ, а саме програми захисту від кібератак і фішингу в практичній діяльності нотаріусів для безпечності своїх комп'ютерів, а також при вирішенні технічних проблем, які пов'язані технічні проблеми при взаємодії ЄДЕССБ та ДРРП при державній реєстрації СМП без участі державного реєстратора. До цифрових трансформацій запропонував відносити дії організаційну та адміністративну роботу нотаріату. [182] Ключовими елементами, які можуть бути використані для ефективної імплементації електронного нотаріату в Україні повинні бути: статус електронного нотаріального акту, який закріплений на законодавчому рівні; створена національна єдина цифрова платформа для нотаріальних дій; інтегрований механізм аутентифікації через державні сервіси, наприклад «Дія»; сформована державна політика цифрової грамотності нотаріусів; посилений кіберзахист та аудит цифрових правочинів. [183, с. 336]

Право на захист персональних даних увійшло в правову систему ЄС з Директивою 95/46/ЄС324, яка поступово збагачувалася новими актами, аж до Лісабонського договору. Як стверджує Піццетті, «Директива 95/46/ЄС, безумовно, є одним з ключових орієнтирів у сфері приватності, вважається «матір'ю» в питаннях захисту даних і виявилася чудовим «інструментарієм». Ця директива була видана 24 жовтня 1995 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та вільним переміщенням таких даних. Не в

⁸ <https://npu.ua/news/bitdefendersecurity/>

останню чергу завдяки своїй простоті вона виявилася дуже зручним інструментом, що дозволяє новим країнам, які приєдналися до Союзу протягом багатьох років, виконувати свої зобов'язання щодо прийняття законодавства про захист даних, яке відповідає цій директиві. Директива вважалася основним правовим інструментом захисту персональних даних у європейському контексті до нещодавнього набуття чинності Регламентом Європейського Парламенту та Ради ЄС 2016/679326, який остаточно скасовує її дію, що стало вирішальним кроком у сфері захисту персональних даних. Як зазначено у вступній частині самого Регламенту, обробка персональних даних служить людству; право на захист персональних даних не є абсолютною прерогативою, але має розглядатися у світлі його соціальної функції та має бути збалансоване з іншими фундаментальними правами відповідно до принципу пропорційності. Держави-члени ЄС мають можливість конкретизувати свої правила, в тому числі щодо обробки особливих категорій персональних даних («чутливих даних»). У цьому сенсі цей Регламент не перешкоджає законодавству держав-членів встановлювати умови для конкретних ситуацій обробки, в тому числі шляхом більш точного визначення умов, за яких обробка персональних даних є законною. Будь-яка особа, яка зазнала матеріальної або моральної шкоди внаслідок порушення цього Регламенту, має право на отримання компенсації за таку шкоду від контролера або процесора. [86, с. 119-120; 236]

Таким чином, можемо виділити основні напрями законодавчої імплементації цифрових змін: 1) Інтеграція з Єдиними та Державними реєстрами, яка полягає в тому, що нотаріуси активно використовують такі реєстри, як Єдиний реєстр довіреностей, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП, Спадковий реєстр, Реєстр обтяжень рухомого майна, Єдина державна електронна система у сфері будівництва (ЄДЕСБ), Державний земельний кадастр, Державний демографічний реєстр та Єдиний державний вебпортал електронних послуг "Дія". Ця інтеграція дозволяє нотаріусам верифікувати дані в режимі реального часу, вносити зміни та отримувати підтвердження, мінімізуючи ризики

фальсифікацій та підвищуючи прозорість. Також тісно відбувається взаємодія з системою «Трембіта», що значно спрощує перевірку реєстраційних номерів облікових карток платників податків та інші необхідні дані.

2) Застосування Кваліфікованого Електронного Підпису (КЕП). Законодавчо закріплено рівнозначність КЕП власноручному підпису. Нотаріуси зобов'язані використовувати КЕП для засвідчення електронних документів, внесення даних до реєстрів та створення електронних копій паперових документів.

3) Формування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату (ЄДЕС е-нотаріату). Ця система, що є взаємопов'язаною сукупністю інформаційно-комунікаційних систем, призначена для автоматизації нотаріальної діяльності, включаючи збирання, обробку, збереження, захист, облік та використання відомостей, забезпечення електронної взаємодії та формування нотаріальних документів з електронним ідентифікатором. Вона включає Електронний реєстр нотаріальних дій та Електронний нотаріальний архів.

4) Електронний нотаріальний архів (ЕНА), тобто створення повноцінного електронного архіву нотаріальних документів, що дозволить зберігати як електронні оригінали, так і цифрові копії паперових документів. Як зауважують Паперова копія електронного документа, вірність якої засвідчується нотаріусом, є візуальним поданням електронного документа на папері, що створюється нотаріусом шляхом друкування електронного документа. Електронний документ, який подається нотаріусу для засвідчення вірності його паперової копії, повинен відповідати вимогам Закону України 27 «Про електронні документи та електронний документообіг» та бути підписаним з використанням кваліфікованого електронного підпису. [279] Це вирішує проблеми фізичного зберігання, доступності та захисту архівних даних. В умовах воєнного стану це є критично важливим для збереження правової історії. Зазначу, що в умовах воєнного стану в разі виникнення загрози знищення чи пошкодження документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса, робоче місце (контора) якого розташовано в межах територій можливих / активних бойових

дій / активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, включених до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, [258] для яких не визначена дата припинення можливості бойових дій та дата завершення бойових дій, приватним нотаріусом за наявності можливості приймається рішення про тимчасове переміщення документів його нотаріального діловодства та архіву. Рішення про тимчасове переміщення документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса оформлюється шляхом видання наказу приватного нотаріуса з адміністративно-господарських питань. [125] Процедура тимчасового переміщення документів є необхідною для забезпечення безпеки та збереження важливих матеріалів. Це дозволяє забезпечити доступ до необхідної інформації у разі потреби.

5) Важливою також є електронна взаємодія з державними органами та надання дистанційних послуг, яка забезпечується можливістю обміну інформацією між нотаріусами та органами державної влади в електронному форматі. Слід не забувати, що воєнний стан в Україні прискорив необхідність впровадження дистанційних дій. Міністерство юстиції в 2022 році оперативно розробило тимчасові норми щодо вчинення деяких нотаріальних дій (довіреностей, заяв) без фізичної присутності, зокрема, з використанням відеозв'язку, які отримали схвальні відгуки від клієнтів та нотаріусів.

6) Захист від кібератак, запровадження дієвих механізмів попередження витоку персональних даних громадян.

Ці напрямки мають зробити цифровий нотаріат України сучасним, незалежним, ефективним, професійним, стабільним, зручним та швидким для громадян та економічно вигідним для держави, а також наблизять його до європейських стандартів. Однак, успішна реалізація цих змін вимагає комплексного подолання таких викликів, як забезпечення кібербезпеки (що є ключовим, оскільки це найсерйозніша загроза), належного рівня цифрової грамотності, модернізації технічної інфраструктури та усунення існуючих правових прогалин.

Висновки до розділу 2

1. Здійснено системний та глибокий аналіз трансформації фундаментальних (загальних) правил нотаріальних дій під впливом цифровізації, ідентифікації пов'язаних з цим викликів та пропозиції шляхів їх подолання для підвищення ефективності, безпеки та достовірності нотаріату.

2. Наразі немає спеціалізованих рішень ЄСПЛ саме щодо цифровізації нотаріальної діяльності. Однак, якщо впровадження електронних нотаріальних послуг буде призводити до конкретних і систематичних порушень прав, гарантованих ЄКПЛ (зокрема, статей 6, 8 та 14), можна очікувати, що ЄСПЛ розглядатиме такі заяви, застосовуючи свої загальні принципи та підходи до захисту прав людини в сучасному цифровізованому світі. Для країн важливо забезпечити, щоб цифровізація нотаріальної діяльності відповідала стандартам прав людини, щоб уникнути потенційних судових позовів. Оскільки технології продовжують розвиватися, вкрай важливо, щоб політики та нотаріальні працівники були поінформовані щодо будь-яких потенційних наслідків для прав людини. Це включає забезпечення захисту персональних даних, поваги до конфіденційності та доступу осіб до справедливих та неупереджених судових процесів. Однак, якщо взяти до уваги рішення Європейського Суду, на 2025 рік відсутні прямі та однозначні рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), які б безпосередньо стосувалися цифровізації нотаріальної діяльності як такої (тобто, наприклад, оскарження введення електронного діловодства, використання КЕП нотаріусами чи функціонування електронних реєстрів нотаріальних актів). Мабуть, причина полягає в тому, що багато аспектів цифровізації нотаріату є технічними (наприклад, якість програмного забезпечення, вибір платформи) або стосуються національної організації державної служби. ЄСПЛ рідко втручається в такі суто технічні або організаційні питання, якщо вони не призводять до прямого порушення прав, гарантованих Конвенцією (наприклад, статті 6 – право на справедливий суд, статті 8 – право на приватне і сімейне життя). Також це настільки новий етап цифровізації нотаріату в Україні, що відсутні масові порушення або системні порушення прав

людини, які б були прямим наслідком саме *цифровізації* нотаріальних процесів (наприклад, через тотальний збій реєстру, масовий витік даних з нотаріального архіву або систематичну відмову вчиняти нотаріальні дії через технічні проблеми, що не підлягають оскарженню). На нашу думку, ЄСПЛ, швидше за все, розглядатиме справу, якщо цифровізація нотаріату призведе до непропорційного втручання в право на ідентичність (ст. 8, ст. 7 Конвенції ООН про права дитини), якщо цифровізація торкнеться, наприклад, питань генетичного походження у нотаріальних актах про народження, і буде порушено право дитини знати своє походження; право на приватне життя (ст. 8), наприклад, якщо дані з електронних реєстрів будуть неправомірно розголошені або використані; права на справедливий суд (ст. 6), якщо внаслідок цифровізації особа не зможе отримати доступ до нотаріальних документів або їх оскарження, оскаржить нотаріальні дії через збої в електронній системі, а національні суди не нададуть ефективного захисту; дискримінації (ст. 14), якщо доступ до електронних нотаріальних послуг буде обмежений для певних груп населення (наприклад, осіб похилого віку, мешканців сільської місцевості через цифровий розрив) без об'єктивного та розумного обґрунтування. Найбільш актуальними для електронних нотаріальних реєстрів є захист персональних даних, тобто справи, що стосуються неналежного збору, зберігання, обробки чи розголошення персональних даних державними органами. Якщо електронне нотаріальне діловодство призведе до масових витоків даних, це може стати підставою для заяви до ЄСПЛ. Таким чином, наразі немає спеціалізованих рішень ЄСПЛ саме щодо цифровізації нотаріальної діяльності. Проте, у разі, якщо імплементація електронного нотаріату призведе до конкретних та системних порушень прав, гарантованих ЄКПЛ (особливо статей 6, 8, 14), можна очікувати, що ЄСПЛ розглядатиме такі заяви, застосовуючи свої загальні принципи та підходи до захисту прав людини в сучасному цифровізованому світі.

Залишаючись проактивними та пильними у дотриманні стандартів прав людини в цифрову епоху, країни можуть запобігти юридичним викликам та сприяти довірі до своїх нотаріальних систем.

3. Трансформації у регулюванні вчинення нотаріальних дій в умовах цифровізації мають переваги та недоліки:

- підвищення ефективності та оперативності, тобто скорочення часу на пошук та обробку інформації завдяки електронним реєстрам. Прискорення вчинення нотаріальних дій, особливо тих, що вимагають перевірки даних у численних реєстрах. Зменшення паперового документообігу та рутинних операцій.

- Збільшення прозорості та зменшення корупційних ризиків, тобто електронні реєстри забезпечують фіксацію всіх змін та дій користувачів, що ускладнює маніпуляції та підвищує підзвітність. Зменшення людського фактору та можливостей для суб'єктивних рішень.

- Посилення правової безпеки та достовірності, наприклад, використання КЕП гарантує незмінність та автентичність електронних документів. Системи захисту інформації в електронних реєстрах знижують ризики фальсифікації та втрати даних. Можливість швидкої перевірки даних у державних реєстрах запобігає шахрайству.

- Поліпшення доступності нотаріальних послуг шляхом зменшення географічних обмежень завдяки можливості верифікації даних дистанційно (хоча вчинення більшості нотаріальних дій все ще вимагає фізичної присутності), а також спрощення доступу до інформації про нотаріальні дії (забезпечення прозорості).

- Економія ресурсів полягає в зменшенні витрат на папір, друк, архівування та фізичне зберігання документів.

Недоліки полягають в тому, що існують ризики несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, хакерських, фішингових атак, витоків даних. Необхідно постійно вдосконалювати систему захисту та розробки протоколів реагування на кіберінциденти, а також забезпечувати конфіденційність та приватність персональних даних відповідно до міжнародних стандартів (напр., GDPR). Необхідні значні інвестиції у модернізацію технічного обладнання, програмного забезпечення, захищених каналів зв'язку, наприклад

проблеми з доступом до стабільного інтернету у віддалених регіонах, особливо в умовах воєнного часу та підтримка безперебійної роботи реєстрів та електронних сервісів. Необхідне постійне навчання нотаріусів та їх помічників цифровим навичкам, роботі з новими програмами та системами. Необхідно вирішувати психологічний опір змінам з боку частини фахівців. Також, існують правові прогалини та колізії, недосконалість законодавчої бази щодо електронного нотаріату (відсутність комплексного закону), проблеми розмежування компетенції між "живим" нотаріусом та електронними системами, регулювання дистанційного вчинення нотаріальних дій (в умовах воєнного стану це питання стало більш актуальним), необхідність підвищення довіри громадян до електронних документів та сервісів, особливо серед старшого покоління.

4. Ключові особливості електронного нотаріального діловодства, що впливають з авторського визначення, є:

1). Системність та автоматизація процесів: на відміну від фрагментарного впровадження окремих електронних елементів, електронне діловодство передбачає цілісну, взаємопов'язану систему, де процеси є організованими та, наскільки це можливо, автоматизованими, мінімізуючи людський фактор.

2). Винятково електронна форма документів та інформації: це принципова відмінність від традиційного діловодства. Вся інформація створюється, обробляється та зберігається у цифровому форматі, що усуває необхідність у паперових носіях.

3). Інтеграція цифрових інструментів: обов'язкове використання КЕП для автентифікації, засобів електронної ідентифікації для верифікації суб'єктів, а також тісна інтеграція з національними електронними реєстрами та єдиним електронним нотаріальним архівом.

4). Основними цілями є не лише спрощення та прискорення (ефективність), а й посилення безпеки (кібербезпека), прозорості та, що найважливіше, юридичної достовірності нотаріальних документів та всієї діяльності.

Сутність електронного нотаріального діловодства полягає в його здатності забезпечувати основні функції нотаріату: посвідчення безспірних прав та фактів, запобігання спорам за допомогою якісно нових технологічних інструментів, що гарантують найвищі стандарти юридичної сили та довіри у цифровому просторі. Це перетворює нотаріат з інституту, орієнтованого на паперовий документ, на високотехнологічну систему, здатну відповідати викликам інформаційного суспільства.

РОЗДІЛ 3. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ПЛИВ НА ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

3.1. Посвідчення правочинів в умовах цифровізації

Цивільне законодавство в Україні передбачає вимогу про обов'язкове нотаріальне посвідчення окремих видів правочинів, зокрема на основі критерію економічної цінності, необхідності фіксації волі особи належним чином.

Питання нотаріального посвідчення правочинів в Україні було предметом багатьох наукових досліджень, зокрема правова природа обов'язковості нотаріального посвідчення, [281, с. 180-184] розгляд нотаріального посвідчення як елементу форми правочину, [189, с. 592-596] а також у аспекті конвалідації правочинів [88] тощо. Крім того, розглядають особливості нотаріального посвідчення окремих правочинів, - шлюбних договорів²⁰⁶, [143, с.326-328] правочинів із нерухомим майном, [206] договорів про медичне обслуговування, [185, с. 42-51] найму (оренди) транспортних засобів [99, с. 179-183] тощо. Тільки в окремих наукових працях висвітлено вплив цифровізації на нотаріальне посвідчення правочинів [199, с. 177-181] та електронні міжнародні контракти. [170, с. 57-70]

Вчені зауважують на тому, що можна нотаріальне посвідчення розглядати у вузькому та розширеному значенні. При цьому звужений підхід відображено у статті 209 Цивільного кодексу України, яка передбачає, що нотаріусом або іншою уповноваженою законом посадовою особою на документ із змістом правочину наноситься посвідчувальний напис. При цьому, Дякович М. М. обґрунтовує, що: «нотаріальне посвідчення правочину не є формальністю, яка зводиться виключно до нанесення посвідчувального напису та проставлення гербової печатки. Це, передусім, комплекс правових дій, які нотаріус зобов'язаний здійснити, діючи від імені держави та в інтересах осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії [139, с. 106]. Ми теж підтримуємо вказану позицію, вважаємо, що широкий підхід конкретизує звужений.

Крім того, триває серед вчених дискусія щодо правової природи нотаріального посвідчення, чи це елемент письмової форми правочину, чи все ж публічно-правова процедура. Науковці, які обґрунтовують вірність першої позиції, наголошують, що «нотаріальна форма повинна розглядатися як визначений законом спосіб волевиявлення сторін щодо змісту (умов) договору із обов'язковою фіксацією їх на матеріальному носії за участі нотаріуса». [216, с.15] Прихильники другого підходу зауважують, що «правочин, який посвідчується нотаріально, відрізняється від інших тільки тим, що на письмовому документі нотаріус ставить посвідчувальний напис» [195]. Проте, що не слід вважати нотаріальне посвідчення правочину окремою формою, є чимало слушних аргументів, у тому числі і те, що закон передбачає тільки дві форми (усну та письмову), а нотаріальне посвідчення вчиняється тільки щодо письмових за формою правочинів. [145, с. 99-103] На думку З. В. Ромовської «нотаріальне посвідчення правочину є специфічним адміністративно-правовим актом, вчинення якого покладається державою на спеціальні органи або посадових осіб». [282]

Ми погоджуємося із тими вченими, які вважають, що нотаріальне посвідчення додає договору аргументованості, ваги по юридичній силі, так як нотаріус не тільки здійснює публічні функції, але і перевіряє відповідність правочину вимогам закону [317, с. 320]. Також можна зустріти і підхід, що «нотаріальна форма є кваліфікованою письмовою формою, що передбачена для тих угод, які укладаються щодо істотних інтересів сторін і має на меті забезпечити полегшення доведення своїх прав при спорі» [189, с. 593]. При вірному підході, що нотаріальне посвідчення додає кваліфікованості, проте не слід вважати це окремою формою.

У дисертаційному дослідженні І. С. Панченко сформульовано авторський підхід до визначення терміну «процедура нотаріального посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна - передбачена законом сукупність правил, що врегульовують послідовне вчинення нотаріусами та іншими особами договорів про відчуження нерухомого майна, певних дій, їх матеріальні та процесуальні

права та обов'язки, конкретні умови і правила вчинення нотаріального провадження». Вчена також виділяє у вказаній процедурі «Загальні правила посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна» та «Спеціальних правил посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна», пропонує специфічні правила посвідчення регламентувати у Нотаріальному процесуальному кодексі України. [221, с.22] На нашу думку, виділяти варто загальні правила посвідчення всіх договорів, спеціальні правила посвідчення окремих правочинів та специфічні правила, пов'язані із цифровізацією нотаріальної діяльності.

На нашу думку, нотаріальне посвідчення правочину передбачає вчинення нотаріусом підготовчих дій (надання сторонам інформації про правові наслідки правочину, підготовка проєкту документу), перевірку правоспроможності (встановлення особи підписанта, перевірка права на укладення правочину, з'ясування волі сторін та чи наявні всі умови дійсності правочину) та проставлення посвідчувального напису.

Нотаріуси не вправі посвідчувати ті правочини, які по змісту чи по формі суперечать чинному законодавству України, положенням міжнародних договорів, ратифікованих у встановленому порядку. Крім того, нотаріус повинен належним чином зберігати всі передані документи для оформлення правочину, гарантувати ведення нотаріального архіву. Будь яка шкода, завдана фізичним чи юридичним особам через протиправні дії, недбалість нотаріусів відшкодовується у повній мірі, у тому числі яка виникла через порушення у порядку посвідченні правочинів. Таким чином, при посвідченні правочинів має місце не тільки виконання нотаріусом технічних функцій, насамперед має місце забезпечення дотримання всіх правових норм, задля правомірності правочину, додатковою буде також превентивна функція (під час виявлення справжньої волі сторін, роз'яснення правових наслідків правочину, перевірки відповідності всіх передумов імперативним вимогам законодавства). У результаті нотаріальне посвідчення сприяє правовій визначеності, гарантує законність, мінімізує ризики настання негативних правових наслідків. Ми погоджуємося із позицією

М. С. Долинської, яка при аналізі господарських відносин, дійшла висновку, що нотаріус при здійсненні нотаріального посвідчення виконує насамперед «функцію гаранта від імені держави щодо забезпечення правомірності та стабільності договірних відносин, а також захисту сторін від непередбачуваних правових ризиків» [133, с. 79].

І. С. Панченко, досліджуючи роль нотаріального посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна, вважає, що нотаріуси виконують чотири функції: правоохоронну, функцію надання умов договору юридичної сили, (посвідчення забезпечує процес набуття умовами статусу юридичних фактів), фіскальну та функцію фінансового моніторингу. [221, с.25] Захисна чи правоохоронна функція охоплює, на нашу думку, функцію надання умов договору юридичної сили. Отож, нотаріуси при посвідченні правочинів виконують не тільки захисну (чи правоохоронну) функцію, але і фіскальну та фінансову.

Варто також зауважити на ті субсидіарні переваги, які отримують сторони правочину, що нотаріально посвідчується, зокрема по рівню доказовості цивільних відносин та обставин укладення правочину. Доволі слушною є позиція Є. О. Харитонова та Н. О. Саніахметової, що «факт нотаріального посвідчення правочину свідчить про те, що його зміст, дата та місце укладення, наміри сторін, відповідність закону та інші суттєві аспекти перевірені й офіційно зафіксовані нотаріусом, а отже, набувають статусу встановлених і підтверджених» [314, с. 209]. З вказаною думкою ми погоджуємося, адже з огляду на обов'язок нотаріуса встановити особу сторін, їх повноваження, справжні волевиявлення. За таких умов беззаперечним є факт укладення договору, осіб сторін, які підписали правочин, автентичність їх намірів. Саме нотаріальне посвідчення дає фактичні підстави для усунення будь-яких сумнівів (щодо дати, місця укладення, справжності волевиявлення). Більше того, нотаріуси перевіряють ті обставини, на які сторони могли не звернути увагу, при обранні простої письмовій форми, якщо таке альтернатива є законодавчо допустимою, зокрема: наявність заборони на вчинення певних дій, включення сторони до Єдиного реєстру боржників,

чинність довіреності на укладення правочину (для випадків вчинення правочину через представника), актуальна інформація про органи управління юридичних осіб, які є сторонами правочинів тощо.

Вказане доводить низку переваг нотаріального посвідчення як для сторін правочину, так і третіх осіб, які у подальшому можуть вступати у цивільно-правові відносини щодо предмету правочину. При цьому, на жаль, нотаріальна практика показує, що добровільне посвідчення договорів за угодою сторін, коли цього не вимагає закон, відбувається вкрай рідко. Аналіз причин, дозволив їх згрупувати у дві групи: по-перше економічні, нотаріальна послуга платна, доволі часто є фінансово обтяжливою для сторін; по-друге організаційні, оформлення нотаріально вимагає більш формалізованості процедури, додаткового часу, вчинення підготовчих дій, доволі часто навіть усунення недоліків у оформленні документів, необхідних для посвідчення нотаріально правочину. Саме тому, сторони з намірами оптимізувати матеріальні витрати, часові рамки, спрощення процедури обирають просту письмову форму.

Українське цивільне законодавство передбачає загальне правило щодо нотаріального посвідчення всіх тих правочинів, коли це прямо передбачено законом або договором сторін (ч. 1 ст. 209 ЦК України), а також додаткові спеціальні норми: 1) у тих випадках, коли фізичні особи із поважних причин (хвороба/фізична вада) неможливо підписати власною рукою, то за їх дорученням текст правочину підписується іншою особою, підпис якої посвідчується нотаріально (ч. 4 ст. 207 ЦК України); 2) інші випадки – прямо визначені законом для певних видів правочинів, зокрема: про поділ нерухомого майна, що є у спільній частковій власності (ч. 3 ст. 367 ЦК України); про заставу нерухомого майна/об'єкта незавершеного будівництва/ майбутнього об'єкту нерухомості (ч. 1 ст. 577 ЦК України); попередній договір купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (ч. 1 ст. 635 ЦК України); договір дарування нерухомої речі/валюти на суму понад п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ст. 719 ЦК України); договір ренти (ст. 732 ЦК України); договори довічного

утримання (ст. 745 ЦК України); договір найму будівлі/іншої капітальної споруди на строк більше трьох років (ст. 793 ЦК України); договір найму транспортного засобу фізичною особою (ст. 799 ЦК України) чи позички (ст. 828 ЦК України); договір оренди житла із викупом (ст. 811 ЦК України); управління нерухомістю (ст. 1031 ЦК України); відмова від спільного заповіту подружжя (ст. 1243 ЦК України); спадковий договір (ст. 1304 ЦК України) [316] та ін.

Незважаючи на те, що ключове нормативне регулювання вимог по нотаріальному посвідченню міститься у ЦК України, норми права, щодо обов'язкового нотаріального посвідчення окремих правочинів, містяться також у Сімейному кодексі України [289], Земельному кодексі України [160], Кодексі торговельного мореплавства [173], Законах України «Про іпотеку» [269], «Про оренду державного та комунального майна» [273], «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» [248] та інших.

І. С. Панченко доводить, що доволі не вірним є законодавчий підхід, коли відсутнє «у чинному законодавстві загальне правило про обов'язковість нотаріального посвідчення всіх правочинів з відчуження нерухомого майна». Науковець вважає, це значною прогалиною у правовому регулюванні і пропонує «замість закріплення вимог нотаріального посвідчення для окремих видів таких договорів у різних нормативних положеннях, доцільно встановити єдине універсальне правило, що передбачає нотаріальне посвідчення всіх договорів, пов'язаних з відчуженням нерухомості». [221, с.25] З вказаною позицією можна погодитися, це сприятиме загалом оптимізації правового регулювання, сприятиме якості та ефективності законодавчої техніки.

А. Б. Романюк та Л. В. Павловська зауважують, що національне законодавство України передбачає вимогу обов'язкового нотаріального посвідчення близько тридцяти правочинів. Недодержання імперативної вимоги призводить до нікчемності правочинів, тобто його недійсність *ex lege*, без необхідності визнання такої недійсності у судовому порядку (ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220, ч. 2 ст. 215 ЦК України). Крім того, вчені класифікували вказані правочини

та такі групи: договори, що передбачають перехід права власності на майно (наприклад, договори купівлі-продажу та міни земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого об'єкта нерухомого майна, договір дарування нерухомої речі; договір ренти тощо); договори застави; договори тимчасового користування майном (наприклад, договір оренди державного або комунального майна, укладений на строк понад п'ять років тощо); сімейно-правові договори (наприклад, шлюбний договір, а також договір між подружжям про надання утримання тощо); правочини у сфері спадкового права (наприклад, спадковий договір, заповіт тощо); інші правочини (наприклад, договір про організацію та фінансування будівництва тощо). Підсумовуючи вчені зауважили, що ґрунтовний аналіз вказаних видів правочинів дозволить виявити функціональне значення нотаріального посвідчення у забезпеченні стабільності цивільного обороту. [281, с.182] Загалом погоджуємося із вказаною позицією, єдине слід ретельно переглянути виділені групи правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню.

З одного боку норми цивільного законодавства щодо нотаріального посвідчення правочинів узгоджуються із принципами справедливості, диспозитивності та правової визначеності, корелюються із засадою свободи договору. З іншого боку, наявність у сфері нотаріального посвідчення правочинів чимало імперативних норм, які передбачають випадки обов'язковості процедури забезпечують належний захист для особи, яка може перебувати в уразливому становищі.

Ми поділяємо позицію С. П. Погребняка, що «імперативне регулювання у певних сегментах приватноправових відносин не є концептуально несумісним з їх правовою природою, за умови дотримання фундаментальних принципів пропорційності, розумності та справедливості. Принцип пропорційності, у свою чергу, ґрунтується на презумпції допустимості обмеження прав людини виключно в умовах об'єктивної необхідності та лише в обсязі, співмірному з досягненням легітимної мети» [228, с. 39]. У випадку із імперативністю норм про обов'язкове нотаріальне посвідчення правочинів, має місце дотримання саме

легітимної мети, втручання є пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві.

Крім того, запровадження обов'язкового нотаріального посвідчення окремих правочинів вчені розглядають також як прояв реалізації державою правозахисної функції у сфері приватних правовідносин, що забезпечує легітимний баланс між автономією сторін і потребою захисту інтересів учасників відносин. [281, с.183] Науковці, зокрема С. Я. Фурса, В. М. Марченко та І. В. Спасибо-Фатєєвою, визначають такі правочини їх як «найбільш важливі» або «найбільш значущі для майнового обороту» [303, с. 453; 195]. Хоч такі доволі оціночні судження не мають офіційного розкриття, проте доволі логічним є віднесення до них правочинів, предметом яких є цінні матеріальні або нематеріальні блага, а також тих, що можуть призвести до ймовірних негативних наслідків чи спричинити сторонам шкоду. Законодавець справедливо визначив, що певні види речей апріорі мають істотну цінність для власників, а ризики, пов'язані з їхньою втратою чи зменшенням вартості через недоліки правочину, можуть спричинити суттєві наслідки для учасників правовідносин.

Вказаний підхід вірний, повністю узгоджується із підходом законодавця, що не підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню ті правочини, що вчиняються щодо нецінного майна чи які не призводять до істотної шкоди, віднесення таких правочинів до тих, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню було б непропорційним обмеженням свободи договору. Для таких правочинів діє диспозитивний підхід, - тільки за згодою сторін вони нотаріально посвідчуються.

В умовах глобальної цифровізації дослідження нотаріального посвідчення правочинів було б не повним без врахування теоретичної концепції нотаріального процесу [311], аналізу процедури вчинення нотаріальних проваджень [220], що чітко регламентують послідовність дій нотаріусів, дозволяють конкретизувати їх зміст.

В наукових дослідженнях вчені переважно виділяють три основні стадії нотаріального процесу: відкриття нотаріального провадження; підготовка до

його здійснення; безпосереднє вчинення нотаріальної дії, що завершується посвідченням нотаріального акта та його видачею [178, с. 85; 303, с. 360]. Можна також зустріти і підхід, коли поряд із трьома основними стадіями, виділяють дві субсидіарні: оскарження нотаріальних дій/відмови у їх вчиненні; виконання нотаріального акта [280, с. 15]. Найбільше критики саме щодо виділення стадії - виконання нотаріального акту. Серед аргументів вчених те, що навіть тоді, коли «нотаріальний акт визнається законом виконавчим документом і підлягає примусовому виконанню (наприклад, виконавчий напис нотаріуса), нотаріус не бере жодної участі в процедурі його виконання». [221, с.56] Відповідно до ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження», нотаріус не належить до учасників виконавчого провадження, так само як і будь-які інші органи чи посадові особи, рішення яких підлягають примусовому виконанню. [238] Отож, більш слушною є позиція, виділяти три основні стадії нотаріального процесу та одну додаткову (оскарження нотаріальних дій/відмови у їх вчиненні).

Цифровізація не змінює загальні підходи до виділення стадій нотаріального процесу, проте корегує форму вчинення нотаріальних дій, форму нотаріального акта, шляхом передбачення можливості його вчинення у цифровій формі, так само така субсидіарна стадія як оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчинення теж можлива через е-судочинство.

Розглянемо детально стадії нотаріального процесу та їх особливості у випадку посвідчення правочинів, а також трансформаційні зміни, які відбулися у зв'язку із глобальною цифровізацією.

Відкриття нотаріального провадження для посвідчення правочинів є першою стадією, початок якої пов'язаний із зверненням до нотаріуса щодо вчинення нотаріальної дії. При цьому, закон не містить вимоги про подання нотаріусу письмової заяви стороною чи сторонами правочину, на практиці переважають усні звернення, коли сторони одразу вказують який договір бажать укласти, хто буде укладати та про предмет. Нотаріус може надати роз'яснення та консультацію щодо вірного виду правочину, щоб максимально задовольнити інтереси сторін. Саме на цій стадії в умовах цифровізації можливе

звернення до нотаріуса засобами цифрового зв'язку, подання заяви підписаної електронним підписом.

На разі експерти виділяють два головні підходи до юридичної дійсності електронних підписів, зокрема закон може передбачати, що: 1) майже кожний електронний підпис є юридично чинним; 2) встановлює конкретні вимоги до юридичної сили підпису, часто вимагаючи використання цифрових підписів з вищою гарантією. В ЄС, Китаї та Південній Кореї мають закон передбачає найбільш формальні вимоги до електронних підписів, а у Сполучених Штатах Америки, Канаді та Австралії більш гнучкі законодавчі вимоги, що дозволяє майже будь-якому типу електронного підпису мати таку ж вагу, як і власноручний підпис.

Щоб електронний підпис мав юридичну обов'язкову силу в ЄС, він має відповідати регламенту про електронну ідентифікацію та автентифікацію та довірчі послуги (Регламент ЄС 910/2014, відомий як eIDAS), що діє з 2016 року та встановлює єдину систему в усіх країнах ЄС для законності електронних підписів та регулювання постачальників довірчих послуг. Кваліфікований електронний підпис забезпечує юридичну невідмовність або таку ж цінність, як і власноручний підпис, і закон передбачає його дійсність, при цьому тягар доведення його недійсності лежить на стороні спору. Хоча Сполучене Королівство офіційно вийшло з ЄС у січні 2020 року, станом на грудень 2020 року країна прийняла закон Великої Британії про eIDAS, який загалом дотримується тих самих практик, що й підписання в ЄС. У Сполучених Штатах, згідно із Законом про електронні підписи у світовій та національній торгівлі (E-Sign Act) та Законом про єдині електронні транзакції, електронні підписи, як правило, мають таку ж вагу, як і традиційні мокрі підписи, і не можуть бути позбавлені законності лише тому, що вони мають електронну форму. В Ізраїлі існує три типи електронних підписів, кожен з яких має різну доказову силу: базові електронні підписи, безпечні електронні підписи (приблизно еквівалентні розширеним ЄС) та сертифіковані електронні підписи (подібні до кваліфікованих ЄС). [37]

У науковій літературі тривають дискусії щодо переліку тих дій, які вчиняє нотаріус на стадії відкриття провадження. Так, С. Я. Фурса вважає, що завершенням стадії відкриття є подання заяви особою, що бажає посвідчити правочин. Такий факт має юридичне значення, бо потім нотаріус починає вчиняти нотаріальні дії, що мають оплачуватися [303, с. 360].

Наступною стадією є підготовка до нотаріального провадження, яка не обов'язково завершується вчиненням нотаріальної дії. На думку І. В. Ільченко, на стадії підготовки до вчинення нотаріального провадження у випадку необхідності укладення правочину, перевіряє нотаріус відповідність у компетенції, чи є присутні обмеження для вчинення правочину та його посвідчення та інші [167, с. 81]. Якщо буде встановлено, що у нотаріуса відсутні повноваження на посвідчення правочину або є обмеження для укладення правочину і його нотаріального посвідчення, нотаріус має відмовити у вчиненні нотаріальної дії. Отже, наявність правових підстав для відмови у посвідченні договору не належить до етапу відкриття нотаріального провадження, саме на етапі підготовки встановлюються підстави для можливої відмови у посвідченні договору, а не на стадії відкриття провадження.

Нотаріусам необхідно встановити особи сторін правочину. Відповідно до частини 3 статті 43 Закону «Про нотаріат», ідентифікація особи відбувається за паспортами чи іншими документами, що дозволяють виключити будь-які сумніви стосовно особи, яка бажає посвідчити правочин. Такими документами можуть бути: паспорти громадян України, закордонні паспорти, дипломатичні чи службові паспорти, посвідчення моряків, членів екіпажу, посвідка на проживання в Україні, іноземні паспорти або документи, що їх замінюють, посвідчення особи із інвалідністю або учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане по місцю роботи особи. Проте такі документи як посвідчення водія/моряка, особи із інвалідністю чи учасника Другої світової війни, а також видане за місцем роботи не можуть бути використані громадянами України під час укладення правочинів.

Крім того, на стадії підготовки нотаріуси повинні з'ясувати усі ті факти матеріально-правові та процесуальні, які необхідні для укладення та посвідчення правочину (їх ще називають предметом доказування у нотаріальному провадженні). Саме ця стадія по змісту та кількості нотаріальних дій є найбільш змістовною та структурно складною частиною нотаріального процесу. Вчені зауважують, що весь процес підготовки до посвідчення договору, включає такі дії з боку нотаріуса: «визначити коло учасників нотаріального провадження, ідентифікувати осіб, які звернулися із відповідною заявою про посвідчення правочину; перевірка наявності належних документів, які необхідні для посвідчення відповідного правочину; проведення відповідних перевірок (обов'язкових та додаткових), якщо виникають сумніви по достовірності даних (наприклад, перевірка дійсності паспортів, перевірка спеціальних бланків нотаріальних документів, перевірка повноважень нотаріуса, який видав документ за Єдиним реєстром нотаріусів, перевірка довіреностей, перевірка осіб у Державному реєстрі актів цивільного стану, перевірка обтяжень на майно, перевірка особи за Єдиним реєстром боржників, санкційними списками, реєстром публічних діячів, а також переліком осіб, пов'язаних із терористичною діяльністю або щодо яких застосовано міжнародні санкції, перевірка результатів оцінки майна тощо); інформування сторін щодо змісту правочину, правових наслідків, щоб забезпечити усвідомленість дій та не допустити настання шкоди через правову необізнаність сторін. [293, с. 61–67] Вказаний алгоритм дій для нотаріусів на стадії підготовки є універсальним для багатьох нотаріальних дій, а не тільки посвідчення правочинів. Водночас особливістю підготовки саме у випадку нотаріального посвідчення правочинів є те, що нотаріус вступає у правовідносини як із сторонами, так і з іншими особами.

Нотаріусу необхідно перед посвідченням правочину впевнитися у наявності у сторін майбутніх зобов'язальних правовідносин достатнього обсягу дієздатності, відсутності рішення суду про обмеження дієздатності чи визнання особи недієздатною. Наслідки таких рішень є наступними: у разі обмеження дієздатності особа має право розпоряджатися нерухомістю лише за згодою

піклувальника (ч. 3 ст. 37 ЦК), а у випадку визнання недієздатною – вона повністю позбавляється можливості самостійно укласти будь-які правочини (ч. 2 ст. 41 ЦК). Якщо існують судові рішення про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною і вони відомі нотаріусу, проблем, як правило, не виникає. Проте виникають труднощі, якщо під час розмови чи спостереження у нотаріуса виникнуть сумніви щодо психічного стану особи, а також її здатності усвідомити наслідки вчинків. Для врегулювання таких питань, частина 2 статті 44 Закону «Про нотаріат» надає право отримати довідку про відсутність психічного розладу, який потенційно впливає на здатність особи зрозуміти дії та контролювати їх перебіг. Варто згадати із цього приводу позицію Я. П. Панталієнко, що зауважує на тому, що опікун/піклувальник вправі обмежити особі з психічним захворюванням доступ до документів, що може підтвердити право власності або вчиняти інші юридично значущі дії [303, с. 500]. Проте реалізація такої вимоги майже не можливо, адже не завжди вдається забезпечити абсолютну недосяжність документів для особи. Крім того, щодо довідки про відсутність хвороби, то вона автоматично також не означає наявності чи відсутності недієздатності, даний факт має бути підтверджений рішенням суду. Проте нотаріус повинен впевнитися, чи стан/хвороба особи впливає на здатність особи розуміти зміст і правові наслідки правочину.

Крім того, на етапі підготовки важливо з'ясувати правомочність нотаріуса посвідчувати правочин. Стаття 13-1 Закону України «Про нотаріат» передбачає діяльність нотаріусів у межах нотаріальних округів, якими є визначені територіальні одиниці, в яких нотаріуси вправі здійснювати діяльність, і саме в таких територіальних одиницях мають розміщуватися відповідна державна нотаріальна контора чи робоче місце (контора) приватного нотаріуса. Якщо населений пункт має поділ на райони, нотаріальний округ охоплює всю територію такого міста. Якщо відбувається зміна адміністративно-територіального устрою, що призводить до зміни місця (контори) приватного нотаріуса, то він має перереєструватись у новому нотаріальному окрузі. Тільки у виняткових випадках, передбачених законом, нотаріус може здійснювати

діяльність за межами свого нотаріального округу, наприклад, при тимчасовому заміщенні іншого нотаріуса.

Закон України «Про нотаріат» містить приклади коли нотаріуси мають передавати справи, якщо людина звернулася за межами нотаріального округу. Так, стаття 65-1 передбачає, що у тих випадках «коли майно, яка має бути описано, розташоване за межами нотаріального округу нотаріуса, до якого надійшло звернення щодо вжиття заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або зникла безвісти за особливих обставин, такий нотаріус направляє доручення на вчинення опису цього майна іншому нотаріусу, що здійснює діяльність у відповідному нотаріальному окрузі за місцезнаходженням майна». При цьому доручення на опис майна не є підставою для призначення опікуна над цим майном.

Для зручності пошуку нотаріуса, будь яка особа, може на сайті Єдиного реєстру нотаріусів знайти потрібного у межах нотаріального округу. Загалом сайт відображує, що на сьогодні в Україні є 611 державних нотаріальних контор та 5547 приватних нотаріусів. До прикладу в Закарпатській області є такі державні нотаріальні контори: Берегівська, Виноградівська, Воловецька, Перша та Друга Мукачівські, Іршавська, Міжгірська, Перечинська, Перша Ужгородська, Рахівська, Свалявська, Тячівська, Ужгородська районна та Хустська. [142]

Виникає також питання щодо наслідків нотаріального посвідчення правочинів за межами нотаріальних округів. Тут варто звернутися до аналізу судової практики. Предметом розгляду Верховного Суду стала справа, в якій після смерті позивачка з'ясувала, що існують два заповіти (від 04 квітня 2014 року, за яким відповідачка отримує квартиру, а позивачка – все інше майно померлого; від 28 травня 2014 року, що передбачає передачу всього майна, майнових прав та активів відповідачці). Позивачка оскаржувала дійсність заповіту від 28 травня 2014 року, вважаючи його нікчемним, оскільки він був посвідчений приватним нотаріусом Київського міського округу за межами нотаріального округу (у лікарні). На думку позивачки, цим було порушено

вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», що зумовило визнання заповіту недійсним відповідно до статті 1257 ЦК України. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зауваживши, що порушення засади територіальності не має наслідком автоматичну нікчемність заповіту, так як стаття 1257 ЦК України передбачає вичерпний перелік підстав для визнання правочину нікчемним. Суд апеляційної інстанції скасував рішення першої інстанції та визнав заповіт від 28 травня 2014 року нікчемним з мотивів порушенням порядку його посвідчення. Судом було встановлено, що заповіт від 28 травня 2014 року нотаріально був посвідчений в лікарні за межами нотаріального округу, проте проєкт було підготовлено у робочому кабінеті. Верховний Суд дійшов висновку, що необхідно відступити від попередньої практики: «якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу - це не впливає на форму правочину і не може бути підставою для його нікчемності». [232]

Необхідно також звернути увагу, яким чином цифровізація вплинула на стадію підготовки до вчинення нотаріальних дій. Серед основних нововведень системи е-нотаріату та її складових – реєстрів:

- WEB-орієнтованість системи, що усунуло потребу її інсталяції на локальні пристрої;
- забезпечення централізованого доступу до єдиних та державних реєстрів у сфері нотаріату через єдине інтегроване вікно;
- передбачено можливість проведення попередніх перевірок за принципом «єдиного вікна» шляхом інформаційної взаємодії системи е-нотаріату з єдиними та державними реєстрами/інформаційно-комунікаційними системами, які адмініструє Міністерство юстиції, а також з іншими кадастрами та інформаційними системами;
- передбачено у складі е-нотаріату функціонує електронний реєстр нотаріальних дій, що дозволяє вести облік всіх нотаріальних дій.

Вказані новації дозволяють вже спростити етап підготовки до вчинення нотаріальної дії по посвідченню правочинів, так як нотаріуси отримали

покращений доступ через цифрові технології по методу «єдиного вікна» для перевірки документів, фактів цивільного стану, наявності обтяжень.

Завершальною стадією нотаріального провадження із посвідчення правочинів є безпосереднє вчинення нотаріальної дії, що полягає у посвідченні відповідного акту та його видачі сторонам. Вказана стадія настає та відбувається тільки при умові повного і належного виконання всіх дій, передбачених підготовчим етапом. У разі, якщо під час безпосереднього вчинення нотаріальної дії у нотаріуса виникають додаткові сумніви або потреба з'ясувати певні нові обставини, про які йому не були відомо раніше, він має призупинити стадію вчинення та повернутися до стадії підготовки. За умови завершення необхідних перевірок, можливе відновлення вчинення нотаріальної дії та перехід до оформлення нотаріального акту.

Процес безпосереднього вчинення нотаріальної дії щодо посвідчення правочину передбачає вчинення нотаріусом таких основних дій: оформлення тексту правочину на спеціальному бланку; підписання сторонами у присутності нотаріуса бланку із правочином; накладення нотаріусом посвідчувального напису; реєстрація вчиненої посвідчувальної дії у відповідному реєстрі. Якщо правочин вчинено щодо нерухомого майна, то також нотаріус реєструє право власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Завершується процедура видачею сторонам їх примірників нотаріально посвідченого правочину.

У науковій літературі висловлюється позиція, згідно з якою перевірка нотаріусом справжніх намірів осіб, що беруть участь у нотаріальному провадженні (сторін договору), належить до стадії безпосереднього вчинення нотаріальної дії [303, с. 380]. Водночас нами віднесено перевірку на етап підготовки, адже вона повинна логічно завершитися до моменту, коли нотаріус прийме остаточне рішення щодо можливості вчинити нотаріальне посвідчення правочину та вчинить відповідні дії. Перевірка потрібна під час складання проекту договору, ознайомлення сторін із його змістом, надання роз'яснень щодо наслідків вчинюваної дії. Вказане не тільки мінімізує ризики настання

шкоди, але і узгоджується із засадами правової визначеності, розумності та верховенства права.

Більше того, встановлення істинних намірів сторін правочину також вкрай важливе на етапі підготовки, оскільки дозволяє нотаріусу запропонувати сторонам оптимальний вид правочину, відповідним чином викласти його зміст, дозволяє нотаріусу окреслити необхідні підготовчі дії (перевірка наданих документів, отриманням відповідних витягів з реєстрів тощо). Якщо ж нотаріус буде перевіряти наміри на завершальній стадії, то існує високий ризик того, що у разі помилки вся попередня підготовча робота буде не відповідати оптимальній формі правочину, відповідно потрібно буде знову її здійснити.

На вказаній стадії важливо також учасникам правовідносин розуміти строки по вчиненню нотаріальної дії із посвідчення правочину. Відповідно до статті 42 Закону України «Про нотаріат» будь-яка нотаріальна дія виконуються після внесення оплати, а у випадках, передбачених законом, також коли будуть сплачені обов'язкові податки та збори, та у день подання всіх необхідних документів. Якщо нотаріус виявив потребу отримати додаткові відомості чи документи, направити їх на експертизу, а також коли є необхідність в'яснити чи нема заперечень у зацікавлених осіб, то виконання нотаріальної дії може бути відкладено, але не більше ніж на один місяць. Крім того, можливе зупинення нотаріально дії, якщо буде виявлено, що заінтересована особа подала обґрунтовану письмову заяву, позов до суду, а також коли отримано від суду повідомлення про надходження позову.

Варто зауважити на ще одну постанову Верховного Суду, в якій було розглянуто такі питання: «Якою має бути правова кваліфікація нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу нерухомості, підписаного від імені продавця сторонньою особою, коли при його посвідченні були використані викрадені документи, а ідентифікацію продавця здійснено на підставі підробленого документа? Яким чином слід розмежовувати правові наслідки порушення вимоги закону щодо письмової форми правочину в частині його підписання стороною та вимоги щодо його нотаріального посвідчення? Який є

належний спосіб захисту прав продавця за нотаріально посвідченим договором купівлі-продажу нерухомості, що не містить його підпису або містить підпис іншої особи, у випадках, коли продавець не виявляв волі на укладення такого правочину?». Спір спочатку був розглянутий Печерським районним судом м. Києва, який 2 листопада 2018 року задовольнив позов ПАТ «Старокиївський банк» та визнав недійсним іпотечний договір від 23 квітня 2014 року, посвідчений нотаріусом. Суд дійшов висновку про нікчемність договору іпотеки на підставі п. 1 та п. 5 ч. 3 ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», оскільки він передбачав безоплатну майнову поруку, суперечив спеціальній правосуб'єктності банку та укладався без попереднього рішення спостережної ради та правління, порушуючи статті 59 та 71 Закону «Про акціонерні товариства». 19 серпня 2020 року апеляційний ухвалив залишити рішення першої інстанції в силі. При цьому, судом було зауважено, що визнавати нікчемність правочину по ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» можна після тільки після встановлення волевиявлення сторін. Позиція Великої Палати Верховного Суду була сформована відповідно до статей 55, 124 Конституції України. Закон не містить легального визначення «способів захисту», однак вони розглядаються як закріплені законом матеріально-правові засоби відновлення порушених прав, що застосовуються за рішенням суду у разі їх порушення або загрози такого порушення. Захист цивільних прав передбачає, перш за все, встановлення наявності у особи відповідного права чи інтересу та факту його порушення або необхідності правового визначення. Згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на розгляд справи судом, а стаття 13 гарантує ефективний засіб юридичного захисту навіть у разі порушень з боку органів влади. Ефективний спосіб захисту має забезпечувати відновлення порушеного права та відповідати обставинам. Практика ЄСПЛ (рішення у справі «Марченко проти України», 2009 р.) свідчить, що доступ до правосуддя передбачає наявність реального спору щодо права, яке визнане у національному законодавстві. У цій справі вимога про визнання недійсним договору іпотеки заявлена на загальних підставах (ст. 203, 215 ЦК

України) та із посиланням на ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», оскільки під час перевірки договорів, передбаченої цим Законом, були виявлені іпотечні договори ПАТ «Старокиївський банк». Основне питання: чи застосовуються норми ст. 38 Закону у редакції від 11 липня 2014 р. до договорів, укладених до цієї дати. Закон «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» визначає засади гарантування вкладів, порядок ліквідації банків та повноваження Фонду. Стаття 38 передбачає механізм виявлення нікчемних правочинів, укладених у «підозрілий період» до запровадження тимчасової адміністрації. Нікчемність таких правочинів настає в силу закону, а не на підставі рішення Фонду. Редакція ст. 38 до 11.07.2014 передбачала обмежений перелік підстав нікчемності договорів. Зміни від 11.07.2014 суттєво розширили цей перелік. Водночас, згідно зі ст. 58 Конституції України, закони не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність. Зі змісту статті 215 ЦК України випливає, що підстава недійсності правочину має існувати в момент вчинення правочину. Визнання договору іпотеки недійсним за рішенням суду спростовує презумпцію правомірності цього правочину, захищає порушене право позивача та сприяє його відновленню. Суди попередніх інстанцій по суті правильно вирішили спір, визнавши оспорюваний договір недійсним, проте частково помилилися щодо підстав його недійсності та у висновках щодо застосування положень частини третьої статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Зокрема, суди некоректно визначили правила дії цієї норми у часі та застосування критеріїв нікчемності до договору, укладеного до 11 липня 2014 року, тобто до внесення змін у зазначену норму. [231]

Крім того, з 1 січня 2025 року чинною є нова редакція Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», яка передбачає використання гіг-контрактів, під якими розуміються цивільно-правові договори, по яким гіг-спеціаліст зобов'язаний виконати роботи та/або надати послуги, передбачені резидентом Дія Сіті як замовником, а резидент Дія Сіті зобов'язується сплатити за виконані роботи/надані послуги, забезпечити гіг-

спеціалісту належні умови для виконання робіт/надання послуг, а також соціальні гарантії. При цьому резидентами Дія Сіті можуть бути тільки юридичні особи. [277] Проте, вказаним законом не передбачається нотаріальне посвідчення гіг-контрактів.

Глобальна цифровізація поки не настільки вплинула на завершальну стадію нотаріального провадження по посвідченню договорів. Водночас у перспективі ми прогнозуємо суттєві зміни. Перші кроки з яких уже зроблені Постановою КМУ «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» від 29 грудня 2023 р. № 1406. Зокрема, передбачено оформлення нотаріального чи прирівняного до нотаріально посвідченого документа із QR-кодом, який являє собою літерно-цифровий ідентифікаційний код, що дозволяє однозначно ідентифікувати нотаріальний документ, на якому він розміщений. QR-код не генерується для нотаріальних документів, оформлених на спеціальних бланках. У таких випадках ідентифікатором є QR-код, що виступає як елемент захисту цього бланка. Такий QR-код формується відповідно до вимог, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 року № 1290 «Деякі питання використання спеціальних бланків нотаріальних документів» [119] та містить інформацію про серію та номер відповідного бланка, які вносяться нотаріусом до Системи е-нотаріату при вчиненні нотаріальної дії. Для створення і накладення QR-коду на нотаріальний/прирівняний до посвідченого документ у систему е-нотаріату вноситься така інформація: тип документа по класифікатору, що міститься у системі е-нотаріату; відомості про осіб щодо яких вчинено нотаріальну/прирівняну до неї дію (для фізичних осіб: прізвище, ім'я, по батькові (якщо наявне), реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності), серія (за наявності) та номер документа, що посвідчує особу, унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (якщо наявний); для юридичних осіб: повне найменування та ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ); інформація про осіб, які згадані в документі. Система е-нотаріату автоматично розмістить QR-код у верхньому лівому куті першої

сторінки електронного нотаріального/прирівняного до нотаріально посвідченого документа. [128]

При дослідженні впливу цифровізації на нотаріальну діяльність вчені зауважують на таких проблемах: неохоче використанні цифрових інструментів державними нотаріусами, загалом недостатність процесу цифровізації нотаріальної діяльності; фізична присутність клієнта. [182] Вказані проблеми переважно можна вирішити шляхом якісної підготовки нотаріусів, зокрема державних, проведення спеціальних навчань щодо використання цифрових технологій у нотаріальній діяльності.

Таким чином, зважаючи на загальну обґрунтованість та доцільність вимоги про обов'язкове нотаріальне посвідчення цінних правочинів, обумовленої правозахисною функцією держави, яка має на меті гарантувати охорону прав, свобод та законних інтересів учасників цивільного обороту, інших приватноправових відносин, чинне законодавство у частині регулювання обов'язковості нотаріального посвідчення виявляє непослідовність та потребує вдосконалення, особливо у аспекті глобальної цифровізації. Необхідне детальне врегулювання та запровадження процедури цифрового посвідчення всіх правочинів, як тих, щодо яких законодавець передбачив обов'язковість такої форми, так і тих, що вчиняються за згодою сторін із нотаріальним посвідченням.

Ми пропонуємо передбачити можливість нотаріального посвідчення правочинів у електронній формі через систему е-нотаріат. Для цього ми пропонуємо статтю 209 ЦК України доповнити ч. 5 такого змісту: «Правочин, який вчинений у електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін посвідчується через систему е-нотаріату». [109, с.181-185]

До Закону України «Про нотаріат» необхідно вести такі зміни:

1) Статтю 45 доповнити новою частиною такого змісту: «Правочини у електронній формі підписуються кваліфікованим електронним підписом. Нотаріус перевіряє справжність кваліфікованих електронних підписів».

2) Статтю 54 доповнити новою частиною такого змісту: «Правочин, який вчинений у електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін посвідчується через систему е-нотаріату».

Крім того, необхідно Постанову КМУ від 29 грудня 2023р. «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» доповнити новою частиною із описом порядку нотаріального посвідчення електронних правочинів.

3.2. Роль нотаріуса у гарантуванні здійснення спадкових прав

Основні нормативні засади щодо регулювання спадкових відносин, закріплені у Книзі шостій Цивільного кодексу України, і усталеним у доктрині приватного права є підхід до розуміння спадкування як «переходу суб'єктивних цивільних прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших суб'єктів – спадкоємців». Водночас, можна зустріти і відмінні підходи. Так, І. Я. Федорич у дисертаційному дослідженні доводить важливість розгляду даної категорії через паво на спадкування, під яким розуміє «суб'єктивне право прийняти спадщину чи відмовитися від неї у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на здійснення передбачених законом правомочностей, що входять до змісту права на спадкування». [310, с. 3]

Класичним є виділення двох видів спадкування (за заповітом та за законом), в оформленні яких важливу роль відіграють нотаріуси, які посвідчують заповіти, перевіряють пріоритетність волевиявлення спадкодавця (переважне право на спадкування мають особи, визначені у заповіті, а при його відсутності/недійсності/неприйнятті спадщини/відмови від неї, а також щодо частини спадкового майна, не охопленої заповітом, спадкування здійснюється за законом у порядку черговості).

Відповідно до законодавства України до спадкових нотаріальних дій належать: посвідчення заповітів, посвідчення спадкових договорів, охорона спадкового майна, видача свідоцтв про право на спадщину.

Діяльність нотаріуса забезпечує дотримання принципів спадкового права. При цьому нема єдності серед науковців щодо розуміння системи принципів спадкового права. На думку, О. Є. Кухарева такими принципами є «універсальності спадкового правонаступництва, свободи заповіту та соціальної справедливості» [187, с. 166]. Ю. О. Заїка більш розширено розглядає принципи спадкового права і включає до них: «свободу волевиявлення як заповідача, так і спадкоємців; універсальність спадкового правонаступництва; сімейно-родинного характеру спадкування; послідовності закликання до спадщини при спадкуванні за законом; рівності спадкових часток при спадкуванні за законом; державного правового захисту інтересів непрацездатних близьких родичів і непрацездатного подружжя спадкодавця» [153, с. 154–155]. С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, крім традиційних принципів спадкового права також виділяють принципи: «свободи вибору спадкоємців, які закликаються до спадкування; охорони основ правопорядку та моралі, а також інтересів спадкодавця, спадкоємців й інших фізичних та юридичних осіб у сфері спадкових відносин; охорони спадщини від будь-яких протиправних чи аморальних посягань» [295, с. 24]. Ми не будемо детально вдаватися до аналізу аргументів для виділення тих, чи інших принципів спадкового права, натомість варто виділити ті, які залежать від правомірності дій нотаріуса, серед таких принципів: «пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом; забезпечення свободи заповіту; охорону інтересів сім'ї, непрацездатних осіб; законність; рівність та справедливість у спадкуванні за законом.

У науковій літературі відзначено, що доволі значну частину судових і нотаріальних справ становлять питання у сфері саме права на спадщину після її відкриття. Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат» саме нотаріуси компетентні за здійснення таких дій: вжиття заходів по збереженню спадкового майна; надання свідоцтв про право на спадщину; оформлення відмови від

прийняття спадку; посвідчення фактів того, що особа є виконавцем заповіту; оголошення секретного заповіту. Отож, ключова роль нотаріуса вчинити всі дії для того, аби у законному порядку відбувся перехід прав та обов'язків спадкодавця, що не припинилися у зв'язку із його смертю, до спадкоємців. Здійснюючи нотаріальні дії з оформлення спадкових прав, нотаріус гарантує захист інтересів спадкоємців і запобігає можливим порушенням їхніх прав [180, с. 118; 138, с. 140].

Заповіт є одностороннім правочином, що містить розпорядження фізичної особи на випадок смерті стосовно належного їй майна та майнових прав, складається у письмовій формі та підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Крім того, нотаріус відіграє ключову роль у прийнятті спадщини, адже саме до нього спадкоємці у визначений законом строк подають відповідні заяви, а також оформленні та охорони спадкових прав.

Відповідно до ст. 1247 ЦК України заповіт має бути обов'язково письмовим, підписаним заповідачем особисто чи у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 207, а також посвідчений нотаріусом або уповноваженими законом посадовими/службовими особами. [316] Посвідчення заповітів нотаріусами відбувається через загальноприйняті технічні засоби. Якщо заповідач із-за фізичних вад невзможі самотійно прочитати заповіт, то його посвідчення можливе тільки при свідках (ст. 1253).

Посвідчення заповітів регламентується Главою 3 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (наказ МЮ від 22.02.2012 № 296/5 із наступними змінами) [263] та охоплює як оформлення нових заповітів, так і внесення змін або їх скасування. У разі посвідчення заповітів уповноваженими особами (не нотаріусами) застосовується Порядок, затверджений Постановою КМУ від 15.06.1994 № 419 [275] із змінами.

Цивільним кодексом передбачено також посвідчення секретного заповіту. Так, відповідно до ст. 1249 ЦК України нотаріус посвідчує секретний заповіт, без з'ясування змісту (людина подає нотаріусу заповіт у заклеєному конверті, на якому ставить підпис, а нотаріус ставить на конверті посвідчувальний напис,

скріплює його печаткою, поміщає у інший конверт, опечатує). Закон детально регламентує порядок оголошення секретного заповіту, що відбувається у призначений день нотаріусом після відкриття спадщини, про який повідомляють членам сім'ї, родичам, якщо нотаріус знає адресу їх проживання/публікує повідомлення в пресі. Відкриття конверту та оголошення змісту нотаріусом відбувається тільки при наявності двох свідків. Про саме оголошення заповіту має бути складено протокол, що містить зміст заповіту, а також підписується нотаріусом і свідками.

Не тільки нотаріуси мають право посвідчити заповіт, а також: посадові особи органів місцевого самоврядування, коли відсутній нотаріус (ст. 1251); інші посадові/службові особи лікарні, іншого закладу охорони здоров'я чи будинку для проживання літніх людей - головний лікар, його заступник по медичній частині/черговий лікар/начальник госпіталю/директор чи головний лікар будинку для осіб похилого віку; капітан судна – для тих осіб, що перебувають у плаванні; начальник експедиції – для людини, що перебуває у експедиції; командир (начальник) частини/з'єднання/установи/закладу – для військовослужбовця, якщо нема нотаріуса; начальник установи виконання покарань/слідчого ізолятора – для осіб, що утримуються у таких установах (ст. 1252). Важлива вимога – присутність свідків для посвідчення таких заповітів із врахуванням вимог статті 1253, яка у тому числі передбачала перелік осіб, які не можуть бути свідками.

Як для нотаріусів, так і для посадових осіб органів місцевого самоврядування передбачена вимога дотримання таємниці заповіту (ст. 1255 ЦК України).

Ми погоджуємося із Юрієм Заікою, що «спадкування за заповітом є провідним у системі спадкового правонаступництва, саме воно забезпечує реалізацію волі власника яким чином має відбутися розпорядження належним йому майном у разі смерті». [154, с. 25] За такого концепту, спадкуванню по закону відведено субсидіарну роль, воно настає коли здійснення спадкування за заповітом неможливо з поважних причин (наприклад, відсутність

заповіту/визнання його недійсним, усунення спадкоємця за заповітом тощо). Варто зауважити, що при спадкуванні за заповітом є чимало ризиків у набувачів спадщини. При спадкуванні за законом імовірність появи непередбачених спадкоємців/відсторонення спадкоємця є мінімальною, за умови добросовісності з боку учасників спадкових відносин та нотаріуса. Спадкування за заповітом навпаки супроводжується підвищеними ризиками через можливе невизнання/обмеження прав спадкоємця. Доволі поширеними ризиками є визнання заповіту недійсним на підставі порушення загальних вимог дійсності правочинів (недотримання вимог до форми заповіту, суб'єктного складу, порушення свободи волевиявлення спадкодавця тощо), ймовірності пред'явлення прав на спадщину обов'язковими спадкоємцями, інформація про яких могла бути відсутня при укладенні заповіту (наприклад, неповнолітні/непрацездатні діти від попереднього шлюбу тощо). Вказані ризики мають біти враховані у процесі цифровізації, зокрема на різних етапах посвідчення заповіту.

Необхідність цифрових трансформацій та відповідних змін у регулюванні нотаріальної діяльності обґрунтовували у своїх дослідженнях окремі вчені. Так, І. Я. Федорович пропонує ввести електронний реєстр вимог кредиторів, які заявлені під час строку, який відведено для прийняття спадщини. Науковиця також пропонує, що після строку вимоги, вони мають задовільнятися «у порядку черговості виконання, а не у залежності від часу пред'явлення». [310, с. 190]

У 2022-2024 роках було внесено ряд змін до законодавства для забезпечення стабільності нотаріальної діяльності в умовах воєнних дій, у тому числі гарантування доступу до єдиних державних реєстрів, збереження інформації щодо речових прав, надання можливості вчинення нотаріальних дій навіть у регіонах, віднесених до територій активних бойових дій. Ключову роль у цьому відіграли постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164, [124] «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від

06.03.2022 № 209, [121] «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12.03.2022 № 263, [123] «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» від 07.05.2022 № 564 [118] тощо. Основна мета внесених змін та доповнень полягала у спрощенні доступу до більшості нотаріальних послуг, зокрема і щодо реалізації спадкових прав. У зв'язку з воєнним станом було дозволено посвідчувати довіреності та заповіти, засвідчувати справжність підписів на звичайному папері, без спеціальних бланків, проте із обов'язковим нанесення реквізитів нотаріуса. [296, с.11-12] Також у воєнний період дозволено пред'являти нотаріусам документи з простроченим строком дії або паспорт без оновленої фотокартки.

Постановою КМУ № 209 на час дії воєнного стану було призупинено відлік шестимісячного строку для прийняття спадщини, що надало право падкоємцям звернутися до нотаріуса після вказаного строку, [121] проте у тих регіонах, де нема активних бойових дій рекомендовано дотримуватись строків. Залишається чинною норма законодавства, яка передбачає можливість вчинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

30 січня 2024 року набрали чинності два закони, що внесли зміни до порядку відкриття та оформлення спадщини, - Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» [246] та Закон України від 08.11.2023 № 3449-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини».[239] Серед ключових змін, - місце відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, якщо його нема, то місце знаходження нерухомого майна чи його основної частини чи при відсутності, також рухомого майна. Протягом дії воєнного стану та шести місяців після його завершення, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, де не здійснюються повноваження через активні бойові дії/тимчасову окупацію, то заяву щодо спадщини подати можна нотаріусу

незалежно від місця відкриття спадщини. Якщо населений пункт окуповано, то норма діє також під час періоду окупації та шести місяців після її завершення. Якщо спадкова справа була заведена не по місцю відкриття спадщини до набрання чинності Закону № 3450-ІХ, то нотаріальні дії повинні здійснюватися по місцю подання першої заяви щодо спадщини.

Крім того, змінено підхід до обчислення строків при спадкуванні під час воєнного стану, а також протягом двох років після його скасування. Загальний строк прийняття спадщини становить 6 місяців від дня смерті спадкодавця, проте якщо державна реєстрація смерті відбулася пізніше одного місяця після фактичної смерті, то строк обчислюється від дати державної реєстрації.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси також вживають заходів щодо охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про право на спадщину.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси також вживають заходів щодо охорони спадкового майна. Правовий зміст нотаріальних дій, пов'язаних із охороною спадкового майна, полягає у забезпеченні збереження спадкової маси в перехідний період, коли право власності на відповідні об'єкти перебуває у стані юридичної невизначеності. У цей проміжок часу виникає об'єктивна необхідність у встановленні відповідальних осіб, уповноважених здійснювати нагляд та забезпечувати збереження майна. Основне завдання нотаріальних заходів охоронного характеру є недопустити псування, втрату чи неправомірне використання майна. [186, с.172]

Для реалізації повноважень, спрямованих на охорону спадщини, нотаріус вправі безвідкладно вжити заходів, які необхідні для його охорони/збереження, у тому числі укласти договори із третіми особами, спрямовані на забезпечення належних умов охорони спадкових активів. Саме вказані дії нотаріуса можна вважати змістом нотаріального провадження з охорони спадкового майна.

З метою гарантування прав учасників спадкових відносин, процедура вчинення охоронних дій детально врегульована Методичними рекомендаціями, ухваленими рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при

Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р. [202] Хоча методичні рекомендації не зазнавали змін та однозначно в умовах цифровізації та впровадження е-нотаріату, вони потребують ретельного перегляду та оновлення. Все ж існуючі базові підходи залишаються, насамперед етапи:

1) «прийняття заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна». Перший етап передбачає подання спадкоємцями, іншими заінтересованими особами заяву про охорону спадкового майна, до якої мають бути додані документи, що підтверджують смерть спадкодавця (свідоцтво про смерть), час і місце відкриття спадщини (довідку/документ про підтвердження місця проживання спадкодавця). У разі оголошення судом фізичної особи померлою рішенням суду передається посадовим особам органів місцевого самоврядування для подальшого вчинення дій, які спрямовані на охорону спадкового майна.

2) «Здійснення підготовчих дій». На цьому етапі нотаріус справі витребувати і отримати необхідні документи, при потребі залучати свідків, експертів, оцінювачів. Крім того, нотаріуси зобов'язані встановити, чи були вже здійснені раніше заходи по збереженню спадкового майна, а у тих випадках, якщо вони були вжиті, то встановити ким та коли вони були вжиті, чи опечатане приміщення та де ключі від нього. Після відкриття спадщини нотаріус зобов'язаний поінформувати спадкоємців про місце проживання/роботи яких йому відомо, також вправі викликати спадкоємців шляхом публічного оголошення/розміщення повідомлення у засобах масової інформації.

3) «Опис спадкового майна». Нотаріуси повинні повідомити житлово-експлуатаційні органи про проведений опис спадкового майна, а при потребі органи внутрішніх справ, інших зацікавлених осіб (наприклад, кредиторів). У тих випадках, коли нотаріус має підстави для віднесення спадщини до відумерлої, необхідно повідомити і органи місцевого самоврядування. Опис майна проводиться за участі не менше двох свідків, що мають бути незацікавленими особами із повною цивільною дієздатністю, в жодному разі не брати участі у визначенні вартості майна. Нотаріус складає акт опису спадкового

майна, у якому вказується: дата і час складання, дані про нотаріуса, нотаріальний округ, дату надходження заяви про охорону спадкового майна; дані всіх учасників опису, а також про спадкодавця, спадкоємців; про сам факт опечатування приміщення, стан пломб/печаток; детальний описує всіх предметів спадкового майна (включаючи колір/вагу/номінал/розмір/марку/рік випуску тощо) та встановлює вартість з урахуванням зносу (нерухоме майно має бути оцінено по ринковій вартості). Порушенням вважається встановлення загальної вартості майна без характеристик окремих предметів. Кожна сторінка акту повинна містити позначку про загальну кількість описаних предметів і їх вартість (прописом). У випадку складності оцінити майно чи окремий предмет, наявності спору між спадкоємцями для оцінки майна залучається спеціаліст по оцінці. В акт опису має бути внесено все майно, у тому числі особисті речі і предмети професійної діяльності. Якщо треті особи заявлять про належність майна їм, нотаріус робить відповідні позначки і пояснює про потребу звернутися до суду, з клопотанням виключити їх з опису. У випадках коли опис триває декілька днів, нотаріус повторно опечатують приміщення та робить відмітку про причини перерв. Після підписання акту нотаріус робить запис у реєстрі нотаріальних дій із зазначенням номера на всіх примірниках акта. Датою вчинення нотаріальної дії є останній день проведення опису. Акт має бути складений не менш як у трьох примірниках (один для особи, що буде зберігати майно, інші долучаються до спадкової справи, а після видачі свідоцтва про право на спадщину, один із них передається спадкоємцям).

4) «Охорона та зберігання описаного спадкового майна». У тих випадках, коли під час вжиття заходів по охороні спадкового майна було виявлено у складі спадщини ті об'єкти, які потребують догляд чи утримання, вчинення інших дій для збереження їх стану, нотаріус при відсутності спадкоємця/виконавця заповіту на підставі заяви зацікавленої особи укладає договір управління спадщиною (відповідно до ч. 2 ст. 1285 ЦК України), вправі здійснювати інші дії, спрямовані на його збереження, проте не вправі відчужувати таке майно.

Нотаріус при укладанні договору зобов'язаний перевірити, що майно належало спадкодавцю на момент відкриття спадщини, що відображається у тексті договору з посиланням на реквізити відповідного документа. Строк дії договору визначається частиною другою статті 1285 ЦК України та припиняється з моменту появи спадкоємців/прийняття ними спадщини.

Серед вчених нема єдності щодо розуміння поняття та правової природи договору управління спадщиною. Одні вчені вважають, що даний договір є різновидом договору управління майном, що обумовлює застосування норм глави 70 ЦК України [302, с. 209]. На думку інших, не слід застосовувати вказані норми ЦК до договору управління спадщиною, який є самостійним договором [188, с. 291]. Ми погоджуємося із позицією Ю. О. Заїки, який вважає, за цей договір є особливим, що поєднує «ознаки договору на користь третьої особи, але тотожний із ним, так як зобов'язані за договором управління спадщиною особи повинні звітувати перед контрагентом та отримують оплату». [152, с.29-34]

У тих випадках, коли під час опису буде знайдено золото/платину/срібло, інші цінні метали, іноземна валюта, то вони по спеціальному опису передаються до банківських установ на зберігання по окремому опису. [202]

Крім того, Цивільний кодекс України (ч. 2 ст. 1283) передбачає право нотаріуса вживати заходи по охороні спадкового майна не тільки на підставі заяв заінтересованих осіб/судового рішення, але і по власній ініціативі. Надання нотаріусу доволі широких дискреційних повноважень дозволяє самостійно ініціювати охоронні дії, що може негативно впливати на інтереси спадкоємців, зумовлює потребу збалансованого застосування таких повноважень.

У тих випадках, коли неможливо запровадити заходи по охороні спадкового майна (наприклад, спадкоємець протестує проти опису, не дають допуску до майна та ін.), нотаріуси повинні скласти відповідні акти, повідомити всіх зацікавлених осіб, а також фінансові органи, прокурорів. [135, с. 675]

Крім позасудової (нотаріальної) охорони спадкових прав, застосовується також судова, що є досить важливим. Конституція України у ст. 55 закріплює підхід про те, що права і свободи людини захищаються судом. Відповідно до п.

З Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами України справ про спадкування» від 24 червня 1983 р. № 4, у порядку позовного провадження підлягають розгляду заяви у спорах, що виникають із приводу спадкового майна, зокрема щодо продовження строку для прийняття спадщини. У порядку окремого провадження мають бути розглянуті скарги на нотаріальні дії/відмову у їх вчиненні/про встановлення юридичних фактів, пов'язаних із прийняттям спадщини/дійсністю заповіту/перебуванням на утриманні, за умови відсутності спору про право на спадщину. [179, с.66]

Таким чином, «Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя» повинні бути переглянуті, оновлені та приведені у відповідність до трансформації системи нотаріату у зв'язку із цифровізацією.

Необхідно також приділити увагу питанню захисту прав дітей нотаріусом у спадкових відносинах та які трансформації може зумовити цифровізація. М. С. Долинська, проаналізувала як зароджувався та розвивався інститут спадкування в Європі та Україні у аспекті регулювання спадкових правовідносин за участю неповнолітніх до сучасних днів. Ми детальна зупинимося на позиціях авторки щодо сучасного періоду, який авторка пов'язує із війною з росією. В сучасних умовах для захисту дітей нотаріус зобов'язаний всебічно проаналізувати матеріали спадкової справи та дотриматися встановленого нормативними актами порядку її оформлення, у тому числі використовуючи дані із єдиних державних реєстрів (ст. 46-1 Закону України «Про нотаріат»). Науковиця зауважує, що тільки при умові реалізації повного комплексу нотаріально-спадкових процедур, встановлення розміру обов'язкової частки «обов'язкових спадкоємців», до яких відносяться і неповнолітні діти, нотаріус вправі видати свідоцтво про право на спадщину. Ми погоджуємося із М. С. Долинською, що такі обов'язки нотаріуса є превентивною функцією правосуддя [136, с.173-180]. Війна росії в Україні призвела до посиленої охорони цивільних правовідносин усіх соціальних груп, зокрема неповнолітніх, військовослужбовців, осіб з інвалідністю та внутрішньо

переміщених осіб. Водночас питання захисту спадкових прав депортованих дітей залишається відкритим. З огляду на це, в умовах рекодифікації ЦК України, загроз війни необхідно його доповнити у статті 1269 новою частиною такого змісту: «6. Особа, яка примусово депортована з України перебуває в полоні, вважається такою, що прийняла спадщину. Така особа після повернення в Україну вправі відчужити свою частку у спадщині на користь одного із спадкоємців чи третьої особи».

Важливе значення також має охорона спадкових справ військовослужбовців, осіб, які є зниклими безвісти, перебувають у полоні, ветеранів. Після смерті військовослужбовців строкової служби/осіб, які навчались у військових закладах, які є поза місцями їх проживання, заходи по охороні спадкового майна повинні бути вчинені по місцям постійного проживання до мобілізації/зарахування на відповідне навчання. У тих випадках, коли місцем проживання спадкодавців були території інших держав, нотаріуси повинні перевірити чи є відповідний договір про правову допомогу із Україною та іноземною країною. За таких обставин застосовуються положення Закону України «Про міжнародне приватне право», що діяти бути право тієї країни, де було останнє місце проживання. Виняток передбачено тільки для нерухомого майна, що спадкується у порядку, визначеному законодавством держави, де воно знаходиться (ст. 70). [271] Відповідно, за цим правилом буде передбачатися і охорона спадкового майна, що врегульовуватися буде законодавством тієї країни, де таке нерухоме майно знаходиться.

Враховуючи, що понад 6 млн. українців через війну отримали прихисток в ЄС, варто проаналізувати які акти є діючими там у аспекті реалізації права на спадкування. Важливу роль для регулювання спадкових відносин в європейських державах відіграє Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень, прийняття та виконання автентичних документів у справах спадкування та про створення європейського свідоцтва про спадщину. [65] Незважаючи на вказаний Регламент, все ще існують суттєві відмінності між

матеріальним правом про спадкування та процедурами управління майном, що застосовуються в правових системах 25 держав-членів ЄС, найбільше різноманітних підходів до автентичних документів у сфері спадкування. Транскордонні доказові наслідки автентичного документа про правонаступництво в державі-члені-заявнику регулюються статтею 59 вказаного вище Регламенту, яка передбачає вимогу, що будь-яка держава-член ЄС до якої звертаються із запитом, «прийняла» автентичний документ про спадкування, отриманий від держави-члена походження, надавши йому таку ж (або найбільш порівнянну) доказову силу, яку він мав би у своїй державі-члені походження.

Крім того, варто зауважити про правові можливості спадкоємців через передбачені законодавством деяких європейських держав можливості укласти договори купівлі-продажу спадщини, по яким відчужується не окремі об'єкти зі складу спадкової маси, а спадщина як єдиний комплекс (§§ 2371–2385 Німецького цивільного уложення). [15] Покупцями у таких договорах можуть бути співспадкоємці та інші особи.

Юрій Заїка обґрунтовує, що недостатність правового врегулювання, невизначеність правового режиму спадкового майна, необхідність його належної охорони зумовили включення до ЦК України окремої глави, яка б регулювала особливості спадкування окремих об'єктів спадкової маси (наприклад, підприємств, земельних ділянок, об'єктів інтелектуальної власності тощо). [154, с.24] Ми погоджуємося із такою пропозицією. Окрім того, по прикладу німецької правової системи, необхідно передбачити продаж спадкового майна.

У складі спадщини можуть перебувати активи, які існують у специфічній нематеріальній формі, проте можуть генерувати економічні вигоди для спадкоємця (наприклад, права на об'єкти інтелектуальної власності). Обтяження, які мають договірний або позадоговірний характер, можуть відчужуватися тільки при умові, коли їх зміст відомий спадкоємцю, а набуття правонаступником передбачають договори про відчуження спадщини. [154, с.26]

Необхідно зауважити, що відчуження спадщини може бути ускладнено кредиторськими вимогами до спадкодавців. Наприклад, ст. 14 Закону України

«Про аграрні розписки» передбачає, що «кредитні зобов'язання під заставу майбутнього врожаю можуть забезпечуватися порукою фінансових установ, що формує комплексну правову модель: майбутній урожай, кредит під його заставу та порука за кредит». Поняття «майбутній урожай» у національному законодавстві не закріплене, як правило під ним розуміють «сільськогосподарську продукцію, заплановану до отримання на конкретних земельних ділянках після посіву відповідних культур у поточному році з урахуванням звичайних строків їхнього визрівання та дотримання стандартних агротехнічних вимог» [151, с. 69].

Законодавство Німеччина передбачає також інститут так званих «відкладальних заперечень» спадкоємця (§ 2014 НЦУ), яке передбачає право протягом трьох місяців після прийняття спадщини відмовитися від задоволення кредиторських вимог спадкодавця, що надає змогу спадкоємцям чітко оцінити точний склад спадщини і прийняти рішення щодо обмеження власної відповідальності [56, с. 335]. Аналогічні підходити слід передбачити і в Україні у процесі рекодифікації ЦК України.

При аналізі судової практики вчені відмічають доволі часті випадки розгляду справ щодо заяв про визнання спадщини відумерлою, спорів про перерозподіл спадкового майна, додаткових строків для прийняття спадщини, неустойки (штрафів, пені) у випадку матеріальної та моральної шкоди учасникам спадкових відносин, тлумаченням змісту заповітів, визнанням їх недійсними та інші категорії спадкових спорів. На думку Вікторії Баранкової з урахуванням саме потреб юридичної практики та необхідності забезпечити ефективну реалізацію спадкових прав, важливе значення має як розмежування повноважень між судом та нотаріальними органами, а також визначення судової юрисдикції у спадкових справах, зокрема розмежування позовного та окремого провадження. [82, с.119] Ми поділяємо усталений підхід, що розмежування компетенції судових і нотаріальних органів у сфері розгляду спадкових справ повинно спиратися на загальні засади визначення співвідношення їх юрисдикцій у цивільному процесі, а саме, що предметом нотаріальної діяльності є безспірні

справи (щодо реалізації суб'єктивних прав), а судова юрисдикція охоплює спори про право [178, с. 41].

Є категорії справ коли можливий їх розгляд як нотаріусом, так і у судовому порядку. До прикладу, коли буде пропущено строк прийняття спадщини, то питання про його поновлення може розглядатися як у нотаріальній, так і в судовій площині залежно від того чи є спір між спадкоємцями. У тих випадках, коли між спадкоємцями нема спорів, то відповідно до ч. 2 ст. 1272 ЦК України та ч. 2 ст. 67 Закону України «Про нотаріат» спадкоємці, які фактично є такими, що пропустили строк прийняття спадщини, при згоді інших спадкоємців, які її прийняли вчасно, можуть бути включені до свідоцтва про право на спадщину. Якщо ж є спір щодо такого питання, то його вирішити може тільки суд (ч. 3 ст. 1272 ЦК України). Надання додаткового строку, достатнього для подання заяви про прийняття спадщини, можливе судом тільки у випадках, коли строк пропущено із поважних причин.

О. В. Руденко також обґрунтовує доцільність дослідження нотаріального адміністрування спадкової маси, під яким розуміється «суспільні відносини, що реалізуються під час забезпечення права на спадщину» та виділяє такі об'єкти нотаріального адміністрування: «нотаріальна дія; реєстраційна дія, що передбачає внесення запису до книги/журналу/реєстру тощо; обов'язкову дію для нотаріуса/іншої уповноваженої особи, що проводиться до вчинення самої нотаріальної дії, а від результату якої і залежить сама нотаріальна дія; надання консультації щодо нотаріальної дії». [283, с.13] Таким чином, нотаріальне адміністрування тотожне поняттю нотаріальна діяльність, особливо це чітко відображено на виділених об'єктах нотаріального адміністрування, з огляду на це виділення такого терміну, а тим більше до спадкової маси є доволі дискусійним.

Отож, нотаріус не може вчинити нотаріальну дію, якщо є спір між сторонами, а суд не має повноважень вчиняти ті дії, які має здійснювати нотаріус. До прикладу: при наявності підстав для оформлення свідоцтва про право на спадщину нотаріусом, суд не може розглядати вимогу про визнання

права на спадщину (бо по суті має місце безспірна справа). Тільки у разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину, особа вправі звернутися до суду; при наданні спадкоємцям додаткових строків для подання заяви про прийняття спадщини суд не вирішує питання про визнання за ним права на спадщину. Після встановлення додаткового строку спадкоємець набуває право прийняти спадщину у порядку, передбаченому ст. 1269 ЦК України, звернувшись до нотаріуса. [82, с.120]

Крім того, нотаріуси відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат» вчиняють також наступні нотаріальні дії, які мають відношення до спадкових правовідносин: видають свідоцтва про право на спадщину, а також свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя (наприклад, у разі смерті одного з подружжя); видають дублікати документів, які є у справі нотаріуса; можуть накладати/зняти заборону відчуження нерухомого майна/майнових прав/об'єкту незавершеного будівництва/майбутнього об'єкту нерухомості/рухомого майна; посвідчувати факти про те, що фізичні/юридичні особи є виконавцями заповіту; посвідчити факт, що фізична особа жива/перебуває у певному місці тощо. [296, с. 16-17]

Свідоцтво про право на спадщину видається нотаріусом спадкоємцю/цям через шість місяців із часу відкриття спадщини. Видача самого свідоцтва після прийняття спадщини не обмежується додатковим строком. Водночас для видачі самого свідоцтва спадкоємці подають у випадку спадкування по закону: документи, що підтверджують смерть спадкодавця, а також час та місце відкриття спадщини, а також підставу для спадкування (наприклад, про родинні чи інші відносини), наявність спадкового майна, докази сплати обов'язково платежу.

Якщо спадкоємець не бажає прийняти спадщину, то не залежно від виду спадкування у нього є можливість відмовитися від прийняття спадщини шляхом подання відповідної заяви, яку спадкоємець вправі відкликати протягом шестимісячного строку, який встановлений для прийняття спадщини.

Більше того у спадкоємців є право укласти договори про розподіл спадщини, під якими Ю. Є. Зінькевич пропонує розуміти «домовленості між спадкоємцями, що прийняли спадщину, спрямовані на справедливий розподіл спадщини, її частини/прав на неї, оформлення якої відбувається після завершення строків для прийняття спадщини і до видачі свідоцтва про право на спадщину» та обґрунтовує виділення таких ключових ознак, вказаних договорів: «їх вчинення тільки у зв'язку із фактом відкриття спадщини; локальний характер; строковість; особлива мета - встановлення спадкоємцями відмінних від визначених законом умов спадкування (наприклад, кола спадкоємців, розміру часток, правового режиму спадкового майна); вони не є підставою, щоб виникали, змінювалися чи припинялися спадкові правовідносини; укладаються тільки між спадкоємцями, відповідно обмежується свобода обрання контрагента; носять особисто-довірчий характер; впливають на відносини власності та зумовлюють виникнення договірних зобов'язань». [161, с.7] Загалом ми погоджуємося із вказаним підходом, водночас варто було б вказані ознаки систематизувати на ті, що є загальними для всіх правочинів (наприклад, зумовлюють виникнення договірних зобов'язань) та спеціальні, зумовлені спадковими правовідносинами та метою і предметом таких договорів.

Посвідчення договорів про розподіл спадщини зазнає трансформації під впливом цифровізації, як і правові засади нотаріального посвідчення інших правочинів із врахуванням їх правової природи та особливостей.

3.3. Трансформаційні зміни в умовах цифровізації охоронних нотаріальних дій

Охороні нотаріальні дії ключове значення для гарантування стабільності правової системи, створення умов для реалізації прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин.

Традиційним у доктрині права є віднесення до охоронних нотаріальних дій виконавчих написів, накладання заборон відчуження нерухомого майна, передача заяв та посвідчення фактів, вчинення протесту векселя та морського протесту, прийняття документів на зберігання, прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів, засвідчення вірності копій документів/витягів з них/перекладу/справжності підпису. [132, с.563-605]

Ключовими охоронними нотаріальними діями поряд із охороною спадкового майна, яке ми розглянули у попередньому підрозділі, є вчинення виконавчих написів. Виконавчий напис є нотаріальним засобом стягнення заборгованості/витребування майна, включно з об'єктами довірчої власності, який вчиняється на документах, що підтверджують безспірну заборгованість/на правочинах, які передбачають звернення стягнення на майно.

Нотаріус повинен відмовити у вчиненні виконавчого напису у тих випадках, коли майно, яке підлягає стягненню захищене законом/рішенням суду. Виконавчий напис може бути здійснений незалежно від того, де знаходиться боржник чи стягувач. Для вчинення виконавчого напису стягував/його представник повинен подати заяву, яка містить ідентифікаційні дані сторін, а також відомості про суму/предмет стягнення, строки виконання та іншу необхідну інформацію. У випадках потреби нотаріус перед вчиненням виконавчого напису може витребувати додаткові документи. У разі порушення зобов'язань/умов іпотечного договору виконавчий напис вчиняється тільки після встановленого законом строку від надсилання письмових повідомлень боржнику та іпотекодавцю.

Головна умова вчинення виконавчого напису – наявність безспірної заборгованості, яка підтверджується відповідним документом, а також

можливість її стягнення у межах строків давності, які передбачені законом чи у договорі. Додаткові вимоги для перевірки передбачені у випадку вчинення напису за іпотекою (перевірка наявності заставних та інших іпотекодержателів у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно). У тих випадках, коли буде виявлено заставну, нотаріус може вчинити напис, тільки підставі заяви її власника.

Виконавчий напис повинен відповідати вимогам законодавства, у тому числі Законів України «Про нотаріат» та «Про виконавче провадження», вчиняється як на оригіналі документа, так і на дублікаті, який підтверджує заборгованість, або на договорі про довірчу власність. Якщо нотаріус не може вмістити напис на документі, то продовжує або викладає його на спеціальному бланку. При визначені розміру суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, нотаріус враховує індекс інфляції та три проценти річних від простроченої суми, якщо інше не передбачено договором або законом.

Документи, що підтверджують заборгованість/правочин, за якими здійснюється стягнення мають зберігатися у нотаріусів разом із примірниками виконавчого напису. У разі однотипних документів, що встановлюють заборгованість, нотаріус залишає в матеріалах справи одну копію документа та список боржників із зазначенням реквізитів, строків і сум стягнення. Додаткові документи з Переліку для безспірного стягнення зберігаються у нотаріальній справі, але не приєднуються до виконавчого напису. [263]

Д. С. Дерев'янка проаналізувала нотаріальну охорону корпоративних прав, яку пропонує розглядати із широкого погляду («поєднання заходів, що вчиняються у відповідність до цивільно-правових норм, які забезпечили належну реалізацію/захист корпоративних прав учасників юридичних осіб, направлених на недопущення запобігання порушенню корпоративних прав») та вузького погляду («сукупність заходів, що вчиняються у відповідності із нормами цивільного законодавства, мають на меті не допустити порушення прав осіб, які пов'язані з їх участю у юридичних особах корпоративного типу»), а також обґрунтовує доцільність внести зміни до Закону України «Про товариства

з обмеженою та додатковою відповідальністю» та передбачити, що «у випадках невиконання дивідендів учасникам товариства у встановлений у цьому законі строк учасники вправі звернутися до нотаріуса з метою вчинення виконавчого напису на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку, згідно із встановленим Кабінетом Міністрів України переліком». [116, с. 24-26] З вказаною пропозицією ми погоджуємо, оскільки такі зміни сприятимуть охороні нотаріусом корпоративних прав учасників цивільних відносин.

Запровадження воєнного стану внесло свої корективи у вчинення такої охоронної нотаріальної дії як виконавчий напис нотаріуса. Зокрема, до Закону України «Про виконавче провадження» було внесено суттєві зміни, що передбачили заборону примусового виконання виконавчих написів нотаріусів. За діючого екстраординарного правового режиму нотаріуси вправі вчиняти виконавчі написи, проте стягувачам необхідно усвідомлювати неможливість фактичного виконання таких написів чи ініціювання процедури примусового виконання. З цього приводу є низка судових рішень, тому важливо проаналізувати правові позиції Верховного Суду. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23 жовтня 2024 року у справі № 953/510/23 було зауважено, що вчинення виконавчого напису нотаріусом маю ґрунтуватися виключно «на поданні стягувачем документів, передбачених Переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172». Такі документи повинні підтверджувати «безспірність заборгованості чи інші види відповідальності боржника перед стягувачем», сам факт подання документів не повинен розглядатися як безумовний доказ «відсутності спору щодо розміру заборгованості». У постанові КЦС ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 372/2174/22 було зауважено, що «безспірність заборгованості/іншої відповідальності боржника є обов'язковою передумовою вчинення виконавчого напису, що повинна перевірятися нотаріусами за формальними ознаками поданих документів, нотаріуси не зобов'язані витребувати/одержувати пояснення боржника». [300]

Крім того, варто звернути увагу на такі важливі аспекти, що мали місце при розгляді спорів, пов'язаних із оскарженням виконавчих написів:

По-перше, суд розглядає таку справу тільки «за позовами боржників до стягувачів, а відповідачем у таких провадженнях виступає особа, на користь якої було вчинено напис, що, на думку позивача, порушує його права» (постанова КЦС ВС від 19 червня 2023 року у справі № 187/1718/20).

По-друге, «споживачі, які звертаються до суду з позовами про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, звільняються від сплати судового збору як за подання позовної заяви, так і за подання апеляційних чи касаційних скарг» (постанова КЦС ВС від 19 жовтня 2022 року у справі № 743/1481/21).

По-третє, щодо строків звернення до нотаріуса, то «положення ч. 1 ст. 88 Закону України «Про нотаріат» слід тлумачити у системному зв'язку з ч. 2 цієї статті та ст. 257 ЦК України, що передбачають трирічний строк від моменту виникнення права вимоги, у межах якого може бути вчинено виконавчий напис» (постанова Великої Палати ВС від 21 вересня 2021 року у справі № 910/10374/17).

По-четверте, у випадку, коли надаються необхідні докази безспірності заборгованості, а інша сторона не дає підтверджень на їх спростування, виконавчий напис вважається вчиненим законно (постанова КЦС ВС від 17 березня 2021 року у справі № 210/2664/18).

По-п'яте, «виконавчий напис не підлягає виконанню, якщо порушено вимоги процедури звернення стягнення, зокрема щодо повідомлення боржника, державної реєстрації відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження та підтвердження безспірності заборгованості» (постанова ВП ВС від 16 травня 2018 року у справі № 320/8269/15-ц), а у боржника є «право оскаржити виконавчий напис як із підстав порушення нотаріусом процедури його вчинення, так і з мотивів неправомірності вимог стягувача (повністю чи частково), у тому числі внаслідок спливу строків позовної давності» (постанова КЦС ВС від 25 січня 2023 року у справі № 523/1585/17).

По-шосте, «наявність судового спору між кредитором та боржником про стягнення заборгованості за кредитним договором саме по собі не спростовує безспірності такої заборгованості, а також не свідчить про незаконність виконавчого напису. Водночас визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, є підставою для повернення коштів відповідно до ст. 1212 ЦК України» (постанови ВП ВС від 15 січня 2020 року у справі № 305/2082/14-ц та КЦС ВС від 8 вересня 2021 року у справі № 201/6498/20). [301]

В умовах цифровізації та запровадження системи е-нотаріату виникає питання, які зміни слід запровадити щоб вчиняти виконавчі написи у електронній формі. При запровадження можливості цифрового вчинення виконавчих написів, ми переконані, що вони мають бути вчиненні тільки на електронних документах. Ми пропонуємо п. 5. «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» доповнити новим пунктом такого змісту: «Викладення виконавчого напису у цифровій формі можливе через систему е-нотаріату тільки на документах у електронній формі».

Внесення боргу в депозит виступає ключовим способом виконання грошових зобов'язань, а також зобов'язань по передачі цінних паперів. Чинне законодавство України дозволяє здійснювати таку нотаріальну дію, як прийняття на депозит грошових сум, державним нотаріусам, приватним нотаріусам та консульським установам України. При цьому нотаріус не зобов'язаний перевіряти підстави внесення коштів чи цінних паперів. Нотаріальне депонування передбачено також сімейним законодавством, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 89 Сімейного кодексу України припинення права на аліменти може бути оформлене за домовленістю подружжя шляхом внесення одноразової грошової суми на депозит нотаріуса перед посвідченням договору, що покликано запобігти можливим зловживанням і виконує функцію «відступного». [148]

Важливою охоронною нотаріальною дією також є накладання та зняття заборони щодо відчуження грошових сум, що зараховуються на рахунок умовного зберігання (ескроу). Відповідно до статті 95 Закону України «Про

акціонерні товариства» та з урахуванням змін, внесених Наказом Міністерства юстиції України № 405/5 від 14.02.2025, вказана нотаріальна дія вчиняється на підставі таких документів: публічної безвідкличної вимоги; засвідчених депозитарною установою/Центральним депозитарієм документів, які підтверджують вид обмеження; засвідчені депозитарною установою/Центральним депозитарієм інформація про особу. У разі реєстрації обтяження/обмеження на акції у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна, заміна предмета обтяження здійснюється шляхом заміни акцій на грошові кошти за заявою заявника вимоги. Нотаріус також може зняти заборону на підставі документа про виконання вимоги обтяжувача. [263]

Не тільки цифровізація, але і повномасштабна війна зумовила впровадження доволі жорстких обмежень по реалізації корпоративних прав резидентами рф (фізичними та юридичними особами). Такі ж обмеження були впроваджені щодо українських юридичних осіб у тих випадках, коли їх кінцевими бенефіціарними були резиденти рф, у тому числі ті, які мали частку у статутному капіталі понад 10%. Серед обмежень було і передбачення мораторію на нотаріальні посвідчення правочинів, що могли якимось чином сприяти виконанню будь-яких зобов'язань на користь рф, передбачали відчуження цінних паперів/корпоративних прав на користь особи, які була пов'язана із агресором. [141, с.152]

При вчиненні нотаріусами охоронних дій необхідно враховувати запровадження заборон на вчинення окремих з них постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 року № 364 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 209». Зокрема, обмеження стосувалися припинення доступу користувачів до єдиних/державних реєстрів у віданні Міністерства юстиції на тих територіях, де були активні бойові дії чи вони перебували під окупацією (у Донецькій, Луганській, Херсонській областях, Автономній Республіці Крим, місті Севастополі, а також у низці районів Запорізької, Миколаївської та Харківської областей). Для нотаріусів із

інших областей та громад були надані доступи із технічних можливостями в умовах воєнного стану.

Згодом зміни були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480, яка передбачала, що всі нотаріальні дії із цінними паперами/корпоративними правами вчиняти можуть лише нотаріуси, які включені до спеціального переліку Міністерства юстиції. До такого переліку нотар учи потрапляли у разі: відсутності порушень у сфері нотаріальної діяльності, не посвідчення незаконних правочинів після 24 лютого 2022 року, а також якщо не було заборгованості перед Нотаріальною палатою України. [243] З травня 2022 року Міністерство юстиції почало вести облік нотаріусів, що мали право вчиняти нотаріальні дії щодо цінного майна. Першим наказом (від 3 травня 2022 року № 1760/5) були визначені нотаріуси у різних регіонах, зокрема у Києві - 349, у Вінницькій області - 173, у Запорізькій - 65, у Рівненській - 124, у Тернопільській - 117. Надалі перелік постійно розширювався, наприклад станом на січень 2023 року тільки в Києві кількість таких нотаріусів сягнула понад 1200 осіб. [141, с.153-154]

При цьому, обмеження по реалізації корпоративних прав частково залишалися. Так, постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 480 передбачала і низку заборон. Зокрема: обмежено було нотаріальне засвідчення справжності підписів на актах про передачу нерухомого майна до/із статутного(складеного) капіталу юридичних осіб; нотаріальні посвідчення правочинів по відчуженню іпотеки, що належали фізичним особам по споживчим кредитам, щодо відчуження нерухомого майна до закінчення одного місяця з дати державної реєстрації права власності, окрім випадку спадкування/визначення часток у праві спільної сумісної власності. Крім того було заборонено нотаріально посвідчувати правочин, яким відчужувалося нерухоме майно/цінні папери/корпоративні права/іпотека, а також встановлювалася довірча власність на нерухоме майно, заборонено було засвідчувати справжності підпису на акті приймання-передачі частки у статутному/складеному капіталі юридичної особи, який підписувався по

довіреності. Охоронні дії були спрямовані і на територіальні обмеження, зокрема нотаріально посвідчити договір про відчуження нерухомого майна/іпотеки чи встановлення довірчої власності було дозволено тільки за місцем розташування такого майна (крім нерухомості у м. Києві та Київській області). [243]

Аналогічні обмеження передбачала також постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану», зокрема заборонено нотаріально посвідчувати договори відчуження нерухомого майна до закінчення одного місяця із дня державної реєстрації права власності відчужувача, якщо воно було набуто під час воєнного стану на підставі правочину чи через передачу майна у власність юридичної особи як внеску до статутного капіталу, а також у зв'язку із виходом з числа засновників юридичної особи. [241]

В умовах повномасштабної війни важливе значення має така охоронна нотаріальна дія як встановлення опіки над майном безвісно відсутніх осіб. Нотаріуси установлюють опіку над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою/зниклою безвісти при особливих обставинах, на підставі: письмової заяви зацікавлених осіб чи органу опіки та піклування; рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою/відомостей про зниклу особу з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Заходи здійснюються за останнім місцем проживання особи чи місцем розташування нерухомого майна/його основної частини. Опіка встановлюється шляхом: описів майна особи, яка визнана безвісно відсутньою чи зниклою; призначення одного опікуна над цим майном. Перед встановленням опіки нотаріуси повинні з'ясувати: місця останнього проживання/статус населеного пункту (бойові дії/окупація); дані у Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти; чинність судового рішення про визнання безвісно відсутнім; чи призначено опікуна над майном; родинні/сімейні зв'язки або інші підстави для звернення; склад і місцезнаходження майна (за реєстрами, кадастрами, довідками). У тих випадках,

коли майно знаходиться поза нотаріальним округом, нотаріус надсилає доручення іншому нотаріусу для опису майна.

Опис майна може бути проведений без виїзду (за даними реєстрів або документів) та із виїздом, якщо є відкритий доступ та присутності не менше двох свідків (крім нотаріуса, заявника, близьких родичів та інших визначених осіб). За результатами опису складається акт, в якому зазначається: дата й час, дані нотаріуса, заявника, учасників; ідентифікаційні дані особи, яка визнана безвісно відсутньою/зниклою; детальна характеристики кожного об'єкта (включно з вартістю, якщо надано). Акт підписується всіма учасниками, є невід'ємною частиною свідоцтва про призначення опікуна. Опікуном може бути виключно фізична особа з повною цивільною дієздатністю за її письмовою згодою/уповноважений представник органу опіки та піклування. [263]

Крім того, вкрай важливо в умовах наскрізних підходах європеїзації враховувати практику охоронних нотаріальних дій в державах ЄС. Варто зауважити, що в ЄС діє Рада нотаріату Європейського Союзу (CNUE), яка планує реалізувати у 2026-2028 роках низку навчальних заходів у аспекті цифровізації для нотаріусів. Навчання будуть проведені у різних державах-членах ЄС щодо цифрового потенціалу для нотаріусів, у тому числі підвищення їх обізнаності з питань: кібербезпеки, фішингу та інформаційна безпека; автентифікації відеоконференцій та цифрових сертифікатів; безпечних засобів зв'язку та управління цифровими документами; криптоактивів та боротьба з відмиванням грошей; взаємозв'язок реєстрів заповітів, бенефіціарної власності тощо. [2] Потенційним членом Ради нотаріату Європейського Союзу (CNUE) є також Україна. У світлі військової агресії РФ та дій Білорусі проти України, Європейський Союз запровадив низку санкцій проти Росії та Білорусі. Ці санкції складаються з індивідуальних заходів, секторальних заходів та обмежень у фінансовому секторі. У цьому контексті CNUE забезпечує поширення цієї інформації серед європейських нотаріатів для підвищення їхньої обізнаності щодо конкретних правових зобов'язань нотаріусів. [31]

5 вересня 2024 року Суд Європейського Союзу виніс знакове рішення у справі C-109/23, постановивши, що засвідчення нотаріусом продажу нерухомості за участю російських компаній не порушило режим санкцій ЄС. Берлінський нотаріус, якому було доручено засвідчити продаж квартири, що належить російській компанії, поставив під сумнів, чи можуть такі дії потенційно порушувати ці санкції. Суд відповів, уточнивши, що нотаріальне засвідчення відрізняється від юридичних консультаційних послуг, що дозволяє нотаріусам продовжувати свої публічні функції, не порушуючи санкційну систему ЄС. Рішення Суду Європейського Союзу надає важливе роз'яснення щодо розмежування між нотаріальними обов'язками та юридичними консультаційними послугами. Для Кіпру, де роль нотаріусів виконують юристи, це рішення гарантує, що операції з нерухомістю за участю російських організацій можуть здійснюватися без порушення санкцій ЄС, за умови, що фахівці суворо дотримуються своїх сертифікаційних та адміністративних функцій. [20]

Ліна Кіяніца здійснила порівняльний аналіз нотаріальних функцій в Україні, Польщі та Литві. Науковиця дійшла висновку, що поряд із передбаченням національним законодавством кожної держави переліку обов'язкових дії для нотаріального посвідчення, також встановлено обов'язок нотаріуса запобігати відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, контролювати сплату необхідних податків і зборів. Відмінності у повноваженнях нотаріусів України порівняно з нотаріусами Польщі та Литви полягає в тому, що українське законодавство передбачає обов'язок нотаріуса здійснювати державну реєстрацію права власності на нерухоме майно за результатом нотаріальної дії, тоді як у Польщі чи Литві нотаріус лише надсилає відповідне повідомлення до компетентного органу для реєстрації. В усіх трьох країнах нотаріус, поряд з основними повноваженнями, вправі проводити медіацію, особлива увага цим повноваженням приділена в Литві, яка розмежовує медіацію та нотаріальні функції. [50, с.173-174] Водночас науковиця не здійснила порівняльний аналіз цифровізації нотаріальної діяльності у цих державах.

Згідно з інформаційним порталом Федеральної нотаріальної палати Німеччини, судова система Німеччини базується на «моделі превентивного правового контролю», що здійснюється нотаріусами. Превентивне здійснення правосуддя нотаріусами спрямоване на захист недосвідчених та некваліфікованих учасників від правової дискримінації, забезпечення правової безпеки та запобігання спорам. Саме тому, експерти зауважують, що нотаріуси відіграють важливу роль у країнах континентальної правової системи, що зумовлює впровадження цифрового нотаріату доволі складним. У США Національна нотаріальна асоціація також використовує термін «електронне нотаріальне засвідчення», яке призводить до однакових правових наслідків для правочинів, що і фізичне посвідчення. Нотаріус використовує електронний підпис, а також нотаріальне засвідчення через веб-камеру. [19, с. 19-23]

У Франції існує спеціальна мережа, що включає усі нотаріальні відділення, забезпечує для нотаріусів доступ до внутрішніх та публічних баз інформації, створює можливість обмінюватися інформацією, у тому числі із третіми особами. Французькі нотаріуси у своїй діяльності застосовують електронний підпис та мають доступ до європейських інформаційних баз, що важливо у аспекті транскордонних справ. Італія розпочала впроваджувати із 1997 року цифрові технології через компанію «Нотартель», яку заснувала Національна рада нотаріусів. Вказана установа забезпечує дію Єдиної нотаріальної мережі, що спростила документообіг та надала доступ до публічних реєстрів [322].

Окремі європейські держави також вже мають досвід запровадження е-нотаріату, наприклад в Естонії. [76] У лютому 2020 року за пару тижнів до початку пандемії, Естонська Нотаріальна палата впровадила електронний нотаріальний сервіс як пілотний проект, що спочатку тільки дозволяв дистанційно вчиняти нотаріальні дії в посольствах Естонії. На той час на тернах ЄС це була перша подібна публічна послуга. Хоч до цього часу 99% державних послуг Естонії були цифровізовані, складність та ризики, пов'язані з нотаріальними діями, виключили їх з цього процесу. Пілотний проект електронного нотаріального сервісу з'явився у вирішальний момент пандемії,

його дистанційна перевірка здійснювалася тільки в посольствах Естонії в Гельсінкі, Лондоні, Брюсселі, Стокгольмі та Ризі. Але протягом кількох місяців після запуску він перетворився на повноцінну платформу, до якої можна було отримати доступ прямо з дому. Протягом першого кварталу цього року приблизно 91% усіх нотаріальних дій, здійснених електронними резидентами, було здійснено через електронний нотаріальний сервіс.

На разі сервіс електронного нотаріуса в Естонії розгорнуто на повну потужність, можна здійснювати всі види правочинів із будь-якої точки світу, крім укладення шлюбу чи розлучення (тільки для цих дій необхідно звернутися особисто до нотаріуса).

Платформа e-Notary в Естонії стала можливою завдяки віддаленій автентифікації. До цього часу електронні та цифрові послуги нотаріусами використовувалася у середині системи (для підготовки правочинів, підписання документів, доступу до реєстрів, надсилання документів та даних до реєстрів, виставлення апостилів тощо). З початку 2021 року відбулося суттєве оновлення електронної нотаріальної системи, коли стало можливим проведення гібридних нотаріальних операцій (деякі клієнти особисто присутні у нотаріуса, а інші підключені дистанційно). В Естонії постійно мінімізуються потенційні ризики у питаннях захисту персональних даних. Щоб користуватися послугою електронного нотаріуса, кожен клієнт підключається до сервера в Міністерстві юстиції. Біометрична система розпізнавання обличчя інтегрована з електронною нотаріальною системою. Ця система ідентифікації використовує біометричну систему розпізнавання обличчя Veriff, яка використовує алгоритми, щоб гарантувати, що людина перед екраном відповідає тій, яка зображена в їхньому посвідченні особи. [30]

На разі у Литві, такі нотаріальні дії здійснюються з допомогою цифрових інструментів: видача свідоцтва про право на спадщину/право власності на частину спільного майна подружжя; засвідчення справжності виписок з документів; засвідчення справжності підпису на документах; затвердження часу подання документів; передача заяви однієї фізичної/юридичної особи іншим;

прийняття грошових сум на депозитний рахунок; прийняття морських протестів; опротестування векселів та чеків; виконання виконавчих написів за нотаріально посвідченими правочинами, що породжують грошові зобов'язання, а також за опротестованими або неопротестованими простими вексями та перевірок; виконання виконавчих наказів про примусове стягнення боргу за вимогою іпотечного (заставного) кредитора; складання або затвердження документів щодо достовірності інформації, поданої до реєстру юридичних осіб; підтвердження відповідності установчих документів юридичних осіб вимогам закону; посвідчення заповіту; підтвердження того, що фізична особа жива та перебуває на певній території; прийняття заповітів та особистих документів, прирівняних до офіційних заповітів. [19, с.50-51]

Враховуючи, що у вересні 2025 року було опубліковано інформацію, що під час тестування системи електронного нотаріату виявлено, що тестова версія містить всі дані про довіреності/заповіти/документи, зареєстровані в Єдиному реєстрі довіреностей та Спадковому реєстрі, скопійовані до певної дати. На думку, Нотаріальної палати України це «безпрецедентний випадок порушення нотаріальної таємниці» (лист № 41/3 від 18.09.2025, направлено було до Міністра цифрової трансформації та Міністра юстиції, опубліковано його також на сайті Національної комісії з питань нотаріальної таємниці). Так як, інформація, яка стала доступною становить нотаріальну таємницю, чим порушено ст. 8 Закону «Про нотаріат». Протягом тестового періоду із 3 по 17 вересня 2025 року тестувальники мали необмежений доступ до реальної інформації з Реєстру спадщини та Єдиного реєстру довіреностей, та проводили тести на основі інформації, що містила персональні дані. [23]

Серед ключових проблем цифровізації нотаріату О. В. Красногор вважає: «неохоче ставлення до використання діджиталізації державними нотаріусами, недостатня цифровізація процесу, фізична присутність клієнта у нотаріуса для ведення справ» [182]. Вказана позиція викликає певну дискусію, оскільки впровадження системи е-нотаріату має призвести до достатнього рівня цифровізації, аби забезпечити віддалений доступ без фізичної присутності

клієнта. Проблему неохочого використання діджиталізації державними нотаріусами можна вирішити через системні навчання та роз'яснення.

Ми підтримуємо позицію тих вчених, які вважають, що впроваджені заходи доволі істотно вплинули на порядок здійснення нотаріальних дій та підхід до охоронної функції нотаріату, продемонструвавши прагнення нашої держави першочергово захищати національні інтереси та готовність впроваджувати інструменти протистояння економічним механізмам тиску, що можуть загрожувати нашому суверенітету і територіальній цілісності. Більше того, нотаріуси стали складовою частиною безпекових механізмів національного масштабу в умовах війни. Вочевидь цифровізація нотаріальної діяльності в Україні має враховувати європейські тенденції та впроваджувати кращі практики, наприклад вже перевірені в Естонії.

Висновки до розділу 3

1) Нотаріальне посвідчення правочину передбачає вчинення нотаріусом підготовчих дій (надання сторонам інформації про правові наслідки правочину, підготовка проєкту документу), перевірку правоспроможності (встановлення особи підписанта, перевірка права на укладення правочину, з'ясування волі сторін та чи наявні всі умови дійсності правочину) та проставлення посвідчувального напису. З одного боку, норми цивільного законодавства щодо нотаріального посвідчення правочинів узгоджуються із принципами справедливості, диспозитивності та правової визначеності, корелюються із засадою свободи договору. З іншого боку, наявність у сфері нотаріального посвідчення правочинів чимало імперативних норм, які передбачають випадки обов'язковості процедури, забезпечують належний захист для особи, яка може перебувати в уразливому становищі.

3) Традиційним у доктрині права є віднесення до охоронних нотаріальних дій виконавчих написів, накладання заборон відчуження нерухомого майна, передача заяв та посвідчення фактів, вчинення протесту векселя та морського протесту, прийняття документів на зберігання, прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів, засвідчення вірності копій документів/витягів з них/перекладу/справжності підпису. Ключовими охоронними нотаріальними діями поряд із охороною спадкового майна, яке ми розглянули у попередньому підрозділі, є вчинення виконавчих написів. Виділено шість ключових аспектів, що важливі при розгляді спорів, пов'язаних із оскарженням виконавчих написів.

4) Впроваджені заходи доволі істотно вплинули на порядок здійснення нотаріальних дій та підхід до охоронної функції нотаріату, продемонструвавши прагнення нашої держави першочергово захищати національні інтереси та готовність впроваджувати інструменти протистояння економічним механізмам тиску, що можуть загрожувати нашому суверенітету і територіальній цілісності. Крім того, нотаріуси стали складовою частиною безпекових механізмів національного масштабу в умовах війни. Вочевидь, цифровізація нотаріальної діяльності в Україні має враховувати європейські тенденції та впроваджувати

кращі практики, наприклад, вже перевірені в Естонії та інших європейських державах.

5) В умовах цифровізації та запровадження системи е-нотаріату виникає питання, які зміни слід запровадити, щоб вчиняти виконавчі написи у електронній формі. При запровадженні можливості цифрового вчинення виконавчих написів, ми переконані, що вони мають бути вчинені тільки на електронних документах. Ми пропонуємо п. 5. «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» доповнити новим пунктом такого змісту: «Викладення виконавчого напису у цифровій формі можливе через систему е-нотаріату тільки на документах у електронній формі».

ВИСНОВКИ

1. Становлення нотаріату в незалежній Україні має свої етапи, зокрема нами виділено наступні:

- перший, з 1993 року, коли відбулося прийняття спеціалізованого законодавчого акту до 1996 року;

- другий з 1996 року по 1999 рік, під час якого відбулося прийняття Конституції, що мала важливе значення у означенні принципів правової держави щодо питання захисту прав людини, закладенні основ сучасного приватноправового регулювання суспільних відносин;

- третій (новітній) етап, що розпочався із 1999 року, і формується під впливом цифровізації та містить три підетапи: а) 1999 рік – 2012 рік, що характеризується першими актами у сфері запровадження єдиних державних реєстрів із елементами інформаційно-комунікаційного управління ними; б) 2012 рік – 2022 р., період поступового реформування та централізації єдиних державних реєстрів, посилення контролю за захистом інформації при вчиненні нотаріальних дій; в) із 2023 року – триває досі та передбачає впровадження системи е-нотаріату. Новітній етап розвитку нотаріату в Україні передбачає впровадження сучасних технологій для покращення доступності та якості нотаріальних послуг. Це сприятиме підвищенню довіри громадян до нотаріусів та забезпечить більш ефективне функціонування нотаріату в цілому.

2. Нотаріальне діловодство, як складова організації та функціонування нотаріату, традиційно визначається як сукупність регламентованих нормативно-правовими актами процесів обліку, реєстрації, систематизації, зберігання та використання документів, створених у процесі вчинення нотаріальних дій. Його фундаментальне призначення полягає у забезпеченні правової достовірності, доказової сили, незворотності та публічної вірогідності нотаріальних актів, а також у формуванні та ефективному функціонуванні архіву юридично значущих документів. У класичному розумінні, що базується на паперовому документообігу, нотаріальне діловодство характеризувалося значними обсягами ручної праці, ризиками фізичної втрати чи пошкодження документів,

обмеженою оперативністю доступу до інформації та ускладненою верифікацією даних.

На сучасному етапі розвитку правової системи України, що відбувається в контексті глобальної цифровізації, інститут нотаріального діловодства переживає докорінні трансформації. Ці зміни охоплюють не лише технічні засоби, а й модифікують його правову сутність, функціональне призначення та місце у системі правового забезпечення цивільного обороту.

3. Здійснено розмежування понять "нотаріальна діяльність" (як інституційного, публічно-правового феномену), "нотаріальні дії" (як конкретних імперативно регламентованих актів з публічно-правовими наслідками) та "супутня (супровідна) діяльність нотаріуса" (як договірних, диспозитивних послуг), що дозволяє сформуванню якісно нової, багатоаспектної концепції розуміння функціональної діяльності нотаріуса;

4. У контексті зазначеного, автором пропонується наступне авторське визначення електронного нотаріального діловодства: *Електронне нотаріальне діловодство* – це системна сукупність організованих та автоматизованих процесів створення, обліку, реєстрації, обробки, систематизації, використання та довгострокового зберігання нотаріальних документів та інформації, що стосується нотаріальної діяльності, виключно в електронній формі, яка здійснюється з використанням засобів електронної ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів (КЕП), інтегрованих державних реєстрів та єдиного електронного нотаріального архіву, з метою забезпечення підвищеної ефективності, прозорості, кібербезпеки та юридичної достовірності нотаріальної діяльності в умовах цифровізації.

5. Нотаріальне посвідчення правочину передбачає вчинення нотаріусом підготовчих дій (надання сторонам інформації про правові наслідки правочину, підготовка проекту документу), перевірку правоспроможності (встановлення особи підписанта, перевірка права на укладення правочину, з'ясування волі сторін та чи наявні всі умови дійсності правочину) та проставлення посвідчувального напису. З одного боку, норми цивільного законодавства щодо

нотаріального посвідчення правочинів узгоджуються із принципами справедливості, диспозитивності та правової визначеності, корелюються із засадою свободи договору. З іншого боку, наявність у сфері нотаріального посвідчення правочинів чимало імперативних норм, які передбачають випадки обов'язковості процедури, забезпечують належний захист для особи, яка може перебувати в уразливому становищі.

Правила посвідчення всіх правочинів слід класифікувати на загальні, спеціальні правила посвідчення окремих правочинів та специфічні правила, пов'язані із цифровізацією нотаріальної діяльності.

6. Цифровізація не змінює загальні підходи до виділення стадій нотаріального процесу, проте корегує форму вчинення нотаріальних дій, форму нотаріального акту шляхом передбачення можливості його вчинення у цифровій формі, так само така субсидіарна стадія як оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчинення теж можлива через е-судочинство.

Серед основних нововведень системи е-нотаріату та її складових – реєстрів: WEB-орієнтованість системи, що усунуло потребу її інсталяції на локальні пристрої; забезпечення централізованого доступу до єдиних та державних реєстрів у сфері нотаріату через єдине інтегроване вікно; передбачено можливість проведення попередніх перевірок за принципом «єдиного вікна» шляхом інформаційної взаємодії системи е-нотаріату з єдиними та державними реєстрами/інформаційно-комунікаційними системами, які адмініструє Міністерство юстиції, а також з іншими кадастрами та інформаційними системами; передбачено у складі е-нотаріату функціонує електронний реєстр нотаріальних дій, що дозволяє вести облік всіх нотаріальних дій.

7. Необхідне детальне врегулювання та запровадження процедури цифрового посвідчення всіх правочинів, як тих, щодо яких законодавець передбачив обов'язковість такої форми, так і тих, що вчиняються за згодою сторін із нотаріальним посвідченням. Ми пропонуємо передбачити можливість нотаріального посвідчення правочинів у електронній формі через систему е-нотаріат. Для цього необхідно статтю 209 ЦК України доповнити ч. 5 такого

змісту: «Правочин, який вчинений у електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін, посвідчується через систему е-нотаріату».

8. Проведене дослідження дохвило запропонувати такі зміни до законодавства України:

До Закону України «Про нотаріат» необхідно вести такі зміни:

Статтю 45 доповнити новою частиною такого змісту: «Правочини у електронній формі підписуються кваліфікованим електронним підписом. Нотаріус перевіряє справжність кваліфікованих електронних підписів».

Статтю 54 доповнити новою частиною такого змісту: «Правочин, який вчинений у електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню відповідно до вимог закону чи у випадку домовленості сторін посвідчується через систему е-нотаріату».

Крім того, необхідно:

- Постанову КМУ від 29 грудня 2023 р. «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» доповнити новою частиною із описом порядку нотаріального посвідчення електронних правочинів.

- «Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя» повинні бути переглянуті, оновлені та приведені у відповідність до трансформації системи нотаріату у зв'язку із цифровізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. William Smith, LLD. William Wayte. G. E. Marindin. Albemarle Street, London. John Murray. 1890. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:id=tabularium-cn> (дата звернення: 10.11.2025)
2. A new training programme is in the pipeline for 2026–2028. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/new-training-programme-supported-by-the-european-commission-for-2026-2028/> (дата звернення: 10.11.2025)
3. A polgári perrendtartásról 2016. évi CXXX. Törvény. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600130.TV> (дата звернення: 10.11.2025)
4. AI in the notarial profession. An exploration of the opportunities, risks and legal conditions of the development and use of AI in the notarial profession, Walree, T.F.; Reijneveld, M.D.; Wolters, P.T.J.; Roes, J.S.L.A.W.B. 2023, External research report. URL: <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/296953> (дата звернення: 10.11.2025)
5. Alessandra Bassani. L'età medievale: il notarius mediatore fra comunità e autorità. Tabellio, notarius, notaio: quale funzione? Una vicenda bimillenaria / a cura di Alessandra Bassani e Francesca Pulitanò. Milano: Milano University Press, 2022. С.65-90
6. Alessandro Balti, L'età contemporanea. Il Notaio, custode della parola. p.127-154 Tabellio, notarius, notaio: quale funzione? Una vicenda bimillenaria / a cura di Alessandra Bassani e Francesca Pulitanò. Milano: Milano University Press, 2022. URL: <https://aisberg.unibg.it/retrieve/1802afeb-49da-459d-9d3a-0cd6e7fd364e/97-Monografia-791-1-10-20220907.pdf>
7. Armila P., Sivenius A., Stanković B. et al. Digitalization of Education: Commodification Hidden in Terms of Empowerment?. Postdigit Sci Educ. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-022-00347-8#ref-CR6> (дата звернення: 10.11.2025)
8. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1183 rendelete (2024. április 11.) a 910/2014/EU rendeletnek az európai digitális személyazonossági keret

létrehozása tekintetében történő módosításáról. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32024R1183> (дата звернення: 10.11.2025)

9. Basyarudin B. The Evolution and Significance of Notarial Law in Modern Legal Systems. Law and Business, Polish Economic Security Foundation. Institute for Legal and Economic Dialogue and Analysis, Vol. 4 (Issue 1), (2024) pp. 39-44. URL: <https://doi.org/10.2478/law-2024-0002> (дата звернення: 10.11.2025)

10. Bertrand Crettez, Marie Obidzinski. The Choice of Titling System in Land and the Blockchain. The Paris Chamber of Notaries Tests Private Blockchain with Digitalberry' (digitalberry). *CRED WORKING PAPER*. No 2021-7. URL: <https://hal.science/hal-04034974v1/document> (дата звернення: 10.11.2025)

11. Bitdefender GravityZone Business Security Enterprise. 2025. URL: <https://npu.ua/news/bitdefendersecurity/> (дата звернення: 10.11.2025)

12. Bosch-Bages Notaris, 'Blockchain, NFT and the Role of the Notary', 27 December 2021. URL: <https://notariaboschbages.com/en/blockchain-nft-and-the-role-of-the-notary/> (дата звернення: 10.11.2025)

13. Branka Grbavac. Testimony on reality or fiction - Zadar notaries between forms and practice. January 2011. *Acta Histriae*. 19(3). P. 393-406

14. Bukatova Diana. Electronic contract in the notarial process: between digitalization and legal challenges. *Visegrad Journal on Human Rights*. No 2, 2025 P. 27-32 DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2025.2.4> (дата звернення: 10.11.2025)

15. Bürgerliches Gesetzbuch. <https://www.buergerliches-gesetzbuch.info/> (дата звернення: 10.11.2025)

16. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digitalize?q=digitalization> (дата звернення: 10.11.2025)

17. Camillo Loro. Le firme informatiche: tipologie e diffusione in Italia. 2025. URL: <https://www.osservatori.net/insight/digital-b2b/firme-informatiche-tipologie-diffusione-italia-insight/> (дата звернення: 10.11.2025)

18. Carta d'Identità elettronica. 2025. URL: <https://www.cartaidentita.interno.gov.it/en/> (дата звернення: 10.11.2025)
19. Comparative study of digitalization of the notary. 2024. 112 p. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/COMPARATIVE-STUDY-OF-DIGITALIZATION-OF-THE-NOTARY.pdf>
20. Court of Justice of the European Union clarifies notarial services in light of Russian Sanctions. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/court-justice-european-union-clarifies-notarial-services-gg3re/> (дата звернення: 10.11.2025)
21. Cyber Notary And Artificial Intelligence: Indonesian Notary Challenges In The Future Yoan Nursari Simanjuntak, Teguh Wibisono Santosa. ICL-C 2023, November 11, Jakarta, Indonesia 2025 DOI 10.4108/eai.. 11-11-2023.2351349 URL: <https://eudl.eu/pdf/10.4108/eai.11-11-2023.2351349> (дата звернення: 10.11.2025)
22. Dario Internullo. Gli Exceptores Fra Tarda Antichità E Alto Medioevo: Aspetti Istituzionali, Sociali E Culturali. Originalveröffentlichung in: *Giornale italiano di filologia*. Biblioteca 31, 2023, S. 297-322; Online-Veröffentlichung auf Propylaeum-DOK DOI: <https://doi.org/10.11588/propylaeumdok.0000581>
23. Data from registers on powers of attorney and wills compromised – NCU. URL: <https://en.unba.org.ua/activity/news/10766-data-from-registers-on-powers-of-attorney-and-wills-compromised-ncu.html> (дата звернення: 10.11.2025)
24. Davina Malem Peraten Ketaren. Artificial intelligence to optimize the role of notaries in resolving land inheritance distribution based on customary law. *International Journal of Social Science Research (IJSSR)*. Vol. 4, No. 11, November 2024. P.1-9
25. Decreto Legislativo 2 luglio 2010, n. 110. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-07-02;110> (дата звернення: 10.11.2025)
26. Decreto Legislativo 8 novembre 2021, n. 183 Recepimento della direttiva (UE) 2019/1151 del Parlamento europeo e del Consiglio, del 20 giugno 2019, recante modifica della direttiva (UE) 2017/1132 per quanto concerne l'uso di strumenti e processi digitali nel diritto societario. (21G00188). URL:

<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2021/11/29/21G00188/SG> (дата звернення: 10.11.2025)

27. Digital Education Action Plan (2018-2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0022&from=EN> (дата звернення: 10.11.2025)

28. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/843/oj/eng> (дата звернення: 10.11.2025)

29. E-notary. *The Centre of Registers and Information Systems (RIK)*. URL: <https://bit.ly/3o2Ispa>. (дата звернення: 10.11.2025)

30. Estonia's fully remote e-notary service – 1st state e-service of its kind in Europe. URL: <https://e-estonia.com/estonias-fully-remote-e-notary-service-1st-state-e-service-of-its-kind-in-europe/> (дата звернення: 10.11.2025)

31. EU sanctions – obligations of notaries. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/ukraine-2/eu-sanctions-obligations-of-notaries/> (дата звернення: 10.11.2025)

32. European Commission 'About Blockchain-Based Notary Proof of Concept'. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/blockchain-egov-services/solution/blockchain-based-notary-proofconcept/about> (дата звернення: 10.11.2025)

33. Felix Härer and Hans-Georg Fill, 'Usage Scenarios for Blockchain Technologies in the Domain of Civil Law Notaries', in *International Trends in Legal Informatics, Festschrift for Erich Schweighofer* (Bern: Editions Weblaw, 2020), p. 14–17.

34. *Firme e Sigilli Elettronici Analisi comparativa delle varie tipologie presenti nella normativa nazionale e comunitaria dicembre 2019*. URL: https://www.agid.gov.it/sites/default/files/repository_files/tipologie_di_firme_e_sigilli_elettronici_v1_dicembre_2019.pdf (дата звернення: 10.11.2025)

35. Härer, Felix, and Hans-Georg Fill. Usage Scenarios for Blockchain Technologies in the Domain of Civil Law Notaries. In *International Trends in Legal Informatics, Festschrift for Erich Schweighofer. Jusletter IT* 21. Dezember 2020. Bern: Editions Weblaw. URL: https://jusletter-it.weblaw.ch/en/issues/2020/fses/12_s_201_220_fill_ha_6cd9413f17.html ONCE&login=false (дата звернення: 10.11.2025)
36. History of the French notarial system. C.19-38 URL: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7217&context=penn_law_review (дата звернення: 10.11.2025)
37. How to Make Electronic Signatures Legally Binding in the EU and Globally. URL: <https://www.digicert.com/blog/how-to-make-electronic-signatures-legally-binding> (дата звернення: 10.11.2025)
38. Humeniuk Viktor, Lytvyn Stepan. Characteristics of the civil-legal liability of the notary. *Legal, Economic Science and Praxis*. № 3. 2021. P.21-27 URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2022/12/Viktor-Humeniuk-Stepan-Lytvyn_3_2021-21-27.pdf (дата звернення: 10.11.2025)
39. Idroes Ghadamfar Muflih. “Reinterpreting the Principle of Tabellionis Officium Fideliter Exercebo in Notarial Practice in the Digital Era of Society 5.0”. *Genesis Law and Social Sciences*, vol. 1, no. 1, May 2025, pp. 23-31, doi:10.61975/glass.v1i1.82.
40. Importance of Notaries in the Age of Artificial Intelligence. 2025 URL: <https://www.notarycam.com/importance-of-notaries-in-the-age-of-artificial-intelligence/#theevolutionofnotaryservicesinthedigitalera> (дата звернення: 10.11.2025)
41. International Union of Notaries (UINL). UINL guidance on notarial authentication with online appearance. 2021, December 3. URL: <https://uinl.org/publication/uinl-guidance-on-notarialauthentication-with-online-appearance/> (дата звернення: 10.11.2025)
42. Interpretations Of Renaissance Humanism Brill’s Studies In Intellectual History General Editor A.J. Vanderjagt, University of Groningen. 2006. URL:

https://archive.org/stream/StudiesInIntellectualHistory_20181119/BSIH%20143%20Interpretations%20of%20Renaissance%20Humanism_djvu.txt (дата звернення: 10.11.2025)

43. Jerry Lucas, ‘Can Blockchain Replace Notaries?’, Colorado Notary Blog (blog), 6 June 2021, URL: <https://abclegaldocs.com/blog-Colorado-Notary/can-blockchain-replace-notaries/> (дата звернення: 10.11.2025)

44. Koos Stefan. The Digitization of Notarial Tasks - A Comparative Overview and Outlook of ‘Cyber Notary’ In Indonesia and Germany," *The Indonesian Journal of Socio-Legal Studies*: Vol. 2: No. 2, Article 1. 2023. DOI: 10.54828/ijsls.2023v2n2.1 URL: <https://scholarhub.ui.ac.id/ijsls/vol2/iss2/1> (дата звернення: 10.11.2025)

45. Kramer, S. N. “Ur-Nammu Law Code.” *Orientalia* 23, no. 1 (1954): 40–51. URL: <http://www.jstor.org/stable/43073169> (дата звернення: 10.11.2025)

46. La “Rogatio” nelle carte bolognesi. URL: <http://tdtc.bytenet.it/comunicati/1cencetti-larogatio.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)

47. Latvia: Notary online – quick, safe and easy. Publication / 10 November 2021 / Lelde Laviņa, Kristiāns Dzerkaļš URL: <https://www.sorainen.com/publications/notary-online-quick-safe-and-easy/>

48. Lelde Laviņa, Kristiāns Dzerkaļš. Latvia: Notary online – quick, safe, and easy. 10 November 2021. URL: <https://www.sorainen.com/publications/notary-online-quick-safe-and-easy/> (дата звернення: 10.11.2025)

49. Lietuvos Respublikos Notariato Įstatymas 1992-09-15 Lietuvos aidas, 1992-10-01, Nr. 192-0 URL: <https://etar.lt/portal/lt/legalActPrint?actualEditionId=AAcGiMtRG&documentId=TAAR.BE3136A78E80> (дата звернення: 10.11.2025)

50. Lina Kyianytsia. Comparative Analysis of Notarial Functions in Ukraine, Poland and Lithuania. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2023. № 4 (40). P. 157-176

51. Manik, Chelsya & Latumeten, Pieter. (2024). Legal Review of the Effect of Technological Developments on Notary Services in Making Authentic Deeds. *Asian Journal of Engineering, Social and Health*. 3. 2571-2578. 10.46799/ajesh.v3i11.475. ;

Basyarudin, Basyarudin. (2025). The Evolution and Significance of Notarial Law in Modern Legal Systems. *Law and Business*. 4. P. 39-44. 10.2478/law-2024-0002

52. Marelli Elena. L'età giustiniana I tabelliones nella legislazione di Giustiniano. In *Tabellio, notarius, notaio: quale funzione? Una vicenda bimillenaria / a cura di Alessandra Bassani e Francesca Pulitanò*. Milano: Milano University Press, 2022. C.41-63. URL:

<https://libri.unimi.it/index.php/milanoup/catalog/download/97/212/785?inline=1>

(дата звернення: 10.11.2025)

53. Marcus. Remote Notarization in Europe: Laws & Trends. August 28, 2025. URL: <https://notarette.com/2025/08/28/remote-notarization-in-europe-laws-and-trends/> (дата звернення: 10.11.2025)

54. Mariyam, M. Legal Analysis Related to the Application of Artificial Intelligence in Notarial Practice, *Journal of Law, Politic and Humanities*, 4(5), 2024. pp. 1508–1515. doi: 10.38035/jlph.v4i5.500. c.1514

55. Maurice Barbieri and Dominik Gassen, 'Blockchain – Can This New Technology Really Revolutionize the Land Registry System?', in *Responsible Land Governance: Towards an Evidence-Based Approach (2017 World Bank Conference on Land and Poverty, Washington DC, 2017)*, 11. URL: https://www.notariesofeurope.eu/wpcontent/uploads/2021/09/Land-and-Poverty-Conference_Blockchain-Presentation.pdf (дата звернення: 10.11.2025)

56. Michalski L., Schmidt J. BGB-Erbrecht / Lutz Michalski, Jessica Schmidt. 5., völlig neu bearbeitete Auflage 2019. Heidelberg: C.F. Müller, 2019. XXXIV, 505 s.

57. Ministerstvo iustytysii Ukraïny. (2023). Zvit pro tsyfrovu infrastrukturu notarialnykh ustanov [Report on the Digital Infrastructure of Notarial Institutions]. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2025)

58. Nolens intestatus decedere (1) di Giorgio Tamba Già URL: <https://elibrary.fondazione-notariato.it/articolo.asp?art=53/5319#note> (дата звернення: 10.11.2025)

59. Notarize Documents Remotely. 2025. URL: <https://www.legitify.eu/> (дата звернення: 10.11.2025)
60. Orzikh Y. Integration of legaltech and AI in the Ukrainian notariat: ensuring sustainable turnover. In: Kostenko Oleksii, Kharytonova Olena, & Kharytonov Yevhen (Eds.) (ed.), *Digitalization, Metaverse, Artificial Intelligence In The Context Of Human And Individual Rights Protection In Ukraine And The World* (pp. 241-251). 2734 17 Avenue Southwest Calgary, Alberta, Canada, T3E 0A7: SciFormat Publishing 2025/ <https://doi.org/10.69635/978-1-0690482-4-0> с.246 (дата звернення: 10.11.2025)
61. Panca O. Hadi Putra, Iskandar Muda, Mohammad Ryan Bakry, Chandra Yusuf, Irwan Santosa. A Framework for Integrated E-notary Services Based on Blockchain for Civil Law Notaries: The Case of Indonesia. *International Journal On Informatics Visualization*. 9(1) - January 2025 P. 153-162
62. Rainerius Perusinus. *Die Ars notariae*. 1962. 141 с. URL: <https://www.unifr.ch/ius/mausen/fr/assets/public/files/publications/fondsanciens/wahrmund/32ArsNotariacompact.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
63. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (дата звернення: 10.11.2025)
64. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (дата звернення: 10.11.2025)
65. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of

decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng> (дата звернення: 10.11.2025)

66. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing. Directive 1999/93/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng> (дата звернення: 10.11.2025)

67. Republic Of Lithuania Law On The Notarial Profession Vilnius, 15 September 1992 – No. I-2882 (As last amended in 2022 December 20 – No. XIV-1714) Vilnius URL: <https://www.notarurumai.lt/en/doclib/m60tqlgsebjphfft9nf8cs6f5m4sc6zg> (дата звернення: 10.11.2025)

68. Rolandinus de Passageriis. Summa artis notariae Do. Rolandini Rodulphini Bononiensis ... cui per excellentiam Aurorae nomen est cum luculentissima D. Petri de Boaterijs Bononien. in eandem Summam expositione : huic accesserunt Philippi Decij Consilium de reprobatione instrumenti, Iacobi Butrigarij Renuntiationes juris civilis, Ioannis Iacobi Canis De tabellionibus libellus. 1565. URL: https://openlibrary.org/books/OL1036366M/Summa_artis_notariae_Do_Rolandini_Rodulphini_Bononiensis_..._cui_per_excellentiam_Aurorae_nomen_est (дата звернення: 10.11.2025)

69. Rolandinus de Passageriis: Flos ultimarum voluntatum D. Rolandini passagerij. In Latin. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11221958?page=8> (дата звернення: 10.11.2025)

70. Sarina Salima; Adilova Kultay; Aralbayeva Aigerim; Kurmanaliyeva Elmira; Teleuyev Galym. Digitalisation in Civil Law: Digital Reputation. Law, State and Telecommunications Review, [S. l.], v. 17, n. 1, p. 63–85, 2025. DOI: 10.26512/lstr.v17i1.53937. URL: <https://periodicos.unb.br/index.php/RDET/article/view/53937> (дата звернення: 10.11.2025)

71. Schmitz. Berufspolitische Tagung in Berlin - Video Kills the Notary? - Digitale Disruption oder Evolution der notariellen Tätigkeit' (see the summary of the presentation of Dominik Gassen).
72. Sistema Pubblico di Identità Digitale. 2025 URL: <https://www.spid.gov.it/> (дата звернення: 10.11.2025)
73. SPID - Sistema Pubblico di Identità Digitale. 2025 URL: <https://www.agid.gov.it/it/piattaforme/spid> (дата звернення: 10.11.2025)
74. Stefan Koos, Artificial Intelligence – Science Fiction and Legal Reality, Malaysian Journal of Syariah and Law 6, no. 3 (20 December 2018): 28, URL: <https://doi.org/10.33102/mjssl.v6i3.135> (дата звернення: 10.11.2025)
75. Tambiama Madiega. Artificial Intelligence Act. Members' Research Service PE 698.792 – September 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf) (дата звернення: 10.11.2025)
76. Turvaline autentimine asutuste e-teenustes. URL: https://tara.ria.ee/error-handler?error_code=auth_flow_timeout (дата звернення: 10.11.2025)
77. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts. 2005. UNCITRAL. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications (дата звернення: 10.11.2025)
78. Verma P., Oremus W. These lawyers used ChatGPT to save time. They got fired and fined. *The Washington Post*. 2023, November 16. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/11/16/chatgpt-lawyer-fired-ai/> (дата звернення: 10.11.2025)
79. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія / авт. колектив: С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. А. Латковська та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 800 с.
80. Алексеєнко І.Г. Патерило І.В. Гарантії законності надання публічних послуг в нотаріаті. *Наукові перспективи*. 2025. № 7(61). С. 786-793

81. Апалькова І.С. Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2(16). С. 27–32.
82. Баранкова Вікторія. Реалізація спадкових прав: розмежування судової та нотаріальної юрисдикції. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 5 (89). С. 119-130.
83. Бисага Ю.Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ПРАВО. 2015. Випуск 30. Том 1. С. 17-20
84. Бисага Ю.Ю. Цифрові технології в нотаріаті: сутність та особливості. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2 С.11-16 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.1> (дата звернення: 10.11.2025)
85. Булеца С.Б. Відшкодування моральної шкоди в разі захисту особистих немайнових прав особи в умовах цифровізації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* Випуск № 01, 2025. С. 144-151 с.147 DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.23> URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/25.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
86. Булеца С.Б. Вплив цифровізації на регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Італії. С.106-151. в *правова природа особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації: монографія / за редакцією проф., д.ю.н. Булеци С. Б., проф., д.ю.н. Менджул М. В. Ужгород: РІК-У, 2023. 272 с.*
87. Булеца С.Б., Менджул М.В., Калько А.І. Цифровізація права на медичну допомогу: порівняльний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 356-360. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/65.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
88. Бус К.І. Конвалідація недійсного правочину в цивільному праві України: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Тернопіль. 2024. 187 с.

89. Василів Соломія, Сорочкіна Олена. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз Т. *Юридичні науки*, № 1, 2020. С.134-140 <http://doi.org/10.23939/law2020.25.134> (дата звернення: 10.11.2025)
90. Вдовічена Л., Лукіян Д. Концепція е-нотаріату в правовій системі України: перспективи та ризики. *Ерліхівський журнал*. 2024. №8. С. 11–18. <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-8.02> (дата звернення: 10.11.2025)
91. Вдовічена Л.І. Правова природа нотаріальної дії: Питання нормативного врегулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024 Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 2. С. 264-269. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.38> (дата звернення: 10.11.2025)
92. Вдовічена Лідія. Нотаріальні акти як елемент функціонування нотаріальної юрисдикції. *Публічне право*. № 3 (51). 2023. С.152-159 URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/51/16.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
93. Веретенникова Г.Б, Устименко О.С. Діджиталізація, як інструмент управління підприємством. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, квітень 2021 р. С. 42-43.
94. Вискуб Олексій. Цифровізація: що дасть розширення співпраці з Естонією. *Економічна правда*. 14 вересня 2023. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/09/14/704327/> (дата звернення: 10.11.2025)
95. Виступ президента НПУ Володимира Марченка 13.09.2024 на конференції «Зміцнення верховенства права та нотаріат: Досвід країн-членів Європейського Союзу та України», організованій РНСС. URL: <https://npu.ua/news/vilnus/> (дата звернення: 10.11.2025)
96. "Витоку персональних даних українців не було": у Мін'юсті відреагували на проблеми з е-Нотаріат. 18.09.2025. URL: <https://my.ua/uk/news/cluster/2025-09-18-vitik-danikh-cherez-e-notariat-npu-osobisti-dokumenti-ukrayintsiv-teper-u-vidkritomu-dostupi/5488817d-5181-dc46-fcf0-dc5522043ab4> (дата звернення: 10.11.2025)

97. Вишнеvsька Тетяна 18.09.2025 в Фокус. URL: <https://focus.ua/uk/digital/724830-vitoku-personalnih-danih-ukrajinciv-ne-bulo-u-min-yusti-vidreaguvali-na-problemi-z-e-notariat> (дата звернення: 10.11.2025)
98. Відкрито нову сторінку цифрових сервісів – е-Нотаріат: Міністерство Юстиції України. 2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidkryto-novu-storinku-tsyfrovykh-servisiv-e-notariat> (дата звернення: 10.11.2025)
99. Вовк Ю.Є. Правові підстави нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичних осіб – підприємців. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 179-183.
100. Гарієvsька М.Б. Діджиталізація нотаріального процесу. *Університетські наукові записки*, 2021, № 2 (80), С. 95-103 DOI 10.37491/UNZ.80.8
101. Голобородько Вікторія. Зразок постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії у зв'язку із самочинним будівництвом. *МЕН*. № 4 (88), серпень, 2016. С. 120-123.
102. Гончаренко Л.О. Електронна ідентифікація в нотаріальній діяльності: проблеми правового забезпечення. *Адміністративне право і процес*. № 3. 2021. С. 24-29.
103. Гончарова А.В., Шестак О.В. Особливості правового регулювання здійснення нотаріальної діяльності: український та європейський досвід. *Правові горизонти*. 2019. Випуск 14 (27). С. 16-27.
104. Губарєв С.В. Поняття та види нотаріальної юрисдикції в органах місцевого самоврядування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73). № 1. 2023. С.245-252. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/42> (дата звернення: 10.11.2025)
105. Гулевська Г.Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. 2004. 19 с.

106. Гуменюк В.В. Поняття та особливості електронного нотаріального акту та електронного нотаріального діловодства в умовах цифровізації в Україні. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 57. С. 120-126 DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.18> URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/57/20.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
107. Гуменюк В. В. Етапи історичного розвитку нотаріату в епоху цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №. 1. С. 782-788. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/132.pdf> DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.130> (дата звернення: 10.11.2025)
108. Гуменюк В. В. Правові трансформації нотаріальної діяльності під впливом цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2025. Випуск 87: частина 1. С. 206-210. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/324655> DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.29> (дата звернення: 10.11.2025)
109. Гуменюк В. В. Особливості посвідчення правочинів в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №. 5. Том 1. С.181-185. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342208> DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1> (дата звернення: 10.11.2025)
110. Давиденко А.О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №4. С. 22-28. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/022-28.pdf> С.26-27 (дата звернення: 10.11.2025)
111. Демешко Ю.О. Історія нотаріату в Україні в дореформений період. *Наукові записки. СЕРІЯ: ПРАВО*. 2020. Випуск 9. С. 13-18. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2020-1-9-13-18> (дата звернення: 10.11.2025)
112. Денисяк М.М. Короткий аналіз історії виникнення, розвитку та реформування інституту нотаріату в Україні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2012. №4. С. 97-100.
113. Денисяк Н.М. Реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 547–551.

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/97.pdf> DOI
<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.95> (дата звернення: 10.11.2025)

114. Дергільова О.Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження. дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса. 2017. 201с.

115. Дергільова О.Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 183 с.

116. Дерев'янку Д.С. Охорона та захист корпоративних прав нотаріусом за цивільним законодавством України: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права. Львів, 2022. 195 с.

117. Деякі питання адміністрування Єдиних та Державних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем, держателем яких є Міністерство юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.1999 № 1272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

118. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text>

119. Деякі питання використання спеціальних бланків нотаріальних документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1290-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

120. Деякі питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 05.09.2012 № 824. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

121. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

122. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

123. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

124. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

125. Деякі питання організації нотаріальної діяльності та ведення нотаріального діловодства приватних нотаріусів в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 11.02.2025 № 356/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0212-25#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

126. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату Постанова Кабінет Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1444 (*Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 1406 від 29.12.2023*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

127. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі

нотаріальних дій: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 30.05.2024 №619 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

128. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 №1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#n16> (дата звернення: 10.11.2025)

129. Джуга М.В. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду за правилами цивільного судочинства. Дисертація на здобуття доктора філософії. Ужгород. 2024. 247 с.

130. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. URL: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini> (дата звернення: 10.11.2025)

131. Долинська М.С. До питання впровадження в Україні засадничих принципів системи е-нотаріату. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. №4. 2023. С.89-98 DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-11>

132. Долинська М.С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

133. Долинська М.С. Нотаріальні правочини в господарській діяльності аграрних суб'єктів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Випуск 3. С. 72–81

134. Долинська М.С. Основні принципи нотаріального процесуального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 57

135. Долинська М.С. Проблеми нотаріального процесу : підручник. Львів: ЛьвДУВС. 2022. 744 с.

136. Долинська М.С. Розвиток спадкових правовідносин за участю неповнолітніх на українських теренах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 173-181.

137. Дякович М.М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.

138. Дякович М.М. Особливості нотаріальної охорони і захисту у спадкових правовідносинах. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 136-140

139. Дякович М.М. Посвідчення правочинів нотаріусом: цивільно-правові аспекти. *Наукові праці. Економіка. Правознавство*. 2011. Вип. 149. Том 161. С. 100-103.

140. Е-нотаріат та юридичний ШІ-асистент. Мін'юст представив флагманські проекти у сфері цифровізації. 18-06-2025. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/e-notariat-ta-yuridichniy-shi-asistent-min%CA%BCyust-predstaviv-flagmanski-proekti-u-sferi-tsifrovizatsii> (дата звернення: 10.11.2025)

141. Євгенія Дуліб, Наталія Чудик. Захист корпоративних прав нотаріусами у період дії воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3 (35). С. 150-157.

142. Єдиний реєстр нотаріусів. URL: <https://ern.minjust.gov.ua/pages/default.aspx>? (дата звернення: 10.11.2025)

143. Єніна Л.В. До питання про нотаріальне посвідчення шлюбного договору. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2018. С. 326-328.

144. Спіфанова Наталія. Тернистий шлях українського нотаріату. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/ternistiy-shlyah-ukrayinskogo-notariatu.html> (дата звернення: 10.11.2025)

145. Єсіпов І.А. Договір як юридичний факт. *Юридичний журнал*. 2005. № 2(32). С. 99–103.

146. Єфіменко Л.В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. №4(52), серпень 2010. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bf-d0-b5-d1-80-d0-b5-d0-b4-d1-83-d0-bc-d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b7-d0-b0-d1-80-d0-be-d0-b4-d0-b6-d0-b5-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d1-82-d1-83-d0-b2-d1-83-d0-ba/> (дата звернення: 10.11.2025)

147. Желіховська Юлія. Історико-правові аспекти становлення, розвитку та модернізації нотаріату України. *Мала Енциклопедія Нотаріуса*. № 1 (91), лютий, 2017. С.165-173.

148. Желіховська Юлія. Участь нотаріуса в охороні цивільних прав та інтересів шляхом прийняття на зберігання та в депозит. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-83-d1-87-d0-b0-d1-81-d1-82-d1-8c-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d1-83-d1-81-d0-b0-d0-b2-d0-be-d1-85-d0-be-d1-80-d0-be-d0-bd-d1-96-d1-86-d0-b8-d0-b2-d1-96-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-b8-d1-85-2/> (дата звернення: 10.11.2025)

149. Журавльова Зоря. Адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату. *Підприємництво, господарство та право*. №12. 2020. С. 148-151. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.25> (дата звернення: 10.11.2025)

150. Задорожна С. М. Звичаєве право та загальні принципи міжнародного права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 6(06). С. 80-87.

151. Заїка Р.Ю. Застава майбутнього врожаю як засіб забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань. Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни : матеріали. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 листопада 2017 р.). Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вернадського, 2017. С. 68-70.

152. Заїка Ю.О. Договір на управління спадщиною. *Підприємство, господарство і право*. 2020. Вип. 7. С. 29–34. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/6.pdf>. (дата звернення: 10.11.2025)

153. Заїка Ю.О. Принципи спадкового права як основа правової політики в сфері спадкування. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 149 – 158.

154. Заїка Юрій. Механізм регулювання майнових правовідносин, що виникають після відкриття спадщини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 23-28.

155. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22 - 28.

156. Зальотін, В.М., Бабич, Я.С. Перехід до е-нотаріату як протиепідемічний захід держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 5(34), 2020. С. 105—109 DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5\(34\).656](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5(34).656) (дата звернення: 10.11.2025)
157. Затилюк Я. Грамота Андрія Боголюбського Києво-Печерському монастирю. *Ruthenica*. Т. VII. 2008. С. 215–235.
158. Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. Київ: Атіка, 2005. 367 с.
159. Звіт про робочу поїздку представників нотаріальної палати України до міста Вільнюс, литовська республіка, з нагоди участі 3 грудня 2022 року у ювілейній конференції нотаріату литви «латинському нотаріату в литві – 30 років» URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/02/zvit-lytva.pdf> (дата звернення: 10.11.2025)
160. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 10.11.2025)
161. Зінькевич Ю.Є. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини: дисер. на здобуття ступеня доктора філософії 081 «Право». Одеса, 2022. 232 с.
162. Зміни до Закону про нотаріат Латвії від 08.03.2018. *Латвійський вісник*, 57, 20.03.2018. URL: <https://likumi.lv/ta/id/297812> (дата звернення: 10.11.2025)
163. Іванов М.В. Кібербезпека в електронному нотаріаті: ризики та заходи з мінімізації. *Cyberlaw Review*, 7(1), 2023. С.56-64.
164. Іліопол І.М. Електронний нотаріат: переваги та ризики. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2022 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/19> (дата звернення: 10.11.2025)
165. Ільєва Н.В. Нотаріальна діяльність як предмет адміністративно-правового регулювання. *Правова держава*. 2014. №17. С. 27-31.
166. Ільїна Ю.П. Значення «Положення про нотаріальну частину» 1866 року для розвитку нотаріату в Україні. С.563-570 URL:

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f7e3f9a-dcf0-46a1-83ba-70727cfe2bde/content> (дата звернення: 10.11.2025)

167. Ільченко І.В. Нотаріальне посвідчення цивільно-правових договорів на відчуження майна як спосіб захисту права власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 80-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_23 (дата звернення: 10.11.2025)

168. Інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно / Дія. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b0-d1-81-d0-bf-d0-b5-d0-ba-d1-82-d0-b8-d1-80-d0-b5-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d1-83-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-81-d0-bf-d1-96-d0-b2-d0-bf-d1-80-d0-b0-d1-86-d1-96-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0/https://diia.gov.ua/services/informaciya-z-derzhavnogo-reyestru-rechovih-prav-na-neruhome-majno> (дата звернення: 10.11.2025)

169. Історія українського права / [О.О. Шевченко, О.Й. Вовк, В.П. Капелюшний, М.О. Шевченко]; за ред. О.О. Шевченко. Київ: Олан, 2001. 214 с.

170. Іщук А. Електронні міжнародні контракти у праві зарубіжних країн. *Університетські наукові записки*. 2022. № 5-6. (89-90). С. 57-70.

171. Ковальчук І.В. Правове регулювання електронних договорів та їх нотаріальне посвідчення в Україні. *Журнал цифрового права та інновацій*,(2022). 4(1). С.45-52.

172. Ковальчук С.П. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 147-151.

173. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

174. Козловська Л.В. Функціональне значення принципів спадкового права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Випуск 6-1. Том 1. С. 165-168.

175. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142-164.
176. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42 – 46.
177. Коломоєць Т.О., Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : монографія. Київ : Істина, 2008. 184 с.
178. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні : підручник. Х. : Право, 2011. 384 с.
179. Косяченко К. Е., Кайсарова А. О. Охорона спадкового майна виконавцем заповіту: актуальні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 65-69.
180. Кравченко М.Г. Роль нотаріуса в захисті спадкових прав за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3, том 1. С. 118-121.
181. Красногор В.О. Шляхи вдосконалення нотаріальної діяльності та забезпечення нотаріальної таємниці в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. С. 69-75.
182. Красногор О.В. Інтеграція цифровізації у сфері нотаріату. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. Вип. 12. 2024. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08> (дата звернення: 10.11.2025)
183. Красногор О.В. Моделі державного та корпоративного управління у сфері розвитку електронного нотаріату: порівняльно-правовий аналіз. *Економічний простір*. № 201. 2025. С. 330-337. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.201.330-337> (дата звернення: 10.11.2025)
184. Крип'якевич І.П. Галицько-волинське князівство. Київ: Наукова думка, 1984. 174 с.

185. Кройтор В.А. Електронний договір про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій. *Вісник ХНУВС*. 2024. № 2 (105). С. 42-51.

186. Куриленко С. Нотаріальний захист спадкових прав громадян: тенденції та закономірності розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 171-177.

187. Кухарев О.Є. Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України. *Часопис Київського університету права*, 2021. № 1. С. 163–167.

188. Кухарев О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності у спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.

189. Лазебна А.В. Нотаріальне посвідчення як елемент форми правочину. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 592-596.

190. Лютіков П.С., Кузьменко О.В., Чорна В.Г. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності: поняття та класифікація. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-04/2023-8-01-04> DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-8-01-04> (дата звернення: 10.11.2025)

191. Лях Д.А. Реформування нотаріату України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 88: частина 1 2025 С.297-303.

192. Марченко В., Спасибо-Фатеева І. Нотаріальне посвідчення правочину. *Юридичний радник*. 2010. № 5. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-b5-d0-bf-d0-be-d1-81-d0-b2-d1-96-d0-b4-d1-87-d0-b5-d0-bd-d0bd-d1-8f-d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d1-87-d0-b8-d0-bd-d1-83-2>

193. Марченко В.М. Окремі питання впровадження в Україні системи Е-нотаріату. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1(30), 2020. С. 42–46.

194. Марченко Володимир. Желтухін Єгор. Нотаріат у фокусі реформ. *Юридична Україна*, №35 (585) 29 серпня 2017. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/notariat-u-fokusi-reform.html> (дата звернення: 10.11.2025)

195. Марченко В.Р., Спасибо-Фатєєва І.В. Нотаріальне посвідчення правочину. *Юридичний радник*. 2010. № 5. URL: <http://www.yurradnik.com.ua> (дата звернення: 10.11.2025)

196. Мединська А.В. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в Україні та у зарубіжних країнах. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2025; Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025. 215 с.

197. Мединська А.В. Цифровізація нотаріальних послуг: сучасні виклики та міжнародний досвід. *Humanitarian Aspects of Digital Society*. Kharkiv, 2022. С.142-145 URL: <https://library.pp-ss.pro/> (дата звернення: 10.11.2025)

198. Мельник І.С. Правове регулювання нотаріального провадження щодо опротестування векселя: автореф. дис..... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ: Б. в., 2008. 18 с.

199. Менджул М.В. Окремі аспекти нотаріального посвідчення договорів, укладених при здійсненні внутрішньо переміщеними особами права на підприємницьку діяльність в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Випуск 87. Частина 4. С. 177-181.

200. Менджул М.В., Фазикош В.Г. Підходи до класифікації особистих немайнових прав в умовах цифровізації. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 235-239.

201. Менджул Марія. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

202. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя: Рішення Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

203. Міністерство Юстиції України. Цифровізація, кіберзахист і безперервна робота: Мін'юст і нотаріальна спільнота обговорили стратегічний розвиток нотаріату. 30-04-2025 URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tsifrovizatsiya-kiberzahist-i-bezperervna-robota-minyust-i-notarialna-spilnota-obgovorili-strategichniy-rozvitok-notariatu> (дата звернення: 10.11.2025)

204. Мінрозвитку громад та територ.; Наказ, Перелік від 28.02.2025. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n7> (дата звернення: 10.11.2025)

205. Міхровська М.С. Діджиталізація, діджиталізація, цифрова трансформація: зміст та особливості. *International scientific journal «Grail of Science»*. № 1 (February), 2021. С.128-130 URL: DOI:[10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023](https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023) (дата звернення: 10.11.2025)

206. Мосунов Юрій. Вимога нотаріального посвідчення договорів щодо нерухомого майна. *Юридична газета*. 2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vimoga-notarialnogo-posvidchennya-dogovoriv-shchodo-neruhomogo-mayna.html> (дата звернення: 10.11.2025)

207. МЮУ Е-нотаріат та юридичний ШІ-асистент. Мін'юст представив флагманські проекти у сфері цифровізації. URL: <https://just-dnipro.gov.ua/shtuchnyj-intelekt-u-notariati-novi-mozhlyvosti-dlia-pravovoi-sfery/>

208. Наджафлі Емін. Розуміння поняття «дигіталізація» в контексті державної влади. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 201-214.

209. Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 22.02.2012. № 296/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12?find=1&text=%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B1%D1%96#w1_1

(дата звернення: 10.11.2025)

210. Невзорова І.В. Генеза розвитку деонтологічних засад діяльності нотаріуса. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. 2020. С.14-18
URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2020/5.pdf (дата звернення: 10.11.2025)

211. Невзорова І.В. Сучасні стандарти діяльності нотаріуса в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 61. том 1. 2020. С.32-35. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-1.6>
(дата звернення: 10.11.2025)

212. Невзорова І.В. Теоретико-правові основи компетентнісної діяльності нотаріуса. – *Кваліфікаційна праця на правах рукопису*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 223с.

213. Нелін О.І. Нотаріальна доктрина України: теоретичний синтез. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 130-138.

214. Нелін О.І. Правова природа нотаріального акта в новітній парадигмі українського права. *Юридична України*. 2013. № 11. С. 4–8.

215. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Особливості реформування нотаріату в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2(71). С. 110–117.

216. Нижний А.В. Форма цивільно-правового договору та наслідки її недотримання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 20 с.

217. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / За ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.

218. Нотаріат в Україні: навчальний посібник. За заг ред. Ю.В. Нікітіна, ВНЗ «Національна академія управління», 2016. 586 С. 28-30.

219. Організація ведення нотаріального діловодства: загальні вимоги, актуальне правове унормування та зміни 2025 року. Практичний посібник. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2025. 282 с.

220. Панталієнко Я.П. Процедура вчинення нотаріальних проваджень: автореф. канд. юрид наук: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К. 2010. 20 с.

221. Панченко І.С. Процедура нотаріального посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичних наук. Київ. 2020. 240 с.

222. Перезовова І.В., П'яста А.Р., Савчук Р.О. Формування системи клієнтського сервісу при наданні нотаріальних послуг. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 5 (275). С. 125-133.

223. Петренко О.М. Впровадження електронних нотаріальних послуг в умовах цифрових трансформацій: правові та технічні виклики. Правові та технічні виклики. *Український часопис нотаріату*. 2023. 11(2). С. 87-94.

224. Петрова С.М. Історико-правова характеристика нотаріату в Україні та його взаємозв'язок із судовими органами. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2014. С. 228-231.

225. Письменний О.О. Цифровізація нотаріату та державних реєстрів в Україні: незахищеність системи та необхідність перегляду адміністративно-правової політики. *Нове українське право*, Вип. 1, 2025. С. 223-230. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.28> (дата звернення: 10.11.2025)

226. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

227. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків. 2008. 240 с.

228. Погребняк С.П. Принцип пропорційності як загальний принцип права. *Право України*. 2017. № 7. С. 39-46.

229. Порівняльне дослідження цифровізації нотаріату. Листопад, 2024.
118 с. URL: https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/PORIVNYALNE_DOSLIDZHENNYA_TSYFROVIZATSII_NOTARIATU.pdf (дата звернення: 10.11.2025)

230. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 листопада 2021 року у справі № 917/1338/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829986>

231. Постанова Верховного Суду 27 листопада 2024 року у справі № 204/8017/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123780071> (дата звернення: 10.11.2025)

232. Постанова Верховного Суду від 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235794> (дата звернення: 10.11.2025)

233. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 січня 2025 року у справі № 734/2458/23 URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124662712&red=100003652350e02ef8a0061a72fc20acce9552&d=5> (дата звернення: 10.11.2025)

234. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995> (дата звернення: 10.11.2025)

235. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

236. Правова природа особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації: монографія / за редакцією проф., д.ю.н. Булеци С. Б., проф., д.ю.н. Менджул М. В. Ужгород: РІК-У, 2023. 272 с.

237. Приходько Л.Ф. Концептуалізація поняття «цифровізація». URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1745> (дата звернення: 10.11.2025)

238. Про виконавче провадження: Закон України; Перелік від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

239. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 № 3449-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

240. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань розкриття банківської таємниці та заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Закон України від 19.12.2024. №4174-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2025, № 28, ст.89

241. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану Постанова Кабінет Міністрів України від 9 травня 2023 р. № 469 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

242. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо оформлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2022. №1220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1220-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

243. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

244. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

245. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 р. № 289 і від 25 березня 2015 р. № 302 Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 №1109 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

246. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

247. Про внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів Міністерства та про затвердження Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна: наказ Міністерства юстиції України; Положення від 09.06.1999 № 31/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0364-99/ed19990609#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

248. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15.08.2022 № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

249. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

250. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

251. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

252. Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 28.12.2006 № 111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06#n48> (дата звернення: 10.11.2025)

253. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату. Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 №1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

254. Про затвердження Змін до Правил ведення нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2024 №3783/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2029-24#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

255. Про затвердження Інструкції про ведення Державного реєстру правочинів: Наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2004 № 86/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1022-04#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

256. Про затвердження Інструкції про порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна та заповнення заяв: наказ Міністерства юстиції України від 29.07.2004 № 73/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-04#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

257. Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні наказ Міністерство Юстиції України від 24.12.2010 N 3290/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3290323-10#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

258. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Мінрозвитку громад та територ. від 28.02.2025 № 376.

259. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр для реєстрації заборон відчуження об'єктів нерухомого майна: Наказ Міністерства юстиції

України від 27.05.1997 № 41/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-97/ed19970527#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

260. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

261. Про затвердження Порядку ведення переліку схем електронної ідентифікації, гаманців з цифровою ідентифікацією. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 27.02.2024 № 218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2024-%D0%BF#n10> (дата звернення: 10.11.2025)

262. Про затвердження Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна: наказ Міністерства юстиції України від 14.12.2012 № 1844/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2102-12#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

263. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 22.02.2012. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

264. Про затвердження Порядку державної реєстрації заповітів, спадкових договорів і заведених спадкових справ у Спадковому реєстрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

265. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства. Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

266. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України наказ Міністерство Юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z075921?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8F#w1_1 (дата звернення: 10.11.2025)

267. Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 № 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

268. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

269. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

270. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

271. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n294> (дата звернення: 10.11.2025)

272. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 №3425-XII *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1993, № 39, ст.383) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

273. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 № 157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

274. Про порядок денний дванадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання внесено до розгляду парламенту 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3939-IX#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

275. Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів

України; Порядок від 15.06.1994 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

276. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

277. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-IX#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

278. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

279. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності №5644 від 10.06.2021 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72191 (дата звернення: 10.11.2025)

280. Радзієвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2000. 528 с.

281. Романюк А.Б., Павловська Л.В. Правова природа обов'язкового нотаріального посвідчення правочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 180-184.

282. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс : підручник. 3-тє вид., допов. Київ : «ВД «Дакор», 2013. 672 с

283. Рудченко О.В. Адміністративно-правове регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к. ю. н. Запоріжжя, 2023. 27 с.

284. Савченко О.С. Систематизація наукових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2. (76). С. 72-76.

285. Самощенко Олена. Аспекти реформування співпраці нотаріусів та державного підприємства «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР» Міністерства юстиції України. *Юридичний радник*. 2024. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b0-d1-81-d0-bf-d0-b5-d0-ba-d1-82-d0-b8-d1-80-d0-b5-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d1-83-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-81-d0-bf-d1-96-d0-b2-d0-bf-d1-80-d0-b0-d1-86-d1-96-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0/> (дата звернення: 10.11.2025)

286. Світлак І.І. Трансформація цивільних правовідносин з надання послуг в умовах цифровізації: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2021. 36 с.

287. Серветник А.Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії КИЇВ. 2020. 232 с.

288. Синчук Світлана. Шпуганич Ірина. Виконання зобов'язання внесенням боргу на рахунок ескроу як альтернатива його внесенню на депозит нотаріуса за законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (40), 2023. С. 242-249 <http://doi.org/10.23939/law2023.40.242> (дата звернення: 10.11.2025)

289. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

290. Сірко В.С. Сучасні тенденції розвитку нотаріату в Україні: вплив законодавчих змін та перспективи подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 1. 2023. С. 212-215 DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/36> (дата звернення: 10.11.2025)

291. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навчальний посібник (2-ге вид.) / За ред. Ю. В. Шкітіна. Київ: КНТ, 2008. 680 с. С. 14-29.

292. Солоцький Д.О. Становлення та сучасний стан нотаріату в незалежній Україні. *Право та державне управління*. №4. 2023. С. 426-431 DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.58> (дата звернення: 10.11.2025)
293. Солошенко А., Ярощук І. Алгоритм дій нотаріуса при підготовці договору відчуження нерухомого майна. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. №4 (94). С.61-67
294. Сосонович М.В. Проблеми та перспективи нотаріального посвідчення сімейних договорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право*, Вип. 86, Ч. 2. 2024. С. 207-212 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.32> (дата звернення: 10.11.2025)
295. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: Наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., 2007. 1216 с.
296. Спадщина: оформлення права на спадщину; необхідні нотаріальні дії щодо спадкування; особливості під час дії воєнного стану; нормативно-правове регулювання; актуальна судова практика. / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2025. 588 с.
297. Справа № 910/3215/23. Окружний адміністративний суд міста Києва. 2023. URL: <https://reyestr.court.gov.u> (дата звернення: 10.11.2025)
298. Справа № 9901/123/22 Вищий адміністративний суд України. 2022, 15 вересня. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2025)
299. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.
300. Ступак Ольга. Суддя ВП ВС висвітлила судову практику щодо виконавчого напису нотаріуса. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1704845/> (дата звернення: 10.11.2025)
301. Ступак Ольга. Судова практика Верховного Суду щодо виконавчого напису нотаріуса. 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Vukon_napus_notarius.pdf (дата звернення: 10.11.2025)

302. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія / Ю.О. Заїка та ін. ; відп. ред. В.В. Луць. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. ак. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.

303. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

304. «Трембіта»: роз'яснення щодо використання нотаріусами. *Нотаріальна палата України*. 2025. URL: <https://npu.ua/news/trembita/> (дата звернення: 10.11.2025)

305. Туревська С.О. Поняття професійного самоврядування нотаріусів в системі інституту нотаріату. *Юридична наука*, 2(3), 2020. С. 278–285. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3-2.36> (дата звернення: 10.11.2025)

306. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Уварова. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

307. Українська нотаріальна палата (УНП) 2025. URL: <https://npu.ua/palata/> (дата звернення: 10.11.2025)

308. Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис..... канд. юрид. наук:12.00.07. К., 2008. 18 с.

309. Федорович І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.03. Івано-Франківськ. 2018. 21 с.

310. Федорович І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.03. Івано-Франківськ. 2018. 236 с.

311. Фурса С.Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи. Київ : Істина, 2002. 320 с.

312. Фурса С.Я., Лисенко Л.С. Законність і обґрунтованість нотаріальних актів та судових рішень: порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1(5). С. 174–185.

313. Фурса С.Я., Фурса Є.І. «Цифрова Економіка, Цифрові Технології Та Право (на прикладі впливу цифрових технологій на діяльність нотаріусів і виконавців)». *Часопис Київського університету права*. Вип. 4. Грудень 2024. С. 56-65. DOI:10.36695/2219-5521.4.2024.8.

314. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України : підручник. Київ: Істина, 2003. 761 с.

315. Хрипун Вячеслав. Реформа нотаріату: у Мін'юсті розкрили головні пункти. 30.07.2020. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/laws/175108-reforma-notariatu-u-minyusti-rozkrili-golovni-punkti> (дата звернення: 10.11.2025)

316. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.11.2025)

317. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерство юстиції, науковців, фахівців). Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А.А., 2010. С. 320.

318. Цифрова трансформація: навіщо вона потрібна державі та бізнесу. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/tehnologii/cifrova-transformacia-navisovona-potribna-derzavi-ta-biznesu> (дата звернення: 10.11.2025)

319. Чепець О.С. Радянський нотаріат: характерні риси та особливості розвитку в Україні. *Науковий Вісник «Ужгородський національний університет» Серія ПРАВО*. Вип.45. Том 1. 2017. С. 38-43.

320. Череватенко І.М. Нотаріальний акт-документ у нотаріальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 100–104.

321. Черниш В.М., Степаненко В.Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 39-47.

322. Чижиков О.О. Правові аспекти регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії*. 2024. Випуск 38. С.1-10 URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1551/1429> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14506910> (дата звернення: 10.11.2025)

323. Чижмар К.І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право. Київ. 2015. 388 с.

324. Шевченко Л.М. Цифровізація нотаріальних послуг: міжнародні та національні перспективи. *Журнал порівняльно-правових досліджень*. 9(3). 2021. С. 102-111.

325. Шевченко Н.В. До історії нотаріату в контексті державотворчих процесів в Україні. *Історичний архів*. 2016. Випуск 16 (60). С. 132-137.

326. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Випуск 66. С. 103–110.

327. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л. : Львівський нац. Уні-т імені Івана Франка, 2005. 210 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гуменюк В. В. Етапи історичного розвитку нотаріату в епоху цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 782-788. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.130>

2. Гуменюк В. В. Правові трансформації нотаріальної діяльності під впливом цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2025. № 87. Ч. 1. С. 206-210. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.29>

3. Гуменюк В. В. Особливості посвідчення правочинів в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Т. 1. С.181-185. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.31>

4. Гуменюк В. В. Поняття та особливості електронного нотаріального акту та електронного нотаріального діловодства в умовах цифровізації в Україні. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 120-126. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.18>

5. Humeniuk V., Lytvyn S. Characteristics of the civil-legal liability of the notary. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2021. № 3. P. 21-27. URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2022/12/Viktor-Humeniuk-Stepan-Lytvyn_3_2021-21-27.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гуменюк В. В. Проблемні аспекти цифровізації нотаріальної діяльності в умовах війни / *Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (3 травня 2024 р., м. Ужгород – Піза). ДВНЗ «Ужгородський національний університет». За заг. ред. проф. С.Б. Булеци, проф. М. В. Менджул. Ужгород, 2024. С. 55-57 (форма участі – очна).

7. Гуменюк В. В. Диджиталізація нотаріату в Україні: переваги та недоліки / *Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2025 р., м. Ужгород - Піза). ДВНЗ «Ужгородський національний університет». За заг. ред. проф. С. Б. Булеци, проф. М. В. Менджул. Ужгород, 2025. С. 47-49 (форма участі – очна).

8. Гуменюк В. В. Правові принципи та цифровізація нотаріальної діяльності / *Topical Issues Of Intellectual Property In Ukraine And The European Union: Materials IX International research and practice conference (04-05 October 2025 Budapest)*, 2025. Р. 94-97 (форма участі – очна).

9. Гуменюк В. В. Підготовча стадія нотаріального процесу та цифровізація. / *Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в міжнародному співробітництві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5 вересня 2025 р., м. Ужгород) / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2025. С. 100-103 (форма участі – очна).